

20వ శతాబ్ద
విశ్వ సాహిత్య విమర్శ

20వ శతాబ్దపు ప్రభావితం చేసిన
కొందరు ప్రసిద్ధ ప్రపంచసాహిత్య విమర్శకులు
ఆకాశవాణి 'శతాబ్ది' ప్రసంగ పరిచయం

డాక్టర్ జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం

జీవితం సాహిత్య కళాపీఠం

హైదరాబాదు - 500 044

20va Sataabdi Viswa Saahitya Vimarsa

(20th Century Literary Criticism)

Radio Talks by **Dr. G.V. Subrahmanyam**

(Central Sahitya Akademi Award Winner)

© : Author

Cover Design : Sri Seela Virraju

First Edition : September 1999

Copies : 1000

Price : **Rs. 40**

Publishers

G.V.S. Sahiti Kala Peetham

"Srivani" 1 - 8 - 702/105, Nailakunta,

Hyderabad - 500 044

☎ : 7633275

Copies available with

1. Vishalandhra Book House

4 - 1 - 435, Vigyan Bhavan, Bank street,
Hyderabad - 500 001 and other branches.

2. Novodaya Book House

Opp. to Arya Samaj Mandir
Kachiguda, Hyderabad - 500 027.

Composed and Printed by

Sri Datta Sai Graphics

Hyderabad - 500 044

☎ : 7633275, 3020719

ప్రేమావతారులు
భగవాన్ శ్రీ సత్యసాయి బాబావారి
పాదపద్మాలకు
భక్తితో
అంకితం

ఆత్మీయ స్పందన

డాక్టర్. జె. బాపురెడ్డి

సామంతాల్ని చూచి

మాయణ పారాయణమున మత్తిల్లిన జీ

వీయస్ కోకిల పాడెను

కేగు వసంతాల తెలుగు వినని పదమ్ముల్.

జీవీయస్ ఆనగానె

జీవీ సుబ్రహ్మణ్యము జీన్యస్ అని వి

ద్యావేత్త లందరును సం

భావించి ప్రశంస లిడుట బహుధా కంటిన్.

నీ వొక భూరిభూరుహము; నేలను వీడక మట్టిలోన నీ

జీవనమూల ధాతువుల చేవకు పీఠము వేసి, నల్లిశల్

నీ వరభావశాఖలు వినీలవిహాయన నుగట సావగా

వేచెలు గొప్ప సుందర వివేకకృతుల్ విరబూచె వాటిపై.

ఎప్పుడు చూతువో జగతి నెల్లెడ వెల్పుడో క్రొత్తరీతులన్

ఎప్పుడు వ్రాతువో విబుధు లెల్లరు మెచ్చు ననేకగ్రంథముల్

త్రిప్పవు నీ స్వతంత్రపథదృష్టిని సృష్టిరహస్సునుండి, నీ

వెప్పుడు ఉద్గమించి కవివే యనిపింతు వనంతకాంతితో.

ఎన్నో వాదము లెన్నో వర్గము ల వెన్నెన్నో వివాదమ్ము లిం

కెన్నెన్నో విపరీతధోరణులు సాహిత్యోద్యమాల్ వచ్చిపో

తున్నన్ వీచికలట్లు, నీవు సమదృక్ ద్యోసత్యతత్త్వమ్ముతో

చెన్నారన్ గుణదోష పార్శ్వముల విశ్లేషించినా వన్నిటన్.

ప్రక్రియ లన్నిటిలోన ప

రాక్రమమును చూపినావు రాజితరచనా

చక్రము త్రిప్పాచు, అందున్

చక్రివి ఆధునిక విమర్శరణభూమిన్.

(‘ఆత్మీయరాగాలు’ కవితాసంకలనం నుండి)

ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం గారి సంగ్రహపరిచయం

- జననం : 1935 సెప్టెంబరు 10వ తేదీ.
- తల్లిదండ్రులు : శ్రీమతి సరస్వతమ్మ : శ్రీగూడ వీర రాఘవయ్య .
- విద్యార్హతలు : ఎం.ఎ., తెలుగు (ఉస్మానియా) (1957) ప్రథములలో ప్రథముడు.
పిహెచ్.డి., తెలుగు (ఉస్మానియా) 1969.
- ఉద్యోగం : ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయంలో లెక్చరరుగా, రీడరుగా, (1958 - 1979).
హైదరాబాదు కేంద్ర విశ్వవిద్యాలయంలో రీడరుగా, ఆచార్యునిగా (1979 - 1995). అతిథి ఆచార్యునిగా (1995-1998).
యు.జి.సి. ఎమెరిటస్ స్కాలర్ గా 1998 మే 1 వ తేదీ నుండి.
- పదవులు : ఆంధ్రశాఖాధ్యక్షులు - హైదరాబాదు విశ్వవిద్యాలయం - హ్యూమానిటీస్
స్కూల్ డీన్; ఇ.సి. మెంబరు (హై. వి.).
- ప్రత్యేకతలు : విమర్శకుడు, పరిశోధకుడు, కవి, నాటక నవలాకథారచయిత, ఆచార్యుడు,
మహావక్త, నటుడు.
- ప్రస్తుత కాలం } కేంద్ర సాహిత్య అకాడమీ తెలుగు సలహా సంఘ సభ్యుడు;
ప్రాధికారం } : తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారి కవిశ్రయ మహాభారత వ్యాఖ్యానం
ప్రాజెక్టులో సంపాదకుడు; జీవీయస్ సాహితీ కళాపీఠం వ్యవస్థాపక
అధ్యక్షుడు.

బహుమతులు : పురస్కారాలు

- 1959-60 'వీరరసం' గ్రంథానికి ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ బహుమతి.
- 1973-1983 మహావక్త; ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి.
- 1982-1983 మహావక్త; ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వం.
- 1982-1983 'రసోల్లాసం' గ్రంథానికి ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ పురస్కారం.
- 1986 'ఆంధ్ర సాహిత్య విమర్శ : ఆంగ్ల ప్రభావం' గ్రంథానికి కేంద్ర సాహిత్య
అకాడమి పురస్కారం.
- 1987 హైదరాబాద్ సాహితీ పురస్కారం.
- 1990-91 తెలుగు విశ్వవిద్యాలయంవారు ఉత్తమ పరిశోధకునికి ఇచ్చే కీ.శే. తిక్కవరపు
రామిరెడ్డి దర్శనిధి పురస్కారం.

- 1991 తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం వారు స్థాపనదినోత్సవం సందర్భంగా ఉత్తమ విమర్శకుని కిచ్చే పురస్కారం.
- 1991-92 కమలాకర చారిటబుల్ ట్రస్టువారు ఉత్తమ విద్వాంసుని కిచ్చే సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణ పురస్కారం.
- 1992-93 వాసవి ఆర్ట్స్ థియేటర్స్ వారు ఉత్తమ సాహితీ విమర్శకుని కిచ్చే నవరత్న పురస్కారం.
- 1994 పుండేల విజ్ఞాన కళాపీఠంవారు ఉత్తమ సాహితీ విద్వాంసుని కిచ్చే పుండేల సాహితీ పురస్కారం (మొట్టమొదటిది).
- 1994 కళాకాముదివారు ఉత్తమ సాహితీ వేత్తకందించే కళాకాముది సాహిత్య పురస్కారం.
- 1996 ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వంవారు ఉత్తమ విద్వాంసునికి అందించే ఉగాది పురస్కారం.
- 1996 రసమయి రజతోత్సవాలలో డా॥ దేవులపల్లి రామానుజరావు పురస్కారం.
- 1998 వాసవి ఆర్ట్స్ థియేటర్స్ వారి నీలా జంగయ్య సాహితీ పురస్కారం.
- 1998 యువభారతి వారు ఉత్తమ సాహితీమూర్తి కిచ్చే డాక్టర్ ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తి పురస్కారం.

పరిశోధన పర్యవేక్షకత్వం

పిహెచ్.డి., పట్టాలు పొందిన విద్వాంసులు : 20

ఎం.ఫిల్., పట్టాలు పొందిన విద్వాంసులు : 43

రచనలు

1. పీఠ రసము (ఆంధ్ర సారస్వతము) - (1961)
(1960లో ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ బహుమతి పొందిన గ్రంథం)
2. తిరుపతి వేంకట కవుల కావ్య సమీక్ష (రచన. 1962; ప్రచురణ 1995)
3. సారస్వత సారభము (సాహిత్య వ్యాస సంపుటి) - (1970)
4. ప్రథమాండ్ర మహాపురాణము - ప్రబంధ కథామూలము - (1973)
(పిహెచ్.డి., సిద్ధాంత వ్యాసము)
5. నవ్యలోకము (సాహిత్య వ్యాస సంపుటి) - (1973)
6. పిల్లలమణి పినవీరభద్ర కవి కృతులు - సమీక్ష - (1973)
7. శ్రీనాథుని కవితా వైభవము - (1974)
8. పురాణ వాఙ్మయము - (1974 & 1975)

9. యునైటెడ్ వేంకటేశ్వర కమిటీ వైభవము (1977)
10. రసోల్లాసము (సాహిత్య వ్యాస సంపుటి) (1980)
(ఆంధ్ర ప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ వారి 1983 సం॥ ఉత్తమ సాహిత్య విమర్శ పురస్కారం పొందిన గ్రంథం)
11. రామకథ : సాయిసుధ - (1982); (1995)
12. అభినవలోచనం (సాహిత్య వ్యాస సంపుటి) - (1983)
13. ఆంధ్ర సాహిత్య విమర్శ - ఆంగ్ల ప్రభావం - (1983) - (1996)
(1986 కేంద్ర సాహిత్య అకాడమీ పురస్కారం పొందిన గ్రంథం)
- 14., అక్షరాల అలోచనలు (సాహిత్య వ్యాస సంపుటి) - (1985)
15. కలంతో కాలమ్ (పత్రికా వ్యాస సంపుటి) - (1990)
16. సాహిత్యచరిత్రలో చర్చనీయాంశాలు (పత్రికా వ్యాసపంపుటి) - (1991)
17. జీవీయన్ వ్యాసాలు (సాహితీవ్యాసాలు) - (1993)
18. కొలమానమ్ (పత్రికా వ్యాసాలు) - (1995)
19. విశ్వనాథ : నవ్య సంప్రదాయం (వ్యాసాలు) - (1995)
20. జీవీయన్ రూపకాలు (నాటకాలు, నాటికలు) - (1996)
21. జీవీయన్ : మధురాద్వైతం (కవితా సంపుటి) - (1996)
22. జీవీయన్ నవలలు, కథానికలు - (1996)
23. నవయుగ రత్నాలు (వ్యాస సంపుటి) - (1996)
24. అనుశీలన (వ్యాస సంపుటి) - (1996)
25. జీవీయన్ పీఠికలు (వ్యాస సంపుటి) - (1996)
26. ముత్యాల ముచ్చట్లు (వ్యాస సంపుటి) - (1996)
27. ఆంధ్రమహాభారతం : అమృతత్వ సాధనం - (1996)
28. జీవీయన్ సాహితీ సమాలోచనం (షష్టిపూర్తి ప్రచురణ) - (1996)
29. చందన (షష్టిపూర్తి అభినందన సంచిక) - (1996)
30. సుశీల కథలు (కథలు) - (1997)
31. శ్రీసత్యసాయిస్తుతి : అష్టోత్తరశతి (కవిత) - 1997
32. విభావన (వ్యాస సంపుటి) - (1998)
33. 20వశతాబ్ది విశ్వ సాహిత్య విమర్శ (రేడియోప్రసంగాలు) - 1999

మనవి

సుప్రసిద్ధ సాహితీ విమర్శకుడు, పరిశోధకుడు, రచయిత, మహావక్త అయిన ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యంగారి పట్టిపూర్తి సందర్భంగా 1996 సెప్టెంబరు 10వ తేదీన జీవియన్ సాహితీకళాపీఠం అవతరించింది. ఆ సంస్థ లక్ష్యాలలో ముఖ్యమైనవి: తెలుగు సాహిత్య విమర్శ సమున్నత ప్రమాణాలతో సాగటానికి కావల్సిన అవగాహనను ఏర్పరచటం. ప్రపంచభాషాసాహిత్యాలలో వస్తున్న ఆధునిక దోరణులను అధ్యయనం చేస్తూ భారతీయమైన అస్తిత్వాన్నీ, వ్యక్తిత్వాన్నీ నిలుపగలిగిన కళాశాస్త్రరంగాలలో కృషిచేయటం. తులనాత్మక అధ్యయనానికి దోహదం కలిగించటం ద్వారా తెలుగు సాహిత్యంలో వెలువడే వివిధ ప్రక్రియలకు సైద్ధాంతిక, దార్శనిక, అనుశీలనాత్మక, సామాజిక, చారిత్రక భూమికల అవగాహనను పెంపొందించటం. సమాజానికి, సాహిత్యానికి, సాహిత్య విమర్శకూ ఉన్న సంబంధాలను ఆయా కాలాలలో సమీక్షించటం.

ఈ లక్ష్యాలను సాధించటానికై కార్యక్రమాలను రూపొందించటం జరుగుతుంది. వివిధ చర్చలు, సదస్సులు, సమావేశాలు, ప్రచురణలు, సాహితీసాంస్కృతిక కార్యక్రమాలు నిర్వహించబడతాయి. జీవియన్ జన్మదినోత్సవాన్ని ప్రస్తరించుకొని, ప్రతియేటా సెప్టెంబరు 10వ తేదీన జీవియన్ సాహితీ పురస్కారాన్ని ఉత్తమ సాహితీ విమర్శకునికి అందించటం జరుగుతుంది. ఆనాడు పదివేల రూపాయల నగదు, ప్రశంసాపత్రం, కాలువతో పురస్కార గ్రహీతను ఒక సభలో సత్కరిస్తాం.

జీవియన్ సాహితీ పురస్కార గ్రహీతల ఎంపికలో పాటించే మార్గదర్శక సూత్రాలను ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం సాహితీవిమర్శక వ్యక్తిత్వంలోని వివిధ కోణాలను దృష్టిలో ఉంచుకొని రూపొందించటం జరిగింది. అవి-

1. వివిధ ప్రక్రియలలో రచనలు చేసినా సాహితీవిమర్శకులుగా ప్రసిద్ధికెక్కి ఉండాలి. లేదా-
2. ప్రభావ పరిశీలనలోగాని, తులనాత్మక అధ్యయనంలోగాని, ప్రక్రియా పరిశీలనలోగాని గణనీయమైన కృషిచేసి ఉండాలి. లేదా
3. ప్రాచ్య పాశ్చాత్యాలంకార శాస్త్రాలలో గాని, వాటిని తెలుగు సాహిత్యానికి అన్వయించటంలోగాని గుర్తింపు పొందిన విమర్శ చేసి ఉండాలి. లేదా-
4. తెలుగు విమర్శలోని ఏకాభివృద్ధి చైతన్యవంతమైన విమర్శను నిర్వహించి(స్తూ) ఉండాలి. లేదా-

5. సాహిత్యవేత్తల చరిత్రరంగంలో చెప్పుకోదగిన పరిశోధనాత్మక విమర్శచేసి ఉండాలి.
లేదా-

6. పత్రికలలో 'లిటరరీ కాలమ్' నిర్వహించి లబ్ధ ప్రతిష్ఠలై ఉండాలి. లేదా-

7. జీవితంలో సాహిత్యమీద ప్రామాణికవిమర్శ రచించి కాని ప్రచురించి కాని ఉండాలి. లేదా-

8. వివిధ ప్రక్రియలలో ప్రసిద్ధులై ఉండి, విమర్శకూడా వెలయించినవారై ఉండాలి.

ఇంతవరకు జీవీయన్ సాహితీపురస్కారాన్ని అందుకొన్నవారు: ప్రసిద్ధ విమర్శకులు, రచయిత శ్రీ ఆర్.ఎస్. సుదర్శనంగారు (1996); ప్రముఖ పరిశోధకులు డాక్టర్ కొత్తపల్లి వీరభద్రరావుగారు (1997); ప్రసిద్ధ భాషాసాహిత్యవిమర్శకులు డాక్టర్ చేకూరి రామారావుగారు (1998); చుహాకవులు, విద్వద్విమర్శకులు డాక్టర్ గుంటూరు శేషేంద్రశర్మగారు (1999).

జీవీయన్ సాహితీ కళాపీఠం ప్రథమ ప్రచురణ 'చందన', అది ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యంగారి షష్టిపూర్తి అభినందన సంచిక (1996); ఎన్. సి. సి. గ్రూప్ పబ్లిషర్స్ శ్రీ ఎ.వి.ఎస్. రాజుగారి భక్తి కవితా సంపుటి 'రామ రసామృతం' (1997) రెండవ ప్రచురణ. 1996-97లో ఆంధ్రభూమి సచిత్రవార పత్రికలో ధారావాహికంగా ప్రచురింపబడిన జీవీయన్ 'సుశీల కథలు' 1997లో కళాపీఠం మూడవ ప్రచురణగా వెలువడింది. నాల్గవ ప్రచురణ 'శ్రీసత్యసాయిస్తుతి, అష్టోత్తరశతీ' (1997). అయిదవ ప్రచురణ జీవీయన్ సాహితీవ్యాససంపుటి 'విభావన' (1998). ఈ ప్రచురణ ఆరవది.

ఆకాశవాణిలో 14 మే. 1999 నుండి 20, ఆగష్టు 1999 వరకు వారం వారం ప్రసారమైన 'శతాబ్ది' ప్రసంగపరంపరకు సంబంధించిన 13 ప్రసంగాల సంపుటి ఇది. ప్రచురించటానికి అంగీకరించిన 'ఆకాశవాణి' వారికి కృతజ్ఞతలు.

ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యంగారి 64వ జన్మదినోత్సవం సందర్భంగా ఈ గ్రంథాన్ని వెలువరించటానికి అంగీకరించినందుకు వారికి ధన్యవాదాలు. ముఖచిత్రకారులు సాహితీబంధువులు శ్రీ శీలా వీర్రాజుగారికి, ఈ రేడియో ప్రసంగాలను ప్రచురించాలని ప్రోత్సహించిన శ్రీయుతులు డాక్టర్ ముదిగొండ వీరభద్రయ్యగారికి, డాక్టర్ సి. మృణాళిని గారికి, డా. వెలుదండ నిత్యానందరావుగారికి, శ్రీమతి డి. మీనాకుమారిగారికి నమోవాకాలు. అభిమానంతో అందంగా ముద్రించిన శ్రీదత్తసాయి గ్రాఫిక్స్ వారికి అభినందనలు!

హైదరాబాదు.

10.9.1999

జీవీయన్ సాహితీ కళాపీఠం

ఈ శతాబ్ది విశ్వవిమర్శ విపంచి

ఒక్కోసారి అదృష్టం చెప్పాపెట్టకుండా వచ్చి తలుపుతడుతుందంటారు. ఆమాట నిజమైనట్లయింది. మొన్న మార్చిలో ఒకనాడు మిత్రులు శ్రీ సుధామగారు ఫోను చేశారు. వారు హైదరాబాదు ఆకాశవాణికేంద్రంలో కార్యక్రమ నిర్వాహకులు. 20వ శతాబ్ది ముగుస్తన్న సందర్భంలో ఈ శతాబ్దిలో అన్ని రంగాల్లో జరిగిన ప్రగతిని సమీక్షింపజేయాలనే ఆలోచనతో 'శతాబ్ది' అనే ఒక కార్యక్రమాన్ని ఆకాశవాణిలో రూపకల్పనం చేశారు. వివిధరంగాలలో ఈ శతాబ్దిని ప్రభావితంచేసిన మహనీయులను స్మరించే కార్యక్రమ కదంబానికి శ్రీకారంచుట్టారు. కార్యక్రమ భావనలోకూడా సృజనాత్మకతను ప్రదర్శించారు. రాజకీయ, సామాజిక, ఆర్థికరంగాలలో, తాత్విక సాహిత్యరంగాలలో ఈ శతాబ్దిని ప్రపంచవ్యాప్తంగా ప్రభావితం చేసిన ప్రతిభామూర్తులమీద ప్రసంగపరంపరలను ప్రసారంచేయటం ప్రారంభించారు. అవి శ్రోతలను బాగా ఆకర్షించాయి కూడా!

“మాస్టర్! ‘ఈ శతాబ్ది’ కార్యక్రమంలో భాగంగా ‘20వ శతాబ్దాన్ని ప్రభావితం చేసిన కొందరు ప్రపంచప్రసిద్ధ సాహిత్యవిమర్శకులు’ అనే అంశంమీద ప్రసంగపరంపరను ప్రారంభిద్దామనుకుంటున్నాం. అందులో 13 ప్రసంగా లుండాలి. వారాని కొకసారి ప్రతిభుక్రవారం రాత్రి 8.30 గం.ల నుండి దాదాపు 13 లేక 14 నిమిషాలపాటు ప్రతి ప్రసంగం ప్రసారమౌతుంది. మేలో మొదలు పెడదామనుకుంటున్నాం. ఆ ప్రసంగపరంపరను మీరు నిర్వహిస్తే బాగుంటుందని అనుకున్నాం. మీరు అంగీకరించాలి” అని ఆప్యాయతతో రంగరించిన మిత్రవాక్యం ఫోనులో వినపడింది. శ్రీసుధామ మితహిత సత్యభాషి. సామాన్యంగా వా రడగితే ఎవరూ కాదనలేరు. అందువల్ల ‘సరే’ అందామని మాట నాల్కచివరిదాకా వచ్చింది. కాని, ఒక్కసారి ఆగిపోయి, అనుమానంగా వారితో ఇలా అన్నాను. “నేను సాహిత్యవిమర్శకుడినని మీరు గుర్తించి ఈ ప్రసంగపరంపర నిర్వహించే బాధ్యత నాకు అప్పగించటానికి సంకల్పించినందుకు నంతోషమే. కాని, మీరు నన్ను ప్రపంచ సాహిత్యవిమర్శకులను గురించి మాట్లాడమంటున్నారు. తెలుగు సాహిత్యవిమర్శకులను గురించంటే కొద్దోగొప్పో చెప్పగలనేమోకాని ప్రపంచసాహిత్యవిమర్శకులను గురించి మాట్లాడటం నాకు సాహసమే అవుతుంది. ఆ ప్రసంగపరంపరకు తగిన అధికారం నా కున్నదని నేను అనుకోవటం లేదు.. ఎవరైనా తెలుగులో చెప్పగల అంగ్లాచార్యుడిని ఎన్నుకోవటం మంచిదేమో!” - అని సూచించాను. దానికి ఆయన వెంటనే సమాధానం చెప్పారు - “అలోచించాం

మాస్టరు! - బాగా ఆలోచించే ఈ నిర్ణయానికి వచ్చాం. 'ఆంధ్రసాహిత్యవిమర్శపై అంధ ప్రభావం' గ్రంథంచయితలు, ఆ అంశమీద కేంద్రసాహిత్యఅకాడమీ పురస్కారాన్ని పొందినవారు మీరే ఈ ప్రసంగాలకు తగినవారని నిశ్చయించాం. ఇక మీరు ఒప్పుకోక తప్పదు. త్వరలో ఆ మేరకు ఆహ్వానం పంపుతాను. మీవ్యాసపరంపరకు సంబంధించిన ప్రణాళిక ముందుగా పంపితే సంతోషిస్తాం" అన్నారు.

శక్తి చాలదని బుద్ధి హెచ్చరించింది. వచ్చిన అవకాశాన్ని వదులుకోవద్దని మనస్సు తొందరపెట్టింది. ఎక్కడ బలమైన సంకల్పం ఉంటుందో అక్కడ దారి దొరుకుతుంది అని ధైర్యంచెప్పింది నా ఉత్సాహం. నలిగిన బాటను కాస్త చదును చేసుకొంటే చాలు బండి నడుస్తుందనిపించింది. సాహసించి సంతోషంగా సరే అన్నాను. ఆ ఒక్కమాట - ఈ మాటలమూటకు మూలమై గాలిలో ఎగిరి, చివరకు ఈ గ్రంథంగా నేలమీద వాలింది. ఆకాశవాణి వినిపించిన అక్షరవాణి ఇది!

రేడియో ప్రసంగాలు కాలానికి బందీలు. పరుగెత్తుతూ పాలు తాగుతున్నట్లుంటాయి. ఒక్కొక్కప్రసంగం 13 నిమిషాల నిడివిలో ఇమడాలి. అటువంటి 13 ప్రసంగాలలో చెప్పదలచుకున్నదంతా ముగియాలి. గడతో తీగమీద నడిచే దొమ్మరినాట్యం రేడియోప్రసంగం. వింటుంటే విషయం ప్రసన్నం కావాలి. విన్నకొద్దీ వినాలని అనిపించాలి. ముక్తసరిగా చెప్పాలి, ముచ్చటగా చెప్పాలి. చెప్పేవాడికి ఏదో చెప్పినట్లు అనిపించాలి, వినేవాడికి ఏదో కొంత వింత కనిపించాలి. చప్పున అర్థం కావాలి, కాని, చప్పుగా ఉండకూడదు. మాటలు అర్థాలనే కాక అభినయాన్ని కూడా ఆవిష్కరించాలి. ప్రసంగం శ్రోతను మందమలయానిలంలా స్పృశించాలి, సుగంధపరిమళంలా అంతరాంతరాలను, ఉల్లాసపరచాలి. తాత్పర్యం ఒక అనుభూతిగా మిగిలిపోవాలి. ఇదంతా కొద్దిక్షణాలలో జరిగిపోవాలి. రేడియోప్రసంగాన్ని ఒకప్రక్రియగా భావిస్తే దానికి ఒక కళాభివ్యక్తి ఉంటుంది. లేకపోతే లేదు. కాగా, విమర్శనుగురించి ప్రసంగం చేస్తే అది ఒక కథలా, కవితా ఖండంలా కుదరటం కష్టపాధ్యం. మేధను వికసింపజేసే విమర్శ మనసులను రంజింపజేయటం అంత సులభంకాదు. అయినా మేధతోపాటు మనసును రంజింపజేసేలక్షణం విమర్శకు కల్పించటమే నిజమైన విమర్శ స్వభావం. ఇలా మాటలు చెప్పటం తేలికే గాని, అలా వాటిని చేతలలో నిరూపించటం కష్టం. అటువంటి కష్టమైన పనికి పూనుకునేందుకు తప్పలేదు మరి!

కథను రంగాలుగా మలచుకొనే నాటకకర్తలాగా, శతాబ్దాన్ని ప్రభావితం చేసిన ప్రపంచప్రసిద్ధులైన విమర్శకులను గురించిన విషయసర్వస్వాన్ని పదమూడు నిమిషాల

పదమూడు ప్రసంగఖండికలుగా విభజించుకోవటం ఎవరైనా ఎదుర్కొనే మొదటిసమస్య. విశ్లేషణ - చెప్పే విషయంమీద ఎంత ఆధారపడి ఉంటుందో చెప్పేవిధానంమీద కూడా అంత ఆధారపడి ఉంటుంది. 20వ శతాబ్ది సాహిత్యవిమర్శ స్వరూపస్వభావాలను పరిగణనలోకి తీసికొంటే తప్ప చెప్పే విషయం, విధానం ఒకనూత్రానికి ఒదగవు. అందువల్ల మొదటి ప్రసంగంలో ఈ శతాబ్ది విమర్శ స్వరూప స్వభావాలను వివేచించాను.

దానివలన తేలిన ముఖ్యమైన అంశ మేమంటే - ఈ శతాబ్దిని ప్రభావితం చేసిన విమర్శకులను గురించి చర్చించేటప్పుడు ఆరు రకాలైన ముఖ్యాంశాలను పరిగణనలోకి తీసికోవాలని. అవి -

1. సాహిత్యాన్ని సాహిత్య ప్రమాణాలతోనే అనుశీలించే వినూత్న విమర్శవద్ధతులను ప్రతిపాదించిన విమర్శకులను ప్రధానంగా పరిచయంచేయటం.
2. సాహిత్యాన్ని సాహిత్యేతర ప్రమాణాలతో సమీక్షించే విమర్శవద్ధతులను రూపొందించిన విమర్శకుల కృషిని సమీక్షించటం.
3. ఉద్యమాలు రూపొందించిన సిద్ధాంతాలకు అనుగుణంగా విమర్శనూత్రం పరిణామం చెందిన వైఖరులు నిరూపించటం.
4. వ్యక్తిగా విమర్శకులు, ఉద్యమంలో సమష్టిగా విమర్శకులు నిర్వహించేపాత్రలను స్పష్టీకరించటం.
5. ఆత్మల పూర్తిగా కొందరు, పాక్షికంగా కొందరు విమర్శకులు ప్రభావితం చేసినట్లు గుర్తించటం.
6. ఈ శతాబ్దిలో పుట్టి, కొన్నాళ్ళు బట్టకట్టి మధ్యలో అంతరించిపోయినవీ, మరొక విమర్శ చైతన్యంలో అంతర్భవించినవీ అయిన విమర్శ చైతన్యాలను పేర్కొని వదలటం.

ఈ ప్రసంగపరంపరకు ప్రణాళికను సిద్ధంచేసుకోవటంలో ప్రాతిపదికలుగా నిలిచేవి ఈ ఆరుంశాలు. 20వ శతాబ్ది ప్రపంచ విమర్శచైతన్యాన్ని సమీక్షించటానికి ప్రాథమిక వివేచన ప్రాతిపదిక లివే అని నేను భావించా నన్నమాట! విషయసూచికలోని ప్రసంగ శీర్షికల వరుసకు గమనిస్తే ఈ విషయం క్లుప్తమవుతుంది.

ఈ శతాబ్దిని ప్రభావితం చేసిన ప్రపంచ సాహిత్య విమర్శకులుగా ఆరుగురిని గుర్తించి వారి విమర్శవ్యక్తిత్వాలను, అవి ప్రసరించిన ప్రభావాలను వివరించటం జరిగింది.

ఆ సాహితీవిమర్శలు - 1. బి.యస్. ఎలియట్ 2. జి.ఎ. ఓడెర్స్ 3. ఎఫ్.ఆర్. లీవిస్
4. నార్టోప్ ఫ్రై 5. రబింద్రుడు 6. శ్రీ అరవిందయోగి. అంటే - ఉపక్రమణికగా ఉన్న
మొదటి ప్రసంగం కాక మిగిలిన 12 ప్రసంగాలలో సగపాలు ప్రసిద్ధప్రపంచ
సాహితీవిమర్శకుల వ్యక్తిత్వాలను, ప్రభావాలను వివేచించటానికి కేటాయించబడిన
దస్త్రము.

ఇక మిగిలిన ఆరుప్రసంగాలలో - మూడు, సాహిత్యేతర ప్రమాణాలతో
సాహిత్యాన్ని విలువకట్టే మనస్తత్వశాస్త్ర, మార్క్సిస్టు విమర్శ ఉద్యమాలకోసం విశేషించి
వినియోగించబడ్డాయి. సాహిత్యసిద్ధాంతాలలో ప్రపంచాన్ని ఉద్రాతలూపిన, ఊపుతున్న
ప్రతీకవాదోద్యమానికి ఒకవ్యాసం కేటాయించబడింది. ఈ శతాబ్ది చరమపాదంలో తలెత్తి
తమప్రభావాన్ని వచ్చే శతాబ్దంలో నిరూపించుకొనే విమర్శపద్ధతులను చివరిప్రసంగంలో
పేర్కొనటం జరిగింది. ఈ విధమైన ప్రసంగవిభాగ ప్రణాళికలో ప్రాధాన్య వివక్షనుబట్టి
ప్రసంగాలసంఖ్యానిష్పత్తి సముచితంగా కుదిరిందని నేను విశ్వసిస్తున్నాను. ఈ అంశంమీద
నేను చేసిన విభాగం విమర్శవికాసచరిత్రకు ఒకచక్కని ప్రాతిపదికనందించ గలదని
నమ్ముతున్నాను.

విషయవిభాగం చేసేకొన్నా, ఒక్కొక్కప్రసంగంలో చెప్పవలసిన అంశాలను
గమనిస్తే అవి 13 నిమిషాల పరిధిలో ఒదగటంకూడా కష్టమనిపించింది. నాకు
ఆకాశవాణివారు ఇచ్చిన అంశం కొండంతది. ఆ కొండను చిన్ని అద్దంలో చూపినట్లు
ప్రసంగాలను నడపవలసివచ్చింది. ప్రసంగంలో ముఖ్యవస్తువు ప్రభావపరిశీలనం.
ప్రభావితంవేసిన విమర్శవ్యక్తిత్వాన్ని, నూతనత్వాన్ని, ప్రభావంచేయగలశక్తిని ప్రసంగంలో
మొదట నిరూపించాలి. అటుపైన ఆ విమర్శ తరువాతి విమర్శకులమీద వేసిన ప్రభావాన్ని
పరిశీలించాలి. ప్రభావక్రమంలో కనపడే పరిణామాన్నీ, వైవిధ్యాన్నీ, ప్రత్యేకతలనూ
వివేచించాలి. చివరకు ప్రభావబలాబలాలను నిగ్గుతేల్చాలి. అంతస్సాత్రంగా ఆ
విమర్శపద్ధతి పుట్టుపూర్వోత్తరాలనూ, వికాసదశలనూ, అంటే - క్షీణదశలనూ వివేచించాలి.
ఈ అంశాలన్నింటినీ ప్రతి ప్రసంగంలోనూ చిత్రించాలి. చిత్రిస్తే ఒక్కొక్కప్రసంగం దాదాపు
అరగంటసేపు పట్టవచ్చు. అట్లని ఒకప్రసంగాన్నే- అంటే ఒక అంశాన్నే - కొన్నిభాగాలుగా
మార్చి ప్రణాళికను విస్తరించటానికి వీలులేదు. ఈ పరిమితులలో ఈ పరిధులలో
ప్రసంగాలను రూపొందించుకోవలసివచ్చింది. అందువల్ల పైన చెప్పిన అంశాలలో
మొదటిఅంశానికి - అంటే ప్రభావంచేసిన విమర్శవ్యక్తిత్వ, నూతనత్వ, ప్రభావశక్తులను
పేర్కొనే వైఖరికి ప్రాధాన్యం ఇచ్చి మిగతావాటిని యథావకాశంగా స్పృశించటం జరిగింది.

కాలం కలాన్ని గళాన్ని శాసించే రేడియో ప్రసంగ విన్యాసంలో ఈ పరిమితి సహజనియతి. సహృదయులు ఈ దృష్టితో ఈ ప్రసంగాలను సమీక్షించాలని మనవిచేస్తున్నాను.

ఈ ప్రసంగవ్యాసాలలో ప్రస్తావించబడిన అంశాలకు సంబంధించిన సమాచారాన్ని అందించిన గ్రంథాలను, వాటి రచయితలను ఉపయుక్తగ్రంథసూచిలో పేర్కొన్నాను. ఆయాగ్రంథకర్తల దృక్పథాలతో, అభిప్రాయాలతో నేను ఏకీభవించినచోట్లున్నాయి; భేదించిన చోట్లా ఉన్నాయి. ఆ రెండురకాల అభిప్రాయాలకూ ప్రాతిపదికలైన సామగ్రిలూ, సమన్వయాలూ ఆగ్రంథాలు నాకు అందించాయి. సామగ్రిని తీసికొని నేను సమన్వయం సాధించిన చోట్లున్నాయి, సమన్వయాలను సేకరించి నా విశ్లేషణ కనుగుణంగా వాటిని పొందుపరచుకొన్నచోట్లా కొన్ని ఉన్నాయి. చాలవరకు అన్వయం నాదిగా, సామగ్రి సేకరించిందిగా ఈ ప్రసంగాల్లో గుర్తించటం సులభం. మొత్తం వ్యాసాలలో - 20వ శతాబ్ది సాహిత్యవిమర్శవికాసంమీద భారతీయ లేదా ప్రాచ్యసాహిత్యదర్శనాల ప్రభావం ప్రబలంగా ఉన్నదనీ, ఆ ప్రభావంతో వెలసిన సాహిత్య సిద్ధాంతాలే సాహిత్యేతరసిద్ధాంతాలకంటే బలంగా ఉన్నాయనీ, భవిష్యత్తులో వికాసదశలను విస్తరించేవిగా ఉన్నాయనీ చెప్పే మౌలికమైన దృక్పథం ప్రసంగపరంపరల ప్రధాన సమన్వయసూత్రంగా ప్రవర్తిల్లింది. అందువల్ల - ఏ ప్రసంగాని కా ప్రసంగం తనదైన వ్యక్తిత్వంతో ఉంటూనే అంతర్గతసూత్రాన్ని తనలో సంపదించుకొని ఉండేటట్లుగా ప్రయత్నం చేయబడింది. విజ్ఞులు ఈ ప్రయత్నాన్ని గుర్తించవచ్చు.

ఏపది విమర్శ ప్రస్తానాలను వివేచించవలసి వచ్చినప్పుడు ఆయా పద్ధతులకు చెందిన పారిభాషికపదాలను వాడవలసి వస్తుంది. అవి, ఇంగ్లీషులో ఉండవచ్చు, సంస్కృతంలో ఉండవచ్చు, లేదా వేరే ప్రపంచభాషలలోనైనా ఉండవచ్చు. ఆ పారిభాషికపదాలలో కొన్ని తెలుగులో ప్రాచుర్యం చెంది ఉండటం గమనిస్తాం. మరికొన్ని ఇంకా తెలుగులో తమరూపాలను పుట్టించుకోలేనివికూడా ఉంటాయి. తెలుగురూపాలు ఏర్పడ్డా బహురూపాలుగా కనపడుతూ రూఢిలో ఇంకా కుదురుకోనివి కొన్ని ఉంటాయి. అటువంటప్పుడు ఇంగ్లీషులో సంస్కృతంలో వాటి కున్న పారిభాషికపదాలనే సరాసరి వాడాను. మరికొన్ని చోట్ల ఇంగ్లీషులోని పారిభాషికపదాలను వాడినా, వాటికి నాకు నచ్చిన తెలుగు రూపాల నిస్తూ, వాటికి ఇంగ్లీషు రూపాలనుకూడా నేటి తెలుగుశ్రోతలను దృష్టిలో పెట్టుకొని వాడాను. ఇవి పునరుక్తి దోషాలు కావని నమ్ముతున్నాను.

ఇక ఇతరభాషలలో - ముఖ్యంగా ఇంగ్లీషు, సంస్కృతభాషల్లో - ఉన్న కొబేషన్లను అక్కడక్కడ ఉట్టంకించాను. అందువలన వక్రయొక్క అభిప్రాయం సూటిగా

వ్యక్తమౌతుందనీ, కాలం కలసివస్తుందనీ భావించాను. అయినా, అవసరమున్నచోట ఆ కొబ్బెపల్లలోని తాత్పర్యాన్ని ప్రసంగంలో ప్రసన్నం చేశాను. పాశ్చాత్య విమర్శకుల పేర్లను కొన్నింటిని ఇంగ్లీషులోనే ఇచ్చాను. ఈ పద్ధతివలన ప్రసంగభాష, లిపి, తిలతండులన్యాయంగా ఉన్నదని కొందరు భావించవచ్చు. ఈ రోజుల్లో శ్రోతలకు సూటిగా సరళంగా ప్రసంగతాత్పర్యం వ్యక్తం కావటానికి, Communicate కావటానికి ఈ పద్ధతి ఉపయోగపడుతుందని నేను భావించి అలా చేశాను.

‘శతాబ్ది’ స్వరమేళలో విమర్శవీణపై వినిపించిన ఈ ఆక్షరగీతాన్ని అంకితంగా అందుకొన్న ప్రేమావతారులు భగవాన్ శ్రీశ్రీశ్రీ సత్యసాయిబాబావారి దివ్యచరణాలకు శరణాంజలి!

‘ఆత్మీయరాగాలు’ లో ‘సృజనకీర్తికి షష్టిపూర్తి’ అనే కీర్తికతో స్నేహమధురంగా వ్రాసిన పద్యాలలోనుండి కొన్నింటిని ‘ఆత్మీయంన్నందన’గా ఈ గ్రంథంలో ప్రచురించుకొటానికి దయతో అంగీకరించిన మాన్యులు డాక్టర్ జె. బాపురెడ్డిగారికి హార్దిక నమోవాకాలు!

ఈ ప్రసంగపరంపరను సంకల్పించి నాచేత నిర్వహింపచేసి, ప్రసారంచేసి, ఈ గ్రంథరూపంగా ప్రచురించటానికి అనుమతించిన ఆకాశవాణి హైదరాబాదు కేంద్రం డైరెక్టరుగాగు శ్రీమతి దుర్గా భాస్కర్గారికి, మిగిలిన కార్యక్రమ నిర్వాహకులకు, విశేషించి మిత్రులు శ్రీ సుధామగారికి కృతజ్ఞతాభివందనలు.

‘ప్రమాదో ధీమాతా మపి’. ఎక్కడైనా పొరపాట్లు దొరలి ఉండవచ్చు. సహృదయులు మన్నించి అదరించ ప్రార్థన!

హైదరాబాదు.

10.9.1999

జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం

విషయసూచిక

ఇదీ వరుస -	పుట
1. ఈ శతాబ్ది విమర్శ చైతన్యం	1
2. ఆధునికయుగ ప్రవక్త టి.యస్. ఎలియట్	8
3. మనస్తత్వశాస్త్ర విమర్శకు మార్గదర్శకుడు ఐ.వి. రిచర్డ్స్	15
4. ఉపాధ్యాయ విమర్శకుడు ఎఫ్.ఆర్. లీవిన్.	23
5. మనోవిశ్లేషణ విమర్శనుండి ప్రాగ్రూప విమర్శదాకా సాగిన ప్రస్థానం	30
6. ప్రాగ్రూప విమర్శ ప్రస్థానాచార్యుడు నార్తర్నోప్ పై	37
7. మార్క్సిస్టు విమర్శ : సిద్ధాంత ప్రవర్తకులు	44
8. మార్క్సిస్ట్ - నవ్య మార్క్సిస్ట్ విమర్శకులు	51
9. ప్రతీకవాద విమర్శకులు	58
10. పాక్షిక ప్రభావం వేసిన విమర్శ పద్ధతులు	65
11. ప్రాచ్యకళాతత్వ ప్రవక్త రవీంద్రుడు	73
12. దార్శనికుడు శ్రీ అరవిందయోగి	80
13. ఈ శతాబ్ది సంధ్యారాగం	87

ఈ శతాబ్ది విమర్శ చైతన్యం

హృదయం లాంటిది కవిత్వం. మెదడు లాంటిది విజ్ఞానం. సంస్కారం లాంటిది విమర్శ. హృదయం ఎడోపెడో స్పందించవచ్చు. బుద్ధి దాన్ని సమర్థించవచ్చు, విమర్శించవచ్చు. అయితే, ఆ రెండూ ఆవశ్యంగా పాటించవలసిన ప్రమాణం మాత్రం ఉత్తమ సంస్కారం. దాన్నే విమర్శ అంటారు సాహిత్యంలో. వివేకం అంటారు వేదాంతంలో. విమర్శ కవిత్వానికి వ్యాఖ్యానం చెప్పుదు. జ్ఞానానికి గురూపదేశం చేయదు. కాని, కవిత్వం రాయడంలో, దాన్ని గురించి వివేచించడంలో, దాన్ని అనుభవించడంలో, విలువకట్టడంలో ఉన్న దోషాలను, లోపాలను తొలగించి ఉత్తమ అభిరుచిని, ఆస్వాదశక్తిని నిర్దేశిస్తుంది. కళనూ, జ్ఞానాన్నీ ఒక మంచిదారిలో పెడుతుంది.

ఇష్టమైన ఆటలాడే పిల్లలవంటివి కవితా ప్రయోగాలు. జీవితసమరంలో విజయమార్గాలు చెప్పేవి జ్ఞానసూత్రాలు. అయితే, ఆ ఆటల్ని ఎన్నుకోవటంలో, నిర్వహించటంలో, ఆ జ్ఞానసూత్రాలను రూపొందించుకోవటంలో చూపే నిర్ణాయక ధర్మశక్తి విమర్శ.

ప్రతియుగంలోనూ కవిత్వం, విజ్ఞానం, విమర్శ అనే మూడుశక్తులు పాత్రలు నిర్వహిస్తాయి. త్రాసులో ఎడంవైపు బరువు - కవిత్వం, కళలు. కుడివైపు బరువు - విజ్ఞానం. మరి - ఆ త్రాసుకున్న ముల్లు - విమర్శ. ఆ ముల్లు ఎటూ మొగ్గకుండా సమస్థితిలో నిలిపేవాడే విమర్శకుడు. అందుకే అతడు సాహిత్యరంగంలో విలువల న్యాయనిర్ణేత, సమదృష్టి ప్రదాత, నవ్యమార్గ విధాత. ఒక్కో యుగానికి ఒక మహాకవి, ఒక మహాజ్ఞాని ఎలా అవసరమో ఒక మహావిమర్శకుడు కూడా అలా అవసరం.

20వ శతాబ్ది పాశ్చాత్య విమర్శకు పితామహుడు లాంటివాడు టి.యస్. ఎలియట్. 1888 - 1965 సం॥ల నడిమి కాలంలో ఆయన జీవించాడు. ఈ శతాబ్దపు విమర్శరెండురకాల బాధ్యతలను నిర్వహించాలని ఆయన వివేచించాడు. ఒకటి - గతంలో వెలువడిన సాహిత్యాన్ని వినూత్న దృక్పథంతో పునఃపరిశీలించి

విలువకట్టటం. రెండు సాహిత్యంలో వినూత్న భావాలను ప్రచలితం చేయటం. ప్రతి తరంలోనూ కళాప్రస్థలు కొత్త కళాప్రమాణాలనూ, విలువలనూ కలిగించే ప్రయోగాలు చేస్తూనే ఉంటారు. వాటితో - గతాన్ని పునఃపరిశీలించి, పునర్వ్యవస్థీకరించటం జరగాలి. అది విప్లవంలా విధ్వంసన విధానాన్ని అనుసరించి కాక, పునర్వ్యవస్థీకరణంలా నిర్మాణాత్మకంగా సాగాలని ఎలియట్ అభిప్రాయ పడ్డాడు. ప్రతియుగంలోనూ ఒక మహావిమర్శకుడు పుట్టి ఈ కర్తవ్యాన్ని నిర్వహించాలని ఎలియట్ ఆశించాడు.

"From time to time, every hundred years, it is desirable that some critic shall appear to review the past of our literature and to set the poets and poems in a new order. This taste is not one of the revolution but of readjustment".

ఎలియట్ మాటల్లో - ఈ శతాబ్ది సాహిత్య నవ్యగతికి రెండే మార్గాలున్నాయి. ఒకటి- విప్లవం. రెండోది - పునర్వ్యవస్థీకరణం. ఈ రెండింటి మధ్యా నిరంతర సంఘర్షణం ఈ శతాబ్ది సాహిత్య చరిత్ర. ఈ రెండింటిలో పునర్వ్యవస్థీకరణమే తరణోపాయమని తేల్చి చెప్పిది విమర్శవివేకం. ఆ వివేకానికి దోహదం చేసేవారే - ఈ శతాబ్ది విమర్శ వైతాళికులు. వారి ప్రభావ పరిశీలనం - ఈ శతాబ్ది చివర - సాహితీ పిపాసకుల అవశ్య కర్తవ్యం.

ప్రపంచ ప్రసిద్ధ భాషాసాహిత్య చరిత్రలను సింహావలోకనం చేస్తే 20వ శతాబ్దం ఆధునిక సాహిత్య విమర్శయుగంగా, సాహిత్య ప్రయోగయుగంగా పరిగణింపబడుతోంది. అందుకు కారణాలు ఎన్నో ఉన్నాయి. కొన్నైనా స్మరించక తప్పదు.

రెండు ప్రపంచయుద్ధాలూ, ఫ్రెంచి రష్యన్ విప్లవాలూ, యూరోప్ లోనే కాక ప్రపంచం మొత్తంలోనూ ఆర్థిక, రాజకీయ, సామాజిక, తాత్విక, నైతిక, కళారంగాలలో అలజడి రేపాయి. ఒకవైపు పారిశ్రామిక నాగరకతవలన ఏర్పడిన వర్గవైరం, మరొకవైపు వివిధశాస్త్ర రంగాలలో సాగుతున్న పరిశోధన ప్రభావంవలన మానవ అస్తిత్వ, స్వభావ, చింతనలలో జీవన మూల్యాల పునర్విచారం మొదలైంది.

ఇవి ప్రపంచ దేశాల ప్రజల జీవన విధానాలనే కాక సాహిత్యదృక్పథాలను కూడా కుదిపివేశాయి. తాత్విక, కాల्పనిక, ఆధ్యాత్మిక దృక్పథాలకంటే భౌతిక, వాస్తవ, హేతువాద దృక్పథాలు ప్రాచుర్యం చెందాయి. మానసిక, సామాజిక, ఆర్థిక, మానవ శాస్త్రాదులలో సాగిన ప్రయోగాలవలన కలిగిన విజ్ఞాన విస్ఫోటనంతో సాహిత్యాన్ని చూచే చూపే మారిపోయింది. సాహిత్యాన్ని సాహిత్య ప్రమాణాలతోనే అనుశీలించే మార్గాలు ఒక వైపు, సాహిత్యేతర దర్శనాలతో పరిశీలించే మార్గాలు మరొకవైపు నిలిచి తమ తమ విమర్శ బలప్రయోగాలు ప్రదర్శించాయి.

20వ శతాబ్దికి పూర్వం సాహిత్యమూల్యాంకనం చేయటంలో సాహిత్యేతర ప్రమాణాలను ప్రయోగించటం పరిమితంగా ఉండేది. కాని, ఈ శతాబ్దంలో అది ఒక్కసారి విశ్వరూపం తాల్చింది. అందుకే స్టాన్లీ హెడ్గార్ హైమన్ ఆధునిక సాహిత్య విమర్శ అంటే - సాహిత్యేతర పద్ధతులనూ, వివిధ శాస్త్ర విజ్ఞాన ధోరణులనూ ఒక క్రమబద్ధంగా వినియోగించుకొంటూ సాహిత్య దర్శనాన్ని వివేచించటమే - అని అన్నాడు - "The organised use of non - literary techniques and bodies of knowledge to obtain insights into literature." అయితే - గమనించవలసిన విశేష మేమంటే - సాహిత్యేతర పద్ధతులు సాహిత్య బాహిర స్వరూపాన్ని విశ్లేషించగలవే కాని సాహిత్య తత్వాన్ని దర్శించలేవని ఈ శతాబ్ది సాహిత్య విమర్శ తేల్చిచెప్పింది. ఈ యుగ విమర్శ చైతన్యంలో సాగిన వివిధ విమర్శ ధోరణులను ఈ ఫలితాంశాన్ని ఆధారంగా చేసికొని సమీక్షించవలసి వస్తుంది కూడా.

పూర్వ శతాబ్దాలతో పోలిస్తే ఈ శతాబ్ది వేగవంతమైంది. ఆవేగపూరితమైంది కూడా. పూర్వయుగాల్లో కంటే సాంకేతిక, ప్రచార, ప్రసార సాధనాల శక్తియుక్తులు ఈ శతాబ్దిని చైతన్యవంతం చేశాయి. ప్రపంచం ఒక కుటుంబంలా మారింది. ఏ మూల ఏ దేశంలో ఏ క్రొత్త సాహిత్య చైతన్యం తలయెత్తినా ప్రపంచానికంతా పరిచయమౌతుంది. అంతర్జాతీయస్పృహతో జాతీయస్పృహ చేతులు కలిపింది. ఏ సిద్ధాంతమైనా, ఏ విమర్శ పద్ధతి అయినా విదేశీయమనీ, స్వదేశీయమనీ భావించే భేదభావం పోయింది. అది మానవజాతి సాత్తుగా భావించబడింది. అయితే, ఏ

భావజాలానైనా, ఏ సాహిత్యదర్శనానైనా దేశీయ, ప్రాంతీయ సంస్కృతుల సాహిత్యాభిరుచులకు, ఆస్వాద ప్రవృత్తులకు అనుగుణంగా పునర్వ్యవస్థీకరించుకోవటం ఈ యుగధర్మంగా ప్రాచుర్యం చెందింది. అందువల్లనే - పాశ్చాత్యదేశాల్లో వచ్చిన మార్పులనన్నీ భారతీయులు గ్రహించినా వాటిని యథాతథంగా అపూర్వప్రయోగాలని భావించి, అనుసరించి, అనుకరించి, తమ అస్తిత్వాన్ని కోల్పోలేదు. అంతేకాదు - ఈ శతాబ్ది విమర్శ చరిత్రలో వెలువడిన అనేక పాశ్చాత్య సిద్ధాంతాల, దృక్పథాలమీద భారతీయాలంకారికుల దర్శనాల ప్రభావం ఉన్నదని మనవారికి తెలుసు. అందువల్ల పాశ్చాత్యం భారతీయ విమర్శకు అపూర్వం కాదు. తరతరాల భారతీయ ఆలోచన ధారల అభినవ రూపాలే ఈ శతాబ్ది పాశ్చాత్య సాహిత్య విమర్శ ధోరణులని సాహిత్య ప్రమాణాలతో సాహిత్య మూల్యాంకనం చేసే సాహితీ విమర్శకులు భావిస్తారు. మొత్తంమీద చూస్తే - సాహిత్య విమర్శసూత్రాల, ప్రాచ్య పాశ్చాత్య దర్శనాల తులనాత్మక అవగాహనతో కూడిన దార్శనిక వినిమయ వివేచనమే ఇరవయ్యో శతాబ్ది సాహిత్య విమర్శ - అని నిస్సంశయంగా చెప్పవచ్చు.

ఈ శతాబ్దానికి మరో వైశిష్ట్యం కూడా ఉంది. సాహిత్య ప్రమాణాలతో సాహిత్యాన్ని వివేచించే మహావిమర్శకులు తమ తమ దర్శనాలతో విమర్శకు వినూత్న వికాసదశలను కల్పించారు. సమకాలీన నవ్యదర్శనం ప్రాచీన దర్శనాన్ని ధ్వంసంచేసి దాని బూడిదలోనుండి పుట్టే పునస్పృష్టిగా భావించలేదు వీరు. గతంతో తెగత్రెంపులు చేసికోలేదు వీరు. వీరివి వ్యక్తిగత దర్శనాలు కావు. మారుతున్న సమాజాభిరుచుల కనుగుణంగా సాహిత్యవిశ్వజనీనతను సాధించే నవ్యాలోకాలు.

ఆ యుగంలో దార్శనికులైన విమర్శకులకు ప్రతిగా - సాహిత్యేతర ఉద్యమాల స్పృహలతో సాహిత్య వివేచనలో నూత్న ప్రయోగాలు చేసే విమర్శకులు కూడా ఉన్నారు. అయితే, ఆ విమర్శకులు ఆయా ఉద్యమతరంగాలవంటివారు. వారు ఒక్కొక్కరుగా కాక - ఒక్కొక్కవరుసగా వస్తారు. ఒకే ఉద్యమంలో పెక్కుదశలకు వారు ప్రాతినిధ్యం వహిస్తూ ఉంటారు. అందువల్ల - వ్యక్తి దర్శనాల

మధ్యా, ఉద్యమ దృక్పథాల మధ్యా సాగే అంతస్సంఘర్షణలాగా ఉంటుంది - ఈ శతాబ్ది విమర్శ చరిత్ర. ఇక్కడ మరొక విషయం కూడా గమనించాలి. వ్యక్తులుగా కనపడే విమర్శకులలో కూడా వికాసశీలమైన ఆప్రకటిత ఉద్యమశీలం ఉంటుంది. అది అసంఘటితంగా ఉన్నట్లు కనపడ్డా, అంతర్గత సూత్రం ఒకటి వారి విమర్శ చైతన్యాన్ని సమన్వయపరుస్తూ ఉంటుంది. సాహిత్య విమర్శలో ఇటువంటి ఉద్యమాలే సహజం. ఈ కాలంలో ఒక తత్త్వం కోసం నిరంతర అన్వేషణం సాగుతుంది. సాహిత్యేతర ప్రమాణాల విమర్శలో ఒక సిద్ధాంతానికి అనుగుణమైన అనుశీలనం గోచరిస్తుంది. ఒకటి అంతర్గత వికాసానికి, మరొకటి బహిర్గత వివేచనానికి సంబంధించినవి. ఈ రెండింటి తారతమ్య పరిజ్ఞానం ఈ శతాబ్ది విమర్శ వివేకంలో ముఖ్యం.

ఈ శతాబ్ది సాహిత్య విమర్శను గమనిస్తే అయిదు రకాల దృక్పథాలు ప్రధానంగా గోచరిస్తాయి. వీటిని ఇంగ్లీషు పరిభాషలో assumptions అనీ, attitudes అనీ పిలుస్తుంటారు. తెలుగులో దృక్పథా లని పేర్కొంటాం. అవి-
 1. వాస్తవ దృక్పథం (Realistic assumption) 2. రసభావ దృక్పథం (Emotional assumption) 3. అభివ్యక్తి దృక్పథం (Expressionistic assumption) 4. అతీంద్రియ తత్త్వ దర్శన దృక్పథం (Transcendentalism) 5. నిర్మాణ సమగ్రైక్యతా భావ దృక్పథం (Configurational assumption). వాస్తవాంశాలను వాస్తవ చిత్రణం చేసే దృక్పథంతో నిర్మించిన కళాఖండమే ఉత్తమ మని వివేచించేది వాస్తవ దృక్పథం. సహృదయులలో రేకెత్తించే రసభావోల్లాసమే ఉత్తమరచనకు ఉదాత్త లక్షణమని భావించేది రసభావ దృక్పథం. రచయిత తాను పొందిన అనుభూతిని పరితకూడా తనలాగానే పొందాలని తనదైన ఒక అభివ్యక్తిని ఆవిష్కరిస్తాడు. అది అతని వైయక్తిక కాదు. రసభావాలకు అనుగుణమైన కళాభివ్యక్తి. అది విశ్వజనీనంగా వ్యక్తమయ్యే సాత్త్విక చైతన్యాభివ్యక్తి. రచయితకూ పరితకూ ఇటువంటి సమాంతర రసానుభూతి నందించే స్వభావాన్ని ఉత్తమ సాహిత్య లక్షణంగా భావించి అనుశీలించేది అభివ్యక్తి దృక్పథం. ఇది స్థూలదృష్టికి అత్యాశ్రయ ధోరణిగా కనపడ్డా,

ఇది subjective approach కాదు. వస్తుతః పరాశ్రయ పద్ధతికి సంబంధించిందే- objective approach. అతీంద్రియ తత్త్వదర్శన దృక్పథం అంటే రచనలో ఆధ్యాత్మిక, తాత్విక, భక్తి, మార్మికాది అంశాలను రసాలను దర్శించేది. ఏ కావ్యం ఇటువంటి ఆధ్యాత్మికానందానికి దోహదకారి అయి ధ్వనిమయంగా భాసిస్తుందో అది ఉత్తమకావ్యం ఈ దృక్పథంలో. కావ్యంలోని తత్త్వాలను సహృదయులందరూ ఒకే విధంగా భావించే అవకాశం ఇందులో లేకపోవటంవేత ఈ దృక్పథం ద్వారా నిర్దేశింపబడే రసాది భావాలు, అనుభవాలు ఆత్మాశ్రయ ధోరణిలో ఉండే అవకాశం ఎక్కువగా ఉంటుంది. దీనికి భిన్నమైంది నిర్మాణ సమగ్రైక్యతా దృక్పథం. దీనినే మన తెలుగు విమర్శకులు శిల్ప విమర్శ అంటారు. ఐక్యత (unity), సమగ్రత (totality) ఈ దృక్పథానికి రెండు కళ్ళు. కావ్యాన్ని ఒక స్వయంసమగ్రమైన ఐక్యతా విశిష్టమైన కళాఖండంగా భావించి, దాని నిర్మాణ సాంద్రతను బట్టి దాని విలువను నిర్ధారించే పద్ధతి. ఇది చాలావరకు వస్తాశ్రయ పద్ధతి (objective method). ఈ శతాబ్ది విమర్శ దృక్పథాలను అనుశీలించేటప్పుడూ, విమర్శకులు అనుసరించిన పద్ధతులను విశ్లేషించేటప్పుడూ, ఈ అయిదు దృక్పథాల పరిజ్ఞానం అవసరం. లేకపోతే ఏది ఆత్మాశ్రయ రీతి విమర్శ, ఏది వస్తాశ్రయరీతి విమర్శ నిర్ణయించటంలో అస్పష్టత, అయోమయం ఏర్పడవచ్చు. ఈ శతాబ్ది విమర్శ విధానాల్లో కొందరు ఈ అయోమయంలో పడ్డవారూ లేకపోలేదు. అస్పష్టతకు పాల్పై విమర్శకు వివేకాన్ని తగ్గించినవారూ ఉన్నారు. అయినా ఉత్తమ విమర్శకులలో ఈ గొడవలు తక్కువ.

ఈ శతాబ్దిలో వివిధ శాస్త్రశాఖలకు, అలంకార రసమార్గాలకు చెందినవారే గాక కావ్యకళాసౌందర్య మార్గాలకు సంబంధించినవారు కూడా సాహిత్య విమర్శలో ఉన్నారు. వారు ప్రత్యేకించి సాహిత్యంలోని కళాసౌందర్యానుభూతికి సంబంధించిన విమర్శ విధానం గురించి విశ్లేషకృషి చేశారు. ఆనంద సౌందర్యాల విశిష్టాద్వైతం వీరి ప్రస్థానంలోని ప్రత్యేకత. వీరందరి విశ్లేషణలో విమర్శపద్ధతులు ఏడురకాలుగా పైకి కనపడతాయి. అవి: 1. సాహిత్యంలో కళానుభవాన్నిచ్చే ప్రవృత్తినే ప్రత్యేకించి

అనుశీలించే విధానం, 2. జీవితానికి అవసరమయ్యే అంశాలను అందించే ప్రవృత్తిని ప్రత్యేకించి సమీక్షించే విధానం, 3. ఉపదేశ ప్రధానమైన విషయాలను వివేచించే విధానం, 4. విజ్ఞానదాయకమైన విశేషాలను వివేచించే విధానం, 5. తాత్త్విక దృక్పథాలను నిరూపించే విధానం, 6. ప్రతీకలనూ, భావచిత్రాలనూ అవి నిర్వహించే పాత్రలనూ వాటి విలువలనూ వివేచించే విధానం, 7. వస్తు విశ్లేషణ విధానం. ఇవి ఆధునిక పాశ్చాత్య విమర్శలో కనపడే ప్రధాన ప్రవృత్తులు.

వీటన్నిటినీ తాత్పర్యతః రెండు మార్గాలుగా విభజించవచ్చుననీ, వాటిని కావ్య సౌందర్య తత్వమీమాంసా మార్గమనీ, కావ్యవస్తు సంవిధాన శిల్పమార్గమనీ పేర్కొనవచ్చుననీ, హెరాల్డ్ ఆస్ బర్న్ (Harold Osborne) లాంటివారు అభిప్రాయపడుతున్నారు. ఈ రెండూ ఈ శతాబ్ది విమర్శకు రెండు కళ్ళలాంటివి. తెలుగులో ఆ కళ్ళచూపులకు పేర్లుపెడితే- ఒకటి: భావదృష్టి, రెండోది : వస్తు దృష్టి.

ఇరవయ్యో శతాబ్ది సాహిత్య విమర్శకు ఈ రెండు కళ్ళ చూపును ప్రసాదించిన మహావిమర్శకుల, మహనీయ ఉద్యమాల కృషిఫలితాలను ఒక పద్ధతిలో ముందు ముందు సమీక్షిద్దాం.

(ప్రసారం: 14.5.1999)

* * *

ఆధునిక యుగప్రవక్త టి.యస్. ఎలియట్

ఈ శతాబ్ది ఆధునిక కవితాపితామహుడు, విమర్శకాచార్య పరమేశ్వరుడు టి.యస్. ఎలియట్ (1888 - 1965) ఇంగ్లీషు సాహిత్యంలో ప్రసిద్ధ కవి విమర్శకులు బెన్ జాన్సన్, డ్రెడెన్, జాన్సన్, కోలెరిడ్జి, మాథ్యూ ఆర్నాల్డ్ మొదలైన దిగ్గంతుల కేమాత్రం తీసిపోని మేధావి. మహాకవిగా, నాటకకర్తగా, పత్రికారచయితగా, ఉత్తమ విమర్శకుడుగా ఎలియట్ తన ముద్రను ఈ శతాబ్దంమీద వేశాడు. ఆయన రచించిన కావ్యేతిహాసం 'వేస్ట్ లాండ్' - నాటి యూరోప్ ఆధ్యాత్మిక దైన్యాన్ని ప్రతీకాత్మకంగా ప్రపంచించిన ఆధునిక అభివ్యక్తికి అక్షరోదాహరణం. ఆయన విమర్శమూర్తిమత్వం - *Tradition and Individual Talent, Poetry and Drama, The Function of Criticism, The English Metaphysical Poets, The Frontiers of Criticism* మొదలైన ప్రసిద్ధవ్యాసాలతో ప్రపంచమంతా ప్రకాశించింది.

ఎలియట్ లో ఒక యుగకర్త వ్యక్తిత్వం ముమ్మూర్తులా ప్రత్యక్షమౌతుంది. సిద్ధాంత దర్శనంలో, వినూత్న సమన్వయంలో, అభినవ పారిభాషిక పదకల్పనంలో, విమర్శనాత్ర పరికల్పనంలో, పూర్వసాహిత్యాన్ని తనదైన దృక్పథంతో పునఃపరిశీలించటంలో, వర్తమానంలో ప్రతిఫలించే గతాన్ని సశాస్త్రీయంగా వివేచించటంలో, అనువర్తిత విమర్శపద్ధతిని సలక్షణంగా ఆవిష్కరించటంలో, కావ్యరసానుభవతత్వాన్ని విశ్లేషించటంలో, వివిధ ప్రక్రియల విమర్శనల తీరుతెన్నులను విడమరిచి తెల్పుటంలో, సాహిత్యవిమర్శ స్వరూప స్వభావాలను నిర్వచించటంలో, చివరకు ఉత్తమ విమర్శక లక్షణాలను వివరించటంలో కూడా ఎలియట్ తన ప్రత్యేకతను చాటుకొనే ప్రతిభను ప్రదర్శించాడు. ఈ శతాబ్ది విమర్శ విధానంలో వెలువడదగిన దారుల్పీ, మెళుకువల్పీ, అలోచనా విధానాలనూ, శాస్త్రీయపద్ధతులనూ తన విమర్శప్రయోగాలలో ప్రపంచించి యుగచైతన్యానికి మార్గదర్శకుడయ్యాడు. మరో విశేష మేమంటే - ఎలియట్ పాశ్చాత్య విమర్శకుల వివేచన వైపుణ్యంతోపాటు, భారతీయ లాక్షణికుల శాస్త్రపరిభాషాకల్పన విశ్లేషణ

చైలక్త్యాన్ని కూడా సంపదించుకొన్న విశిష్టవిగానము. బాహ్య పాశ్చాత్య సాహిత్య సిద్ధాంత వినిమయానికి తోడ్పడిన భావసారథి, స్నేహవారథి ఎలియట్. ఇటువంటి విమర్శ స్వభావమే ఈ యుగ విశిష్ట ధర్మంకూడా.

'నేను రాజకీయాలలో రాయలిస్టును, మతపరంగా క్రైస్తవుణ్ణి. సాహిత్యంలో క్లాసిసిస్టును' అని ప్రకటించుకొన్నాడు ఎలియట్. విమర్శకుడు, కవి సాహిత్య పరంగానే కాక మత రాజకీయ పరంగా కూడా స్వీయస్థిత్వం కలిగి ఉంటాడనీ, అయితే, రాజకీయ మత దృక్పథాలతో సాహిత్యాన్ని సంకీర్ణం చేయటం రచయితలకు పనికిరాదనీ ఎలియట్ తన జీవిత సందేశంగా ఈ యుగాని కందించాడు. మతరాజకీయ భావజాలాలే సాహిత్య దృక్పథాన్ని నిర్దేశిస్తాయని నమ్మే నిబద్ధ రచయితలమార్గాలు ఎలియట్ ఆభిప్రాయంలో ఆదర్శప్రాయాలు కావు. ఈ శతాబ్దంలో క్రమంగా సాహిత్యేతర దృక్పథాల ప్రభావం ఎంతబలంగా పడ్డా, చివరకు ఎలియట్ దృక్పథమే విజయవంతమైనట్లు స్పష్టంగా తేటపడుతోంది. అందువల్లనే ఈ శతాబ్ది ఆద్యంతాలలో ఆచంచలంగా నిలిచిన సాహితీ దృక్పథానికి ఎలియట్ ప్రస్థానకర్తగా ప్రఖ్యాతిపొందాడు. ఒక రష్యాలో తప్పు ప్రపంచ ప్రధాన భాషా సాహిత్యాల విమర్శ వివేచనల మీద ఎలియట్ ప్రభావం బలంగా ఉంది. సజీవంగా సాగుతోంది.

19వ శతాబ్ది పూర్వార్థంలో కల్పనికవాద విమర్శకులూ, ఉత్తరార్థంలో విక్టోరియన్ యుగ విమర్శకులూ ఇంగ్లీషులో ప్రసిద్ధికెక్కారు. వారిలో మూడు వర్గాలవారు కనపడతారు. నీతిని బోధించేదే కవిత అనేవారు ఒకవర్గం. కళకళకొరకే అనివాదించేవారు రెండోవర్గం. ఉపదేశంతోపాటు ఉపరంజనం కూడా చేసేదే కవిత అనేవారు మూడోవర్గం. కార్మెల్, రస్కిన్ మొదలైనవారు మొదటి వర్గానికీ, వాల్టర్ షేటర్, ఆస్కార్ వైల్డ్ ప్రభువులు రెండోవర్గానికీ. మాథ్యూ ఆర్నాల్డ్ ప్రభువులు మూడోవర్గానికీ చెందినవారిలో ప్రసిద్ధులు. 20వ శతాబ్దికి మార్గదర్శకుడైన ఎలియట్ కావ్యానికి ఉపదేశ ఉపరంజనస్వభావాలను అంగీకరిస్తూనే కావ్యానికీ విమర్శకులూ ఒక నిర్దుష్టమైన పద్ధతి, వ్యవస్థ ఉండాలనీ, అనుశీలనంలో శాస్త్రసమ్మతమైన

సరణే నెలకొల్పబడాలని ప్రబోధించాడు. సాహిత్యసంప్రదాయ మనే ఒక చారిత్రకస్పృహను విమర్శలో బలంగా స్థాపించాడు. 'సాహిత్య సంప్రదాయాన్ని సంరక్షించుకోలేని సమాజం అనాగరికంగా మారుతుంది; సాహిత్యం సృష్టించలేని సమాజం ఆలోచనకూ అనుభూతికీ దూరమై అంతరించిపోతుంది' అని ప్రకటించాడు.

సంప్రదాయభావనకు ఆధునిక స్పృహను అందించిన దార్శనికుడు ఎలియట్. 'సంప్రదాయం: వ్యక్తి ప్రతిభ' అనే వ్యాసంలో ఆయన ప్రతిపాదన రూపుకట్టింది. కవీ, విమర్శకుడూ ఒక అవచ్ఛిన్న సంప్రదాయ ధారలో ముందుకు సాగిపోతూ ఉంటారు. సంప్రదాయం స్థిరమైన జడపదార్థం కాదు. గతిశీలం దాని లక్షణం. గతంలోని మంచి మారుతున్న వర్తమానంలోకి ప్రవహిస్తుంది. సంప్రదాయం గతానుగతికంగా పారంపర్యంగా వచ్చే లక్షణం కాదు. ఎప్పటి కప్పుడు పరిశ్రమతో సాధించి ఆలవరచుకొనేది. సంప్రదాయావగాహనకు చారిత్రక పరిజ్ఞానం అత్యవసరం, అయితే, ఆ పరిజ్ఞానం గతాన్ని త్రవ్వకుంటూ కూర్చుండేది కాదు. పరంపరగా వస్తున్న చరిత్రప్రవాహంలో వర్తమానంలోని క్రొత్తదాన్ని గుర్తించాలి. దానితో ఏర్పడ్డ నవీన దృక్పథంతో గతంలోని విలువల్ని సమీక్షించాలి.

ఒక నవ్యకృతి సాహిత్యంలో వెలువడిందంటే చరిత్రలో వస్తున్న క్రమం కొద్దిగానైనా మారుతుంది. అంటే - గతాన్ని వర్తమానం మారుస్తుంది. గతం వర్తమానంలో ప్రవహిస్తుంది. ఆ వరుసలో ఆ రచనను పరిశీలించాలి గాని, దాన్ని పరిచ్ఛిన్నంగా భావించటానికి వీలులేదు. కాబట్టి గతానికి వర్తమానానికి మధ్య జరిగే ధ్రువీకరణమే సంప్రదాయం. కవికీ, విమర్శకుడికీ ఈ సాహిత్య సంప్రదాయ స్పృహ ఉన్నప్పుడే ఉత్తమకావ్యాన్నీ, ఉత్తమ విమర్శనూ సృష్టించగలుగుతారు. గతానుగతికంగా సాగే సంప్రదాయానికి నవీన దర్శనాన్నీ, జీవితాన్నీ, విలువలనూ, వివేచనాన్నీ అందించగలుగుతారు.

'కవిత్వ మంటే ప్రవాహరూప భావావేశం కాదు. సుసంఘటితమైన అనుభవ కళావిష్కారం' అంటాడు ఎలియట్. అతని దృక్పథం సాహిత్యవిమర్శను కాల्పనిక

వాదధోరణినుండి క్లాసిసిజం వైపు మళ్ళించింది. ఎలియట్‌కు ముందే హ్యూమ్ (T.S. Hulme 1883-1917) ఎజ్రాపౌండ్ (Ezra Pound 1882-1972) లాంటి విమర్శకులు ఈ శతాబ్దం తొలి ఉషస్సులోనే కాల्పనీక వాద వ్యతిరేక భావజాలాన్ని ప్రచారంలోకి తెచ్చారు. కాని, వాటికి ఒక నిర్దుష్టమైన, నిర్దిష్టమైన రూపాన్నిచ్చి, ఉద్యమంగా ఊపందించినవాడు ఎలియట్. కాల्పనికవాదంలో కవి యొక్క ఆత్మాశ్రయ భావావేశానికి ప్రాధాన్యం ఉంటుంది. ఎలియట్ దానిని అంగీకరించడు. కవిత్వంలో కవి ప్రదర్శించేది ఆత్మప్రత్యయం కాదనీ, ఆత్మ ప్రత్యయ పరిత్యాగమనీ పేర్కొన్నాడు. ఆ పద్ధతికి 'objective correlative' అన్నాడు. దీన్ని తెలుగులో వస్తుగత సంవాదం అనవచ్చు లేదా విభావాదులలో సహృదయుడు పొందే తాదాత్మ్యం అనవచ్చు. కవి తన కావ్యంలో తనను తాను ప్రత్యక్షంగా వ్యక్తం చేసికోడు. తన అనుభూతులను చెప్పటంకోసం కవిత వ్రాసుకోడు. కావ్యానికి సంబంధించిన భావాలూ, అనుభూతులూ ఉంటాయి. వాటిని అభివ్యక్తం చేయటానికి కవి వాహికగా తనంతట తాను మారిపోతాడు. కవి జీవితానుభవాలు కావ్యరసభావాలలో పనికిరాకపోవచ్చు. కాని, వాటిలో తాను పరవశుడై వస్త్వాశ్రయపద్ధతి ననుసరించి అభివ్యక్తికరిస్తాడు. వస్త్వాశ్రయ పద్ధతిలో భావాభివ్యక్తికి కావ్యంలో ఏదైనా ఆలంబనం కావాలి. అటువంటి ఆలంబనాలుగా కొన్ని వస్తువులను, సన్నివేశాలను, సంఘటన పరంపరలను కవి ఎన్నుకొంటాడు. అంటే - రచయిత వస్తుగత పాత్రల ద్వారానో, సన్నివేశాల ద్వారానో వరోక్షంగా తన భావాలను ఆత్మాశ్రయరీతికి భిన్నంగా ప్రదర్శిస్తాడన్నమాట!

ఆశ్చర్యం ఏమిటంటే - ఎలియట్ ప్రతిపాదించిన 'objective correlative' భరత రసనిష్పత్తి సూత్రానికి ప్రచ్ఛన్నరూపం. 'విభావానుభావ వ్యభిచారి సంయోగాత్ రస నిష్పత్తి' అనే సంస్కృతలక్షణానికి పాక్షికమైన అంగ్ల పర్యాయాక్తి. రసనిష్పత్తిలోని సాధారణీకరణప్రక్రియే ఎలియట్ సిద్ధాంతంగా అభినవరూపం తాల్చింది. విభావాలు ఎక్కువైతే రసనిష్పత్తి బలహీనపడుతుందంటాడు ఎలియట్. హేమెట్ నాటకంలో రసవిషయం వాచ్యంగా చెప్పక పోయినా ఆబ్జెక్టివ్ కొరిలేటివ్ తక్కువై అది వైఫల్యం

పొందిందన్నాడు. కావ్యాన్ని నిర్మించేటప్పుడు కవి, ఆస్వాదించేటప్పుడు సహృదయుడూ కావ్యగతపాత్రాదుల అనుభవాలకు లోనైన భావతీవ్రతకు వశమౌతారు. క్రమంగా తమ్ము తాము మరచిపోతారు. అంటే స్వపరభేదాలకు కారణమైన ఆత్మప్రత్యయాన్ని కోల్పోతారు. అటువంటి అలాకిక స్థితినే 'సాధారణీకరణం' అంటారు. ఆ స్థితిలోనే అటు కవి, ఇటు సహృదయుడూ రసానందాన్ని పొందుతారు. భారతీయ రసదర్శనంలోని సాధారణీకరణానికి దారితీసే విభావభావనను పోలిన 'objective correlative' ను పాశ్చాత్య విమర్శలో ప్రవేశపెట్టిన ఘనత ఆధునిక విమర్శ భగీరథుడైన ఎలియట్‌కు దక్కటం విశేషం!

కావ్యంలోని ఆలోచనలూ, అనుభవాల భావాలూ అనేవి పూలల్లాగ్లా తావుల్లాగా ఉండాలంటాడు ఎలియట్. ఎంత గొప్ప ఆలోచనలు కవిత్వంలో చెప్పినా అవి అనుభూతులుగా పరిణమింపజేసే ఆల్కెమీ కనక కవికి తెలియకపోతే అది ఉత్తమ రచన కాదంటాడు ఎలియట్. అందువల్లనే తత్వకవులలోని కొందరి కావ్యాలు చదివితే బుద్ధి వికసిస్తుందేమోకాని హృదయం ద్రవించదంటాడు. మెదడు హృదయంతో కలిసి రెండూ ద్రవిస్తేనే కవిత్వం. ఈ రెండూ విడివిడిగా ప్రదర్శించే కవిత్వంలో Dissociation of sensibility ఉంటుందనీ, ఈ రెండూ కలిసి ఆస్వాదనీయతను సాంద్రం చేసే కవితలో unification of sensibility ఉంటుందనీ ఎలియట్ విశ్లేషించాడు.

కవిలో ఉండే సృజనాత్మక విమర్శనాత్మక శక్తులను కావ్యకళలో అపూర్వంగా మేళవించటంకూడా unification of sensibility అని ఎలియట్ పరిగణించాడు. కవి ఆవేశంతో హృదయప్రధానంగా కవిత్వం సృష్టించినా, తరువాత విమర్శ శక్తితో దాని రూపు దిద్దుతాడు. మెరుగు పెడతాడు. కవితను సమగ్రసమైక్య శళారూపంగా, ఒక నిబిడ వ్యవస్థాబంధురంగా మలచి మహనీయం చేస్తాడు. అందువల్లనే ఉత్తమకవి ఉత్తమ విమర్శకుడు కూడా అయి ఉంటాడని ఎలియట్ వాదం!

ఎలియట్ తనకు ముందున్న సంప్రదాయవాదులకంటే కూడా మరొక అడుగు ముందుకు వేసి విమర్శకు వికాసదశను కల్పించాడు. డ్రైడెన్, జాన్సన్ మొదలైనవారు ప్రవేశపెట్టిన సాపేక్ష విమర్శసూత్రపద్ధతిని సంస్కరించాడు. కావ్యాలను విమర్శించేటప్పుడు వాటికి తగ్గ ఆయా సాపేక్షసూత్రాలను నిర్మించటంలో 19వ శతాబ్ది సంప్రదాయవాదులు నిమగ్నులయ్యారు. కాని, ఎలియట్ కావ్యసంప్రదాయ స్పృహతో శక్తి సామర్థ్యాలను సాహిత్య విమర్శకు విశేషంగా సంతరించి పెట్టాడు. దానివలన, సాహిత్య విమర్శ కళగానే కాక శాస్త్రంగా కూడా పరిణతి చెందింది. ఎలియట్ తన విమర్శ వ్యాసాలలో ఒక సిద్ధాంత ప్రవక్తగా, అనుశీలన ప్రయోక్తగా, అనువర్తిత విమర్శకుడుగా తన విశిష్ట వ్యక్తిత్వాన్ని ముప్పేటగా ప్రదర్శించాడు. ఈ మూడు కళలూ మూర్తిమంతం తాల్చిన యుగ వైతాళికుడు ఎలియట్.

ఎలియట్ విమర్శ వివేచనకు రెండంచు లున్నాయి. 1. కవిత్వాన్ని నాటకాన్ని గురించి చేసిన సైద్ధాంతిక విమర్శ వివేచనం. 2. కవుల రచనలమీద చేసిన అనువర్తిత విమర్శ వివేకం. అంటే సిద్ధాంతం అనుశీలనం అనేవి ఆయన విమర్శకు బొమ్మాబొరుసులన్నమాట! ఎలియట్ విమర్శ practical criticism అనే పేరుతో ప్రసిద్ధి కెక్కింది. దానితో ఆయన ఈ శతాబ్ది కవిత్వాభిరుచిలోనే ఒక పెద్దదైనమంచి మార్పును తెచ్చిపెట్టాడు. దానితో కవిత్వాన్ని గురించి సిద్ధాంతాలు మాట్లాడటం తగ్గింది, ప్రత్యక్ష ప్రమాణాలతో సాహిత్యాన్ని అనుశీలించే పద్ధతి ఆచారంలోకి వచ్చింది. మార్వకవుల కావ్యాలను చారిత్రక సంప్రదాయస్పృహతో పునర్వాఖ్యానించి, వ్యవస్థను పునర్వ్యవస్థీకరించటం మొదలైంది. విమర్శ ప్రవక్త చేసే ప్రసంగం లాంటిది కాదనీ, ప్రయోక్త ప్రదర్శించే రంగప్రయోగం లాంటి దనీ తేలింది.

అభివ్యక్తి, శైలి కావ్యానికి ఎంత ముఖ్యమో సాహిత్య విమర్శకు కూడా అంతే ముఖ్యమని ఎలియట్ తన విమర్శల ద్వారా నిరూపించాడు. ఎలియట్ విమర్శ శైలి ఆవేశంతో పొంగులువారదు. అలంకారాలతో ఆడంబరాలకు పోదు.

కాని, తాను ఆలోచిస్తున్నట్లు మాట్లాడుతూ పరితను ఆలోచించి అనుభవించటానికి ప్రేరేపిస్తుంది. విషయాలను వివరించటం కంటే నిగ్రహంగా నిండుకుండగా నిపుణంగా పలకటం ఆతని కైలి స్వభావం. సూటిగా చెప్పటంకంటే ధ్వనిమయంగా చెప్పటం ఆయనకు ఇష్టం. ప్రతిపద సార్థక్యం, ప్రతిపాదన నైశిత్యం ఆయన విమర్శ గతికి పాదద్వయం. వ్యంగ్యం, అధిక్షేపం విమర్శలో అదనెరిగి ప్రయోగిస్తాడు ఎలియట్. వాదాలలో ఎదురొడ్డి తలపడే పద్ధతికంటే వ్యంగ్యంగా మందలించే పద్ధతినే ఎక్కువగా పాటిస్తాడు. నిర్ణయాలూ, తీర్పులూ చెప్పి పరితల తలమీద రుద్దడు. కాని, ఫలితాలను పరితలు గ్రహించగలిగేటట్లు ప్రపంచిస్తాడు. విమర్శలో తిట్లు జోలికి పోదు. కవి జీవిత, చారిత్రక, సామాజిక విమర్శాంశాలకు ప్రాధాన్యం ఇవ్వడు. ఈ ఆంశం మీద ఎందరెన్ని విమర్శలు చేసినా ఆయన విమర్శ వ్యక్తిత్వం ఈ శతాబ్దిలో మొక్కువోలేదు.

కవి 'Conscious artist' కావాలంటాడు ఎలియట్. అత డేమి వ్రాస్తున్నాడో తెలిసి సార్థకంగా, సప్రయోజనంగా శిల్పసుందరంగా చెప్పాలంటాడు. అభిరుచి విమర్శ దోషభూయిష్ట మైన దనీ, అనుసరణ యోగ్యం కాదనీ తెలిపాడు. గుడ్డిగా లక్షణాలను నమ్మి అనుసరించటం విమర్శకు హానికర మని హితవు చెప్పాడు. వాస్తవాలూ, నీరసమైన వివరాలూ విమర్శ కాదన్నాడు. కాని, వాస్తవాలను కావ్యసంప్రదాయాన్ని అనుసరించి సమన్వయించటమే విమర్శ విచేకమన్నాడు. ఈ విధంగా ఎలియట్ ఆధునిక విమర్శకు ఒక వస్త్రాశ్రయ శాస్త్రీయ విధానాన్ని అలవాటు చేశాడు.

ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే ఎలియట్ చదవనివాడు ఆధునిక విమర్శకుడు కాలేడు. ఆయన ముద్రను చెరుపుకుందామన్నా చెరుపుకోలేదు ఈ శతాబ్ది.

ఏ భాషా సాహిత్య విమర్శ చూచినా ఈ శతాబ్దిలో అందులోకూడా ఉంటాడు ఒక ఎలియట్. అందాకా ఎందుకు?... మన సాహిత్యంలో విశ్వనాథ తెలుగు ఎలియట్! వారిద్దరు జీవించిన కాలాలు కూడా దాదాపు ఒకటే. వ్యక్తిత్వాలూ దాదాపు ఒకటే! ఇచ్చరూ ఈ శతాబ్ది పట్టనంత మహాకవి విమర్శకులు!

(ప్రసారం. 21.5.1999)

మనస్తత్వ శాస్త్ర విమర్శకు మార్గదర్శకుడు

ఐ.ఐ. రిచర్డ్స్

ఇరవయ్యో శతాబ్ది సాహిత్యవిమర్శకు టి.యస్. ఎలియట్ సూర్యుడైతే ఐ.ఐ. రిచర్డ్స్ చంద్రు డనవచ్చు. కవిత్వంలోని శబ్దార్థచర్చలకూ, ఛందోలయలకూ, అలంకార ప్రయోజనాలకూ, కళాప్రసార శక్తికీ, కవితాకళ వలన పరిత పొందే మనశ్శాంతికి ప్రాధాన్యమిస్తూ, కళానుభవానికి, కళానుశీలనానికి ఉన్న భేదాన్ని మానసిక తత్వ శాస్త్ర దృష్టితో వివేచించి, సాహిత్య విమర్శ సూత్రాలను నిర్మించి ఆధునిక విమర్శ పద్ధతికి ఒక ప్రయోగ వైఖరిని కల్పించిన విద్వద్విమర్శకుడు ఐ.ఐ. రిచర్డ్స్ (1893 - 1979).

కేంబ్రిడ్జ్, హార్వర్డ్ విశ్వవిద్యాలయాలలో ఆంగ్ల సాహిత్యాచార్యుడుగా పనిచేసి, ఆంగ్లో అమెరికన్ విమర్శను విస్తృతంగా ప్రభావితం చేశాడు రిచర్డ్స్. ఆయన విమర్శ ప్రస్థానాన్ని గురించి మనకు తెలిపే గ్రంథాలు ముఖ్యంగా అయిదున్నాయి. వాటిలో మొదటి రెండింటినీ ఇతరులతో కలిసి వ్రాశాడు. ఆవేవంటే

1. *The Foundation of Aesthetics* (1922), C.K. Ogden, James wood లతో కలిసి చేసిన సంయుక్తరచన. 2. *The Meaning of Meaning* (1923) C.K. Ogden తో కలిసి వ్రాసింది. మిగిలిన మూడు గ్రంథాలూ స్వతంత్రంగా వ్రాసినవే. అవి 1. *The principles of literary criticism* (1924) 2. *Practical criticism* (1929) 3. *Coleridge on Imagination* (1935).. ఈ అయిదింటల్లో *Principles of literary criticism* కు ప్రపంచ ప్రఖ్యాతి వచ్చింది. ఆ తరువాత వచ్చిన *Practical criticism* మీదా, *New criticism* మీదా ప్రభావం వేసింది.

ఉత్తమ విమర్శకుడికి మూడులక్షణాలుండాలన్నాడు రిచర్డ్స్. అవేంటంటే:

1. విమర్శకుడు తాను పరిశీలిస్తున్న కావ్యంలో లేదా కళాఖండంలో నిబద్ధమైన మానసికస్థితిని సమాహితచిత్తంతో అనుభవించే తాదాత్మ్య ప్రవృత్తిని సాధించాలి.

2. కావ్యం వలన కలిగే వివిధ అనుభవాలను అనుభవిస్తూ, వాటి మధ్య ఉండే తరతమ, లౌకికాలోకిక భేదాలను వివేచించ గలగాలి. 3. కళలో విలువలను నిర్ణయించే ప్రామాణిక న్యాయనిర్ణేత కావాలి. నిజానికి ఈ విమర్శక లక్షణాలన్నీ రిచర్డ్స్ విమర్శ సూత్రాలనుండి పుట్టుకొచ్చినవే. ఆయనకూ అన్ని విధాలా అనువర్తించేవే.

కవిత్యాన్ని గురించి ఒక సమగ్ర సిద్ధాంతాన్ని ఆవిష్కరించటంలో కోల్ రిడ్జ్ తరువాత రిచర్డ్స్నే పేర్కొనాలి. ఐ.ఎ. రిచర్డ్స్ మహావిద్వాంసుడు. సాహిత్యంలోనే కాక తత్వశాస్త్రంలో, మనస్తత్వశాస్త్రంలో, కావ్యకళాశాస్త్రంలో, ఇంకా మిగిలిన అనేక శాస్త్రాలలో, లలిత కళలలోకూడా అందెవేసిన చేయి. ఆయన ఆయాశాస్త్రాలలో గడించిన విజ్ఞానాన్నంతా సాహిత్యవిమర్శ సిద్ధాంతరూపకల్పనలో వినియోగించుకొని ఒక క్రొత్త ఒరవడిని సృష్టించాడు.

కవితా స్వరూప స్వభావ నిరూపణలో ఎలియట్ కూ, రిచర్డ్స్ కూ భేదం స్పష్టంగా కనపడుతుంది. ఆలోచనల రసభావాల అపూర్వ సమ్మేళన మంటాడు కవితను ఎలియట్. పరితకు సమత్వంతో కూడిన మానసోల్లాసాన్ని కలిగించేదీ, ఆలా కలగటానికి బలమైన ప్రేరకశక్తులు కలిగిందీ కవిత్య మంటాడు రిచర్డ్స్. ఒకరు రచయిత వస్త్వాశ్రయ పద్ధతి నాశ్రయించి నిర్మించిన శిల్పం ఆధారంగా కావ్యాన్ని అనుశీలించా లంటారు. మరొకరు పరిత పొందే మానసికోల్లాసస్థితినిబట్టి కావ్యానికి విలువ కట్టాలంటారు. భారతీయాలంకారిక శాస్త్రమర్యాదలతో పోలిస్తే టి.యస్. ఎలియట్ భరతరస వాదానికీ, ఐ.ఎ. రిచర్డ్స్ ధ్వనివాదానికీ దగ్గరగా ఉంటారు. ఎలియట్ కావ్యానుభవంలోని విభావానుభవాదుల అలంబనత్వాన్నీ, సాధారణీకరణాన్నీ గురించి చర్చిస్తే, రిచర్డ్స్ శబ్దార్థ శక్తుల గురించీ, వాటి ప్రసారశక్తి - communication - గురించీ, చెపుతూ వాటివలన పరిత సమత్వంతో కూడుకొన్న మానసికాహ్లాదాన్ని ఎలా పొందుతాడో నిదర్శనాత్మకంగా నిరూపించాడు. రస-ధ్వని మార్గచ్ఛాయలున్న కావ్య సిద్ధాంతాలను ప్రతిపాదించిన వీరిద్దరూ ఈ శతాబ్ది సాహిత్యవిమర్శకు నాయకులు కావటం గమనించదగిన విశేషం.

రసం సామాజికనిష్ఠ మని అభినవగుప్తు డన్నట్లుగా రిచర్డ్స్ కావ్యకళానుభవ పరిత్యనిష్ఠ మన్నాడు. సజాతీయ విజాతీయ భావాలచేత పోషింపబడి పరిపుష్టమయ్యే స్థాయిభావమే రసానందంలా పరిణమిస్తుందన్న రససూత్రం వంటిదే కావ్యపరిత పొందే మానసిక కామనల సమతావస్థా (poise) సూత్రాన్ని రిచర్డ్స్ కల్పించాడు. అయితే భారతీయరససూత్రం సంస్కారమూలం. రిచర్డ్స్ సమతావస్థాసూత్రం మనస్తత్వశాస్త్రమూలం!

సాహిత్య అధ్యయన అధ్యాపనాల్లో విమర్శ కొన్ని మౌలికమైన ప్రశ్నలకు సమాధానం చెప్పాలని రిచర్డ్స్ భావించాడు. ఆ ప్రశ్న లిలా ఉంటాయి: 1. ఒక కావ్యాన్ని చదవటం వలన కలిగే అనుభవం ఎటువంటి విలువను అందిస్తుంది? 2. అది ఇతర అనుభవాలకంటే ఎలా భిన్నంగా ఉంటుంది? 3. కావ్యాలను చదివేటప్పుడు పరితలు భిన్నాభిప్రాయాలను ఎందుకు వ్యక్తం చేస్తారు? 4. ఆసలు చిత్రమంటే, కావ్యమంటే, సంగీతమంటే ఏమిటి? ఈ ప్రశ్నలకు సమాధానం చెప్పేదే విమర్శ కాబట్టి గతకాలపు విమర్శ అంతా ఓటువడిన పాతరలాగా కనిపిస్తుందని రిచర్డ్స్ భావించాడు.

కళానుభవానికీ, కళానుశీలనానికీ తేడా తెలిసి ప్రవర్తించటమే విమర్శ ధర్మం. కళానుభవ స్వభావాన్ని గురించి, కళకు విలువకట్టే విమర్శ సిద్ధాంతాలనుగురించి, కళను లోకాని కందించే విధానాలను గురించి తెలియకపోతే విమర్శ తన ధర్మాన్ని సక్రమంగా నిర్వహించలేదు. "Criticism, as I understood it, is the endeavour to discriminate between experiences and to evaluate them. We can not do this without some understanding of the nature of experience or without theories of valuation and communication."

సాహిత్య విమర్శకు కళల విలువలను నిర్ణయించే శక్తి, కళాప్రసారశక్తిని వివేచించే వివేకం (An account of value and an account of communication). అనేవి రెండు కళ్ళవంటివి. రిచర్డ్స్ ప్రతిపాదించిన కవిత్వపు విలువల సిద్ధాంతం మనస్తత్వశాస్త్రమీద ఆధారపడి ఉంది. మానవ మనస్సు ప్రేరణలతో- అంటే impulses తో- నిండిన ఒక సజీవ వ్యవస్థ. అందులో పరస్పర విరుద్ధాలైన ఇచ్చలు

లేదా సహజకామనలు (appetencies) ఉంటాయి. వాటి సంతత సంఘర్షణం వలన మనస్సుకు ఆందోళన లేదా అశాంతి కలుగుతుంది. మనస్సు ఆ ఉద్విగ్నస్థితినుండి ఉపశాంతి పొందాలని యత్నిస్తూ ఉంటుంది. ఆ ప్రయత్నంలో తనలో కలిగిన విరుద్ధ కామనలను, భావాలను ఒక క్రమ పద్ధతిలో వ్యవస్థీకరించుకోవటానికి పాటుపడుతుంది. అలా చేసికొనే శక్తి మనస్సుకు సహజంగా ఉంటుందికూడా. జీవితంలో ఒక్కొక్క అనుభవం మనస్సుకు మినూత్నుప్రేరణలను కల్పించి, అంతవర కున్న వ్యవస్థను కొంత కలతపెడుతుంది. దాన్ని మరలా సమతాస్థితికి తెచ్చుకోటానికి మనస్సు యత్నిస్తుంది. అయితే, అనుభవం మనస్సులాని అన్ని కామనలకూ సమాంతరంగా సంతృప్తిని కలిగించకపోవచ్చు. అప్పుడు మనశ్శాంతి లభించటం కష్టం. అయినా, మనస్సు తన కామనలలో పెక్కింటిని తృప్తి పరిచే అనుభవంకోసం అర్రులు చాస్తుంది. ఆటువంటిది లభిస్తే మిగిలిన కొద్ది కామనలకు తృప్తి కలగకపోయినా, అధిక కామనలకు తృప్తికలగటంవలన మనస్సులోని ఇచ్చులను వ్యవస్థీకరించుకొనగలుగుతుంది. తృప్తిపొందని కామనలు తృప్తి పొందిన కామనలతో సహకరించి అనుభవాస్వాదానికి తోడ్పడతాయి. మనస్సుకు ఇటువంటి సమతను (Poise) లేదా వ్యవస్థను (System) సత్వరంగా సమగ్రంగానో, అధికంగానో కల్పించే గుణం కళలోగాని, కవితలోగాని విలువ (value) అని పిలువబడుతుందని రిచర్డ్స్ వివేచించాడు. అట్టి విలువలను వివేచించటమే విమర్శధర్మాలలో ఒకటి. అది మానసిక శాస్త్ర పరిజ్ఞానం వల్లనే విమర్శకు సాధ్యం.

రిచర్డ్స్ సహజకామనలను సజాతీయాలనీ, విజాతీయాలనీ రెండు రకాలుగా విభజించాడు. మొదటివి అవ్యక్తచేతనలోనుండి పుట్టేవి కాబట్టి గాఢతమాలు. సజాతీయ కామనలు అధికసంఖ్యలో సంవదించబడటమే సమత. కామనల్లోకూడా - భావాల్లో స్థాయిభావాల్లాగా - ముఖ్యమైనవి ఉంటాయి. వాటిని సాధ్యమైనంతవరకు సంతృప్తి పరచినప్పుడే కళలో విలువ వివేచింపబడుతుంది.

కవి తాను పొందిన అనుభవాన్ని కళద్వారా సామాజికులలో కూడా కలిగించే విధానం కళాప్రసారం (communication). ఈ కళాప్రసారంలో బాగా తోడ్పడేవి

శబ్దాలూ, అవి అందించే నాలుగు రకాల అర్థాలూ అని ప్రతిపాదించాడు రిచర్డ్స్. Meaning of Meaning, Practical Criticism అనే గ్రంథాలలో కావ్యసాహస్రి గురించి, శబ్దార్థ శక్తులను గురించి రిచర్డ్స్ గణనీయమైన కృషిచేశాడు. కవిత్వంలో భాష రసభావవ్యంజకశక్తి కలిగి ఉంటుంది. అదే దాని విలువ. ఆ విలువను సాధించటానికి భాషను శక్తిమంతంగానూ, అలంకృతంగానూ కవి వాడతాడు. భాషకు నాలుగు విధాలైన వృత్తు లుంటాయని రిచర్డ్స్ పేర్కొన్నాడు. అవి sense, feeling, tone and intention. కవి కొన్ని అంశాల మీద పరితలకు తాను ఆలోచనలు రేకెత్తించేటట్లు ప్రయోగించే ఉద్దిష్టార్థం లాంటిది sense. కవి తన ఇష్టానిష్టాలను వ్యక్తం చేయటానికి అనువుగా తోపించే అభిష్టార్థం feeling. పరిత ప్రవృత్తి ననుసరించి కవి పలికే తీరునూ పరితకూ రచయితకూ ఉన్న సంబంధాన్నీ తెలిపే రచయిత వాగ్వైఖరి వంటిది tone. కవి తాను లక్షించిన తాత్పర్యంకోసం ప్రయోజనం కోసం మలచుకొనే భాషలో గోచరించే లక్షితార్థం వంటిది intention.

శబ్దార్థాలు సందర్భశుద్ధితో విలువలను పెంచుకొంటాయి. విభిన్న సందర్భాలలో శబ్దాలు వేరు వేరు అర్థాలను సమర్పిస్తూ కావ్యంలోని కళా గౌరవాన్ని పెంచుతాయి. శబ్ద లొక్కొక్కసారి ప్రతీకలుగా, భావచిత్రాలుగా కూడా పనిచేస్తాయి. శబ్దాలు రచనాబంధంలో నిబంధింపబడటం వలన కూడా అనేక రమణీయార్థాలను ప్రతీయమానం చేస్తాయి. వ్యవహారంలో అసమగ్రాలుగా, అసంబద్ధాలుగా అనిపించే అభివ్యక్తులు కూడా కావ్యంలో కళాభివ్యక్తులుగా రాణిస్తాయి. శబ్దానికి నాదం ప్రాణం. శబ్దసంయోజనంవలన కలిగే నాదమాధుర్యం పరితలలో భావస్పందనలు కలిగిస్తుంది. 'రమణీయార్థ ప్రతిపాదక శబ్దః కావ్యమ్' అన్నట్లు ఒక శక్తిమంతమైన శబ్దం వల్లగాని, పదబంధంవల్లగాని, వాక్యంవల్లగాని కావ్యమంతా శోభామయం కావచ్చు అంటాడు రిచర్డ్స్. ఒక్కొక్క శబ్దం ఒక్కొక్క భావానికి వ్యంజకం కావచ్చు. అయితే, కవి ఆ శబ్దాలకు తన ప్రతిభను జోడించి రచనలో క్రొత్తక్రొత్తవైన అభివ్యక్తులను ప్రదర్శించినప్పుడు అవి సరిక్రొత్తవైన భావాలను పరితలలో రేకెత్తించవచ్చు. అందువలన కావ్యాన్ని విమర్శించే ముందు మొదట అర్థం

తెలుసుకోటానికి, ఆ తరువాత దాని భావాలను గ్రహించటానికి అధ్యయనం చేయాలని రిచర్డ్స్ భావించాడు.

భారతీయాలంకారికులు చెప్పే అభిధా, లక్షణా, వ్యంజనా, తాత్పర్య వృత్తులవంటివి ఐ.ఏ. రిచర్డ్స్ భావించిన శబ్దార్థ శక్తుల విచారంలో రేఖామాత్రంగా ప్రతిఫలిస్తున్నాయని చెప్పటానికి వీలుంది. రిచర్డ్స్ శబ్దార్థ వృత్తుల విచారంతో ఆగకుండా లయఛందస్సులు కూడా అర్థవ్యక్తికి దోహదపడతాయని పేర్కొన్నాడు. లయఛందస్సు, అర్థం అనేవి విడదీయలేవివి, ఒకే వ్యవస్థలో ఒదిగి ఉండేవి. లయ నియత మైతే వృత్తమౌతుంది. కావ్యంలో ఈ రెండూ అవిభక్తాంశాలే. రచనలోని లయనూ, వృత్తగతినీ మనస్సు పసిగట్టి స్పందిస్తుంది. వాటిల్లో ఎక్కడైనా సంగం ఏర్పడితే గుర్తిస్తుంది కూడా. లయను తెలిసి అనుభవించటం పరితలకు సన్నసిద్ధమైన సంస్కారం, సుప్తచేతనానిష్ఠం. రచనలలోని స్వరనాద విన్యాసం పరితలంలోని అవ్యక్త భావావేశాన్ని జాగృతం చేస్తుంది. వృత్త రచనలో సహజగతితోపాటు శబ్దాలంకారాలను కూడా సమయోచితంగా వాడితే పరితహృదయంలో భావోల్లాసాన్ని కలిగించవచ్చునని రిచర్డ్స్ భావించాడు.

ఇటువంటివన్నీ భారతీయసాహిత్య ప్రస్థానాలలో ధ్వని సిద్ధాంతానికి సంబంధించిన అంశాలే. శబ్దంనుండి లయాత్మకత వరకూ సర్వకావ్యాంశాలూ ధ్వనిమయంగా రసానుభూతికి తోడ్పడతాయన్న వాదానికి సహోదరంగా ఉంది రిచర్డ్స్ చేసిన రైమ్, మీటర్ సమాలోచనం.

శాస్త్రసత్యం కంటే కళాసత్యం భిన్నమైన దని చెప్పిన అంశం గమనించదగింది. శాస్త్రసత్యం భౌతికసాక్ష్యాలతో నిరూపించతగింది. కాని, కళాసత్యం భావనాసత్యం మాత్రమే. అలంకృతోక్తిని గురించి అంటే (Metaphoric Language) ని గురించి కూడా రిచర్డ్స్ తన విమర్శలో చర్చించాడు. వక్రత అలంకార స్వభావమని భామహు డన్నాడు. అలాగే రిచర్డ్స్ కూడా 'A metaphor is a shift, a carrying over of a word from its normal use to a new use' అని అంటాడు. Metaphor ను కూడా Sense - Metaphor అనీ, Emotive Metaphor అనీ

విశ్లేషించాడు. ఔపమ్యధర్మం గానీ, సమాంతర ధర్మంగానీ పాటించి ఉపమేయ ఉపమాంశాలను చెప్పేపద్ధతి Sense-Metaphor. అతిశయోక్తి మార్గంలో ఉపమేయ ఉపమాంశాలకు అసామ్యాన్నీ, అధిక్యాన్నీ చెప్పే పద్ధతి Emotive - Metaphor. ఆలంకారికొక్తులు కూడా అర్థప్రతీతికి తోడ్పడుతాయని చెప్పిన రిచర్డ్స్- కావ్యాలలోని శబ్దార్థాలంకార స్వభావాలను కూడా అర్థవంతంగా వ్యాఖ్యానించాడని చెప్పాలి.

చివరికొక్కవిషయం తప్పకుండా చెప్పకోవాలి. విషాదాంతనాటకం చూడటం వల్ల సామాజికుడు పొందే కళానుభూతిని గురించి, కెథార్సిస్ స్వభావాన్ని గురించి విమర్శకులు అనేకవిధాలుగా విశ్లేషించి వ్యాఖ్యానించారు. ఆందులో విరుద్ధకామనల ప్రక్షాళన (purgation) జరుగుతుందని చెప్పే పద్ధతికి ప్రాచుర్యం ఉండేది. కాని, ఐ.వి. రిచర్డ్స్ చెప్పిన తీర్పు నవీనం. ఎక్కువగా ఆమోదయోగ్యం. కావ్య కళాఖండంవలన పరితమనస్సులో మధురమైన భావనమైకృత ఉత్పన్నమౌతుంది. ఆ మానసిక స్థితిలో విరుద్ధ కామనలు, తీవ్ర భావోద్వేగాలూ, గాఢమైన ఆలోచనలూ, భయంవంటి దుఃఖభావాలూ అన్నీ శాంతిస్తాయి. చిత్తశాంతి ఏర్పడుతుంది. సమత్వం సిద్ధిస్తుంది. ఆ మానసికస్థితిలో కోరికలుగాని, చేష్టలు గాని ఉండవు. ప్రశాంతతతో కూడుకొన్న అంతశ్చైతన్యం జాగృతమై ఉంటుంది. అయితే ఇంద్రియా లన్నీ పనిచేస్తున్నా అవి నిర్లిప్తంగా ఉండిపోతాయి. పరిత చైతన్యమంతా మానసిక శాంతితో కూడిన ఆ ఆహ్లాదస్థితిలో మగ్నమై, లగ్నమై ఉంటుంది- అంటాడు రిచర్డ్స్. అంటే ఆయన దృష్టిలో కళ భావసమతౌల్యాన్నీ, చిత్తశాంతినీ, సమత్వాన్నీ, భావవిశ్రాంతినీ సాధించటానికి ఒక మహత్తరమైన సాధన అన్నమాట.

ఇది భారతీయ రసానందస్థితికి ఛాయాచిత్రంగానో, రేఖాచిత్రంగానో అనిపించటం లేదూ!

మనస్తత్వశాస్త్రంమీద ఆధారపడిన ఇతని విమర్శ ఒక నూత్న మార్గాన్ని అవిష్కరించి, Practical criticismకూ, New criticismకూ త్రోవలు చూపినా, ఇది

చాలవరకు శాస్త్రపద్ధతిని అనుసరించటంవలన ప్రజలలో ప్రాచుర్యం చెందటం కష్టసాధ్యమనీ, కవియొక్క మనస్తత్వాన్నే కేంద్రంగా చేసికొని సాగే ఈ విమర్శవిధానం కళారహస్యాల నన్నింటినీ దర్శించి కావ్యానుభవ స్వరూపాన్ని సమగ్రంగా ఆవిష్కరించలేదనీ కొందరు విమర్శించారు. కాని, రిచర్డ్ చూపిన విమర్శ ప్రస్థానం విఫలం కాలేదు. ఆయన - విమర్శను శాస్త్రంగా లక్షించిన తీరు, కావ్యానుశీలనాన్ని ప్రమాణాలతో ప్రపంచించిన పద్ధతి తరువాతి విమర్శకులకు శిరోధార్యాలుగా నిలిచాయి.

మొత్తంమీద ఎలియట్, రిచర్డ్ ఈ శతాబ్ది అభినవవిమర్శకు ఆచార్య ద్వయం!

(ప్రసారం. 28.5.1999)

* * *

ఉపాధ్యాయ విమర్శకుడు ఎఫ్.ఆర్. లీవిస్

సాహిత్య విమర్శకూ, సాహిత్య పత్రికలకూ ఈ శతాబ్దిలో పోష్య పోషకసంబంధం బాగా పెంపొందింది. విమర్శలో ప్రయోగం చేయాలన్నా, ప్రతిభను ప్రదర్శించాలన్నా, ఉద్యమం నడపాలన్నా విమర్శకులు తమతమ వ్యాసాలను సాహిత్య పత్రికలలో మొదట ప్రచురించుకుంద్వారా, ప్రచారంలోకి వచ్చేవారు. ఖండనమండనలకూ, సమీక్షా విమర్శలకూ, వివరణ సవరణలకూ పత్రికలే చర్చావేదికలుగా పనికివచ్చేవి. పత్రికలలో పుట్టి గ్రంథాలలో మెట్టిన విమర్శలే ఈ శతాబ్దిలో ఎక్కువ.

విమర్శకోసం అంకితమై విమర్శకులచేతనే నడపబడిన సాహిత్యపత్రికలలో మొదట చెప్పుకోదగింది The Scrutiny. అది కేంబ్రిడ్జి నుండి వెలువడిన త్రైమాసిక పత్రిక. సంపాదకుడు ప్రసిద్ధ విమర్శకుడు డాక్టర్ ఫ్రాంక్ రేమన్డ్ లీవిస్ (1895-1978). 1932-53 సంవత్సరాల మధ్య అంటే రెండుదశాబ్దాలపాటు వెలువడి, ఈ శతాబ్ది సాహిత్యాభిరుచిలోనే ఒక మంచి మార్పును తెచ్చింది స్క్రూటిని. ఆ కాలంలో ప్రయోగవిమర్శకు - Practical criticismకు - దోహదంగా ఎన్నో గణనీయమైన నిశితవాస్తవాలను సాహిత్యానుశీలనానికి అందించిన విలువైన పత్రికగా ఎంతో ప్రశస్తిని పొందింది.

ఎఫ్.ఆర్. లీవిస్ ఉపాధ్యాయుడు, విమర్శకుడు, పత్రికాసంపాదకుడు, ప్రయోగశీలి. ఈ శతాబ్ది విమర్శ కున్న ఈ నాలుగు ముఖాలు ఆయన విమర్శవ్యక్తిత్వాని కున్నాయి. లీవిస్ విశ్వవిద్యాలయాచార్యుడు కావటంచేత విద్యార్థులతో గోఘ్టు చేసి, నిశిత పరిశీలనానంతరం వినుత్తు విమర్శపద్ధతులను వెలికి తీసేవాడు. అదివరకే ప్రచారంలో ఉన్న విమర్శ సూత్రాలను పుటంపెట్టి క్రొత్త పుంతలను సాక్ష్యాధారాలతో ప్రకటించేవాడు. లీవిస్ విమర్శమార్గం ప్రయోగ విమర్శ. అందులో వివేచన విధానాలను విశేషంగా వివరించిన ఉపాధ్యాయ విమర్శకుడుగా - Teacher - critic గా - ప్రసిద్ధికెక్కాడు. ఆమెరికాలోని న్యూ క్రిటిసిజం - అంటే - అభినవ విమర్శకు దారులు చూపి, 20వ శతాబ్ది సాహిత్యవిమర్శను రూపొందించటంలో విశిష్టమైన కృషిచేశాడు.

ఆయన సంపాదకత్వంలో వెలువడిన *The Calendar of Modern Letters - Towards standard of criticism* (1933) అనే గ్రంథం ఆ మార్గానికి యాపురేకలు దిద్దింది. *New Bearings in English Poetry* (1932), *For continuity* (1933), *Revaluation* (1936), *Education and the University* (1940), *The great tradition* (1948), *The common pursuit* (1952), *D.H. Lawrence-Novelist* (1955): ఆనే గ్రంథాలు లీవిస్ విమర్శ స్వరూప స్వభావాలను వ్యక్తీకరించే విలువైన రచనలు.

సాహిత్య వివేచనలో సంస్కృతికి సమధికస్థానాన్నిచ్చాడు లీవిస్. ఒక నాగరక సంఘాని కుండే ఆదర్శం ప్రకారం వ్యవస్థీకరించబడిందీ, క్రమబద్ధం చేయబడిందీ అయిన జీవన విధానాన్ని 'సంస్కృతి' అని అభివర్ణించాడు. ప్రాచీనకాలంలోని గ్రామాలలో ఉన్న సహజీవన విధానంలో ఇటువంటి సంస్కృతి సుసంపన్నంగా ఉండేదనీ, ఆధునిక యాంత్రిక జీవనవిధానంలో అది లోపించిందనీ ఆయన భావించాడు. సమాజంలోని ప్రతివ్యక్తికీ నిజమైన సంస్కృతినీ, కృత్రిమ సంస్కృతినీ విడమరచి గుర్తించే వివేకాన్ని సాహిత్యం అందించాలని ఆదేశించాడు. ఉత్తమ రచన సమకాలీన సమాజంలో సంస్కృతి సదవగాహనకు తోడ్పడాలని ఆశించాడు. చరిత్ర ఈపని చేస్తుంది కాని, దానికంటే విలక్షణంగా సాహిత్యం సంస్కృతి పునరుజ్జీవనాన్ని నిర్వహిస్తుందని వివేచించాడు. ఒక కాలంలో లేదా ఒక యుగంలో ప్రవర్తిల్లే సంస్కృతి స్థితిగతుల్ని చరిత్ర వివరించాలి. అయితే అది వాస్తవాల వివరణమాత్రమే ఇచ్చి ఊరుకుంటుంది. కాని, సాహిత్యం ఆ సంస్కృతిని మూల్యాంకనం చేస్తుంది. ప్రజల అభిరుచుల్లో, అలవాట్లలో ఆ సంస్కృతి కలిగించే మార్పులనూ, జీవితాన్ని మెరుగుపరిచే పద్ధతులనూ సమీక్షిస్తుంది. సాహిత్యం జాతిసంస్కృతిని తన శబ్దార్థశక్తివలన పునరుజ్జీవింపచేస్తుంది. సంస్కృతిపరమైన వివేకంతో పాటు, దానిని తాదాత్మ్యంతో అనుభవించే ఆత్మీయతను ప్రసాదిస్తుంది- అంటాడు లీవిస్. దీనిని నాటకంలోని నటులనూ, ప్రేక్షకులనూ దృష్టాంతంగా తీసికొని వివరించాడు.

రంగంమీద నటుడు అభినయిస్తాడు. నాటకం చూచే ప్రేక్షకులు ఆ అభినయంద్వారా ఆ నాటకంలో జీవిస్తారు. ఆ సమయంలో నటుడు ఇదివర

కెప్పుడో జరిగిన కథనుగాని, ముందే రూపొందించబడిన ఒక ఆలోచనను గాని అందంగా రంగంమీద ఆవిష్కరిస్తున్నట్లు అనుకోరు. అదంతా సాక్షాత్తు అప్పుడే జరుగుతున్నట్లు అనుభవిస్తారు. అలాగే కవికూడా కావ్యంలో శబ్దాలను అనుభవంకోసం ఆలోచనామృతాన్నందించే సృజనాత్మక శక్తులుగా వాడతాడు. అటువంటి రమణీయ శబ్ద ప్రయోగంవలన రూపుకట్టిన ఆలోచనలు సైతం అనుభవసత్యాలుగా పరిణమిస్తాయి. కవిత కుండే ఇటువంటి శక్తిని లీవిస్ 'The explanatory creative use of words upon experience' అని పేర్కొన్నాడు.

ఈ దృక్పథంతోనే లీవిస్ సాహిత్యవిమర్శ నిర్వహించే పాత్రనుకూడా వివేచించాడు. సాహిత్యంలో వికాసం చెందుతున్న సాహిత్యసంప్రదాయాన్ని గానీ, ఒక ప్రక్రియలో అనుసూయతగా విస్తరిల్లుతున్న సాహిత్యసంప్రదాయాన్ని కానీ, తద్వికాసానికి దోహదంచేస్తున్న రచనలనుగాని అనుశీలించటంద్వారా ఆధ్యయనం చేయటం విమర్శధర్మమని ఆయన పేర్కొన్నాడు. సాహిత్యం వర్తమానంలోనే జీవిస్తుంది. వర్తమాన సాహిత్యమే మన సమీక్షాక్షేత్రం. వర్తమానంలో సజీవంగా ఉన్నదే సంప్రదాయం. అయితే, వర్తమానసాహిత్యం గతంలోనుండి అవిచ్ఛిన్నంగా అభివృద్ధి పొందుతున్న సంప్రదాయమే. గతంలోని మంచిని మీగడతరగల్గా వర్తమానం గ్రహించి జీర్ణించుకొంటుంది. విమర్శకుడు వర్తమాన సాహిత్యానుశీలనంలో సజీవంగా ఉన్న గతాన్నీ, అది పొందిన మార్పులనూ సమీక్షించగలుగుతాడు. ఈ దృష్టితో సాహిత్యాన్నీ, దాని వాస్తవస్థితిని విమర్శ నిశితంగా పరిశీలించాలి అంటాడు లీవిస్. ఈ నిశితపరిశీలనమే స్కూటిని. సాహిత్య విమర్శకు ఎలియట్ ఇచ్చిన కానుక Tradition భావన. లీవిస్ తెచ్చిన కానుక 'The great tradition' భావన.

లీవిస్ విమర్శవిధానంలో ముఖ్యంగా మూడుపద్ధతులు కనపడతాయి.

1. విమర్శించటానికి ఎన్నుకొన్న గ్రంథాన్ని ఒక కళాఖండంగా దర్శించి దాన్ని సంపూర్ణ సహృదయస్పందనతో స్వీకరించటం.
2. దాన్ని నిశితంగా పరిశీలించటం, లేదా విశ్లేషించటం.

3. కళాఖండంగా దాని వైశిష్ట్యాన్ని నిర్ధారించటం. ఈ పద్ధతులను విమర్శలో పాటిస్తున్నప్పుడు సంప్రదాయంగా వస్తున్న పూర్వ ప్రమాణాలను కావ్యవివేచనానికి తోడ్పడినంతవరకే గ్రహించాలి కాని, అవశ్యకర్తవ్యంగా ఆనుసరించరాదని లీవిస్ అభిమతం.

Scrutiny అంటే నిశితమైన సూక్ష్మపరిశీలన. అది లీవిస్ నడిపిన సాహిత్య పత్రికపేరే కాదు. సాహిత్యవిమర్శ కుండవలసిన ప్రధానలక్షణ మనే ఆయన ఆశయంకూడా. ఒక కళాఖండాన్ని విమర్శకు డొక్కడే కాకుండా, మరికొంతమంది విమర్శకులతో కలిసి సామూహికంగా పరిశీలించాలని లీవిస్ అన్నాడు. ఇందులో ఆయన ఎలియట్‌వంటివాడే. ఎలియట్ వాడిన 'The common pursuit' అనే పారిభాషికపదానికి ఈయన ప్రాచుర్యం కలిగించాడు. ఒక రచనను గురించి నిజమైన నిర్ధారణ చేయాలంటే విమర్శకుడు ఒక సంఘటితమైన సహకారయత్నం చేయాలి. అనేకమంది అంగీకారానికి పాత్రమైన నిర్ధారణలు చేయాలి. దీన్నే సరైన నిర్ణయాలకోసం చేసే సాముదాయకయత్నం - 'The common pursuit of true judgement' అంటాడు లీవిస్. ఈ సాముదాయక ప్రయత్నంలో విమర్శకుడు తన వ్యక్తిగత రాగద్వేషాలను తగ్గించుకొని, ఇతరులు కూడా అటువంటి మనఃప్రవృత్తితో చేసే పరిశీలనలను సహనంతో స్వీకరించి, ఒక ప్రామాణిక బుద్ధితో తన అస్తిత్వానికి న్యాయం కలిగించుకోవాలి. సాముదాయక పరిశీలనలో కొందరు తనతో భేదించవచ్చు. సహేతుకంగా భిన్నాభిప్రాయాలను ప్రదర్శించే పరిశీలకులతో భేదినైనానే, సమర్థవంతంగా తన నిర్ణయాలను అధికనంఖ్యాకులకు ఆమోదయోగ్యమయ్యేటట్లు ప్రపంచించటం ఈ సూక్ష్మపరిశీలన ప్రధానలక్షణం. ఈ పద్ధతివలన విమర్శలో వైయక్తిక అభిరుచులమీద ఆధారపడే పాక్షిక నిర్ణయాలు తగ్గుతాయి. గతంలోకంటే నవీన పరిశీలన పద్ధతులు విమర్శలో వ్యాపిస్తాయి. అన్నింటికీ మించి పరిశీలనలో విమర్శకుడి బాధ్యత గుర్తించబడుతుంది. విమర్శ సాధ్యమైనంతవరకు విశ్వజనీనం కావటానికి బాగా తోడ్పడుతుంది. ఈ శతాబ్ది విమర్శ విశ్వజనీనత వైపు చేసిన ప్రస్థానంలో ఎలియట్, రిచర్డ్స్ తరువాత లీవిస్ మరొక మైలురాయిలా నిలిచాడు.

లీవిస్ తన విమర్శకు తనదైన ఒక సాంద్రమైన శైలిని ఏర్పరచుకొన్నాడు. ఆయన శైలిలో అర్థవంతమైన పట్టును కలిగించేవి ఆయన క్రొత్తగా కల్పించిన పారిభాషిక పదాలు. తనదైన అభివ్యక్తితో, పారిభాషికపద సృష్టితో సాహితీరంగంమీద ప్రవేశించి, విమర్శ సాగించేవాడే ఉత్తమ సృజనాత్మక విమర్శకు డనబడతాడు. అటువంటి ఉత్తమసాహితీ విమర్శకులలో ఎఫ్.ఆర్. లీవిస్ ఒకడు.

లీవిస్ సాహిత్యవిమర్శ కందించిన విలువైన పారిభాషికపదాలలో ముఖ్యమైనవి Enactment, Realisation, Reality, Sincerity, Moral, Tradition అనేవి. వ్యవహారంలో ఈ పదాలకున్న అర్థాలకంటే వేరైన అర్థాలలో ఇవి వాడబడ్డాయి. లీవిస్ తన విమర్శలో శబ్దార్థ విశ్లేషణలమీదకంటే, కావ్య నిర్మాణ సంవిధానాలమీద ఎక్కువ ఊనిక నిచ్చి, కావ్యంలోని అంతరాధానికీ, దాన్ని అభివ్యక్తం చేసే బాహిరమైన కవితాశయ్యకూ ఉన్న సంబద్ధతను గురించి ఆయన ఎక్కువగా వివేచించాడు. కావ్యంలో చెప్పబడుతున్న వాస్తవానికీ - actual కూ - అందులో వ్యక్తీకరించబడుతున్న సత్యానికీ, కావ్యంలో ప్రతిపాదించదలచుకొన్న పరమార్థాలకూ గల విశిష్ట సంవిధానమే కావ్య నిర్మాణం. దాన్నే లీవిస్ organisation అన్నాడు. ఆ నిర్మాణ సంవిధాన విశేషాలను నిశితంగా విశ్లేషించటమే విమర్శప్రధాన కర్తవ్యం.

కవిత్యం అంటే అనేకాంశాలచేత సుసంఘటితమైన వ్యక్తిత్వంయొక్క అభివ్యక్తిగా లీవిస్ అభివర్ణించాడు. కవిత్యంలోని విశిష్ట సాహిత్య మూల్యాలనుగానీ, సాపేక్షకవితాసౌందర్య సూత్రాలనుగానీ విశ్లేషించినదానికంటే సంబద్ధతను గురించి - అంటే Relevance ను గురించి - నిశితంగా పరిశీలించాలని అభిప్రాయపడ్డాడు. సాహిత్యంలో సంబద్ధత అంటే అందంగా భావాలను చెప్పటంమాత్రమే కాదు. శబ్దాని కుండే రమణీయార్థ ప్రతిపాదకశక్తిని ఆవిష్కరించే అధికారం. అంతే కాదు. విశ్లేషణ వివేచనతో కూడుకొన్న గాఢమైన వ్యుత్పత్తితో సాహితీమర్యాదలనూ, నిర్మాణ సంవిధానమర్యాదలనూ ప్రదర్శించగలిగే వివేకం.

'Works of art act their moral judgement' అంటాడు లీవిన్. ఈ వాక్యానికి లోకవ్యవహారాన్ని బట్టి అర్థం చెప్పితే 'కావ్యాలు నీతిసూత్రాలను ప్రదర్శిస్తాయి' అని అనాలి. ఇక్కడ ఆ అర్థం కాదు. Moral అంటే లీవిన్ పరిభాషలో 'నీతి' కాదు. ఆయన దృష్టిలో కావ్యమే Moral. కవి కావ్యంలో చెప్పదలచుకొన్న మానవీయ చైతన్య బిందువే - అంటే Human centrality యే - కావ్యాత్మ్య రూపం అందులో ఒక భాగంమాత్రమే. రూపమే కావ్యం కాదు. కవులు మౌలికంగా ఉపదేశకులు కారు, కారాదు. వారు వస్తుతః కళాకారులు - అంటాడు లీవిన్. మూర్తీభవించిన కావ్య నిర్మాణ సంవిధాన సమగ్రతయే Moral judgement. దానిని కళారూపంగా ప్రదర్శించటం కావ్యధర్మం అంటాడు లీవిన్.

ఆయన వాడే act, enact, enactment అనే పదాలు ప్రత్యేకంగా గమనించదగినవి. కావ్యం తన నిర్మాణ సమగ్రతను వాచ్యంగా కాకుండా, కవితాభాషాభివ్యక్తితో ప్రదర్శిస్తుంది. అటువంటి భాషాభివ్యక్తిని 'The Poetic creative' అని పిలిచాడు లీవిన్. మనపరిభాషలో చెప్పాలంటే - 'వాక్యం రసాత్మకం కావ్యం' - 'రమణీయార్థ ప్రతిపాదకశబ్దః కావ్యమ్' అనే ఆలంకారిక సిద్ధాంతాల అపూర్వ మేళనం లీవిన్ కావ్య దృక్పథం.

Enactment అంటే ఉత్తమ కవిత్వ ప్రదర్శనం. Enactmentకూ Realisation కూ అవినాభావసంబంధం ఉంటుంది. కవితా నిర్మాణసమగ్రప్రదర్శనం ఒక సున్నితమైన సామాజిక సన్నివేశానికి సంబంధించిన ప్రవృత్తిని ఆవిష్కరిస్తుంది. సంబద్ధతను అనుభవంగా పరిణమింపజేస్తుంది. కవితాసమగ్రత అనుభవ సమగ్రత కోసమే. అనుభవ మంటే ఆ కవితను నిర్వచించగలగటం నిరూపించగలగటం, Reality అంటే లౌకికవాస్తవంగానీ, భౌతిక సత్యంగానీ కాదు. అది కళాసత్యం. కళాత్మకభాషలో భావనామయం చేసి చిత్రించే వస్తువును భావుకుడు వాస్తవంగా గ్రహించి దాన్ని అనుభవిస్తాడు. అలా చేయగలిగే కళాసత్యం Reality. అలా కావ్య సత్యాన్ని కల్పించటంలో కవి కుండే నిజాయితీ - లీవిన్ మాటల్లో Sincerity, కావ్య కళానుభూతి Realisation. భావుకుడు కావ్యంలోని పరమార్థాన్ని భావించటం వల్లా, విభావాదులను, సన్నివేశాదులను ఆశ్రయించి వ్యక్తమయ్యే కవి అంతశ్చైతన్యాన్ని మననం చేయటంవల్లా కళానుభవం Realisation కలుగుతుంది.

సాహిత్య సంప్రదాయ భావనలో లీవిస్ ఎలియట్‌కు వారసు డంటారు కొందరు విమర్శకులు. కాని Tradition అనే దృక్పథాన్ని ఎలియట్‌నుండి లీవిస్ గ్రహించినా, అత్యప్రత్యయత్యాగాన్ని Impersonalityని అతనికంటే భిన్నంగా భావించాడు. కవి తన అత్యప్రత్యయత్యాగాన్ని కోల్పోయే పద్ధతే కావ్య సృజన వ్యాపారమనీ, కవి స్వీయ భావావేశం నుండి తప్పించు కోవటమే కవిత్వమనీ అన్నాడు ఎలియట్. లీవిస్ కవియొక్క అత్యప్రత్యయత్యాగమనే భావనను అంగీకరించలేదు. కవి తన భావావేశాలను కావ్యాంశాల ద్వారా అనుభవిస్తాడు. కాబట్టి అతడు తన అనుభవాలనే విశ్వజనీనం చేసికొని తిరిగి ఆస్వాదిస్తాడన్నమాట. అందువలన కావ్యం విశ్వజనీనమైన రసానుభూతి- అంటాడు లీవిస్.

పరిశీలించి చూస్తే 'వాక్యం రసాత్మకం కావ్యం' అన్న విశ్వనాథుడి దృక్పథం. 'రమణీయార్థ ప్రతిపాదక శబ్దః కావ్యం' అన్న జగన్నాథుడి దృక్పథం ఎఫ్.ఆర్.లీవిస్ కావ్య దృక్పథంలో సంగమించి సరిక్రొత్తరూపం తాల్చాయి అనిపిస్తుంది మనకు.

ఏ యుగంలోనైనా సిద్ధాంత ప్రవక్తలు ముందువరుసలో నించుంటారు. ప్రయోక్తలు రెండోవరుసలో నిలబడతారు. ఎలియట్, రిచర్డ్స్ సిద్ధాంతాలనూ, అనువర్తిత విమర్శసూత్రాలనూ ప్రతిపాదించి మొదటివరుసలోవారైనారు. ఎఫ్.ఆర్. లీవిస్ ప్రయోక్తగా, ప్రయోగవిమర్శసూత్రకారుడుగా వారి వెనుకనే వస్తాడు. కాని, ఉపాధ్యాయ విమర్శకుడుగా, పత్రికా సంపాదకుడుగా, ప్రయోక్తగా ఆయన నిర్వహించిన విమర్శకపాత్రను ఈ శతాబ్ది విస్మరించలేదు. సిద్ధాంతాలు చేయకపోయినా విమర్శ కున్న నిశితపరిశీలన (scrutiny) అనే చైతన్యానికి ఒక నిలువెత్తు ప్రమాణాన్ని కల్పించిన ఫ్రాంక్ రేమండ్ లీవిస్ చిరస్మరణీయుడు!

(ప్రసారం. 4.6.1999)

* * *

మనోవిశ్లేషణ విమర్శనుండి ప్రాగ్రూపవిమర్శదాకా సాగిన

ప్రస్థానం

‘మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధ మోక్షయోః’ అన్నారు వేదాంతులు. మనస్సే బంధానికి మోక్షానికి కారణం. మనిషికి బయటి ప్రపంచానికి ఉన్న సంబంధాన్ని పెంచేది బంధం. బయటి ప్రపంచం కంటే స్వతంత్రమైన లోపలి ప్రపంచాన్ని గురించి చెప్పేది మోక్షం. మనిషి బహిరంతర్లగతుల చైతన్య సమాహారం. దీన్ని దార్శనికంగా వ్యాఖ్యానించేవి తత్త్వశాస్త్రం, కళాశాస్త్రం; భౌతికంగా విశ్లేషించేవి మిగిలిన శాస్త్రాలు.

కవి కావ్యాన్ని సృష్టిస్తున్నాడు. సృష్టించబడిన కావ్యం అతని భౌతికసృష్టి కంటే భిన్నంగా కనపడుతున్నా దాని లక్షణాలు కొన్ని అందులో ఉండకతప్పదు. మనిషి సంతానాన్ని సృష్టిస్తున్నాడు. జన్మశాస్త్రం ప్రకారం ఆ సంతానంలో తల్లిధండ్రుల పోలికలు, రక్త లక్షణాలు, వంశపారంపర్యంగా వచ్చే జన్మలక్షణాలు, సంస్కారాలు, ఒక్కొక్కసారి దీర్ఘరోగాలూ, ఉన్నతగుణాలూ కూడా వారసత్వంగా సంక్రమిస్తాయి. దేహసృష్టి సంతానమైతే, మానసికసృష్టి సాహిత్యం. దేహసృష్టిలోకూడా మనస్సు ప్రతిఫలిస్తుంది. కాని, మనస్సు చేసే సృష్టిలో దేహస్పృహ అప్రధానం. అందులో మనిషికి ఉన్న మానసిక, బౌద్ధిక, ఆధ్యాత్మిక శక్తులు చేసే దార్శనిక, విన్యాసాల ప్రవృత్తులు ప్రతిఫలిస్తాయి. సాహిత్యం వాటన్నిటికీ అక్షరమైన అభివ్యక్తిని కలిగిస్తుంది. అందువలన, సాహిత్యదర్శనం చేసే విమర్శ రచయితయొక్క దార్శనిక సృజనవ్యాపారాలలోని తత్వాన్ని వివేచించవలసివస్తుంది.

సాహిత్య సృష్టిలో మనస్సుకు సంబంధించిన అంతర్బహిర్లగతుల శాస్త్రీయ విశ్లేషణాన్ని చేసే శాస్త్రం మనస్తత్త్వశాస్త్రం. మనిషి బైటి ప్రవర్తనలకు చోదక శక్తులైన మానసిక ప్రవృత్తులను ఆ శాస్త్రం విశ్లేషిస్తుంది. సాహిత్యసృష్టి అతని ప్రవర్తనలో

ఒకభాగం కావటంచేత ఆ సృష్టికి మూలమైన మానసిక ప్రవృత్తులను గురించి ఆలోచించటం ఆ శాస్త్రధర్మం. కాబట్టి మనస్తత్వశాస్త్రం కళాసృష్టి చోదక శక్తుల రహస్యాలను వెలికితీసి, విశ్లేషించి, వివరించటానికి పూనుకుంటుంది.

మనస్తత్వశాస్త్రం దర్శన ప్రధానం కాదు. దర్శనానికి హేతువులైన భౌతికశక్తులను విశ్లేషించే విజ్ఞానశాస్త్రం. దర్శనాన్ని మనస్సుకంటె. బుద్ధిశక్తులు, అతీంద్రియశక్తులు విశేషంగా విశ్లేషించగలవు. అయినా సాహిత్యసృష్టి ప్రధానంగా దార్శనిక శక్తుల అభివ్యక్తి కాబట్టి, సాహిత్యతత్వాన్ని దార్శనిక ప్రమాణాలతోనే వివేచించటానికి వీలౌతుంది. ఇది గమనించదగిన వాస్తవం.

20వ శతాబ్దంలో వివిధశాస్త్ర విజ్ఞాన ప్రయోగాల విజృంభణం కనపడుతుంది. వాటిల్లో మానవశాస్త్రం, మనస్తత్వశాస్త్రం, సామాజికశాస్త్రం, భౌతికరసాయనిక శాస్త్రాలు, ఇంజనీరింగ్, భాషాశాస్త్రం మొదలైనవి ముఖ్యంగా పేర్కొనదగినవి. ఆయాశాస్త్రాల్లో జరిగిన కృషిఫలితాలు సాహిత్య వివేచనలో వినియోగించుకొనటానికి విరివిగా కృషి జరగటం ఈ శతాబ్ది ప్రత్యేకత. ఈ చైతన్యాన్ని సాహిత్యేతర ప్రస్థానాలతో సాహిత్య ప్రస్థానాలను మూల్యాంకనం చేయటంగా గుర్తిస్తున్నాం. ఈ వరుసలో ముందుగా మనస్తత్వ ప్రస్థానం గురించి, అది సాహిత్య విమర్శకు తోడ్పడిన పద్ధతులను గురించి సంగ్రహంగా సమీక్షిద్దాం.

మనస్తత్వశాస్త్ర విమర్శకు ప్రాతిపదికగా ప్రకృతివాద విమర్శను (Naturalist movement in criticism) పేర్కొనాలి. చార్లెస్ డార్విన్ పరిణామవాదం (Theory of evolution) ఈ విమర్శవిధానానికి మూలం. మానవవృద్ధివాదాన్ని వంశపారంపర్య లక్షణాలతోనూ, పరిసర ప్రభావాలతోనూ అనుశీలించవచ్చునని ఈ ప్రయోగం లక్షించింది. ప్రకృతివాది తనచుట్టూ ఉన్న ప్రకృతిని ఉదాత్తీకరించటంగాని, ఆదర్శవంతంగా చిత్రించటంగాని చేయడు. పాత్రలను, వాటి పరిసరాలను, ఉన్నవి ఉన్నట్లు చిత్రించటం అతని సాహితీవ్రతం. ఈ వాద ధోరణిలో నవలలు రచించిన జోలా (Zola) మొదలైనవారు పాత్రలను ఆనువంశిక లక్షణాలతో చిత్రించి పరిసరాల ప్రభావాలతో అవి పొందే సహజపరిణామాదులను వర్ణించటమే ప్రకృతివాద రచనా విధానంగా వెలయించారు.

ప్రకృతివాద విమర్శకు దీటుగా వాస్తవవాద విమర్శ (criticism based on Realism) వెలువడింది. నిశ్చయాత్మక భౌతికవాదతత్వం (Philosophy of deterministic materialism) దీని వెన్నెముక. మానవ నైతిక మూలాలు ఈ వాదంలో ఈ తత్వాన్ని ఆశ్రయించి సహజంగా వివరించబడతాయి. మానవ ప్రవర్తన వ్యాఖ్యానించబడుతుంది. ఫ్రాన్స్సులో వర్నాషియన్ వర్గకవులు ఈ వాదాన్ని ప్రపంచించారు. ఇంగ్లండులో బ్రౌనింగ్, టెన్నిసన్, మొదలైనవారు దీనివలన ప్రభావితమయ్యారు. ఇబ్సెన్ నాటకాలలో, ప్లాటేర్ నవలల్లో ఈ వాదం కళారూపాన్ని సంతరించుకొన్నది. జోలా, అమెరికన్ రచయిత ఫ్రాంక్ నోరీస్మీద ఈ వాద ప్రభావం బాగా కనపడుతుంది. ఈ వాద విమర్శకులలో టర్నల్ పేర్కొనదగ్గవాడు.

ప్రకృతివాదం సామాజికావగాహనకు తోడ్పడింది. మధ్యతరగతి ఉద్యోగస్థుల, కార్మికుల, సామాన్యుల జీవనవ్యవస్థలలో కనపడే కష్ట నిష్ఠురాలను వాస్తవంగా చిత్రించే యత్నం చేసింది. విమర్శకూడా అదేబాటన నడిచింది. కాని, మానవతావాదుల విమర్శకు గురియై క్రమంగా సన్నగిల్లింది. కాల्పనిక వాద విమర్శ, ప్రతీకవాద విమర్శ దీనికి ప్రత్యర్థులు. వాటి ధాటిని ఈ విమర్శ ఈ శతాబ్ది పూర్వార్థంలోనే అస్తినాస్తివిచికిత్సకు లోనయింది.

ప్రకృతి వాస్తవవాదాల ప్రాతిపదిక లున్నా మనస్తత్వశాస్త్ర విమర్శ తనదైన అస్తిత్వాన్ని, పురోగతిని ఆ శాస్త్ర ప్రయోగ విజ్ఞాన వికాసంతో విశిష్టంగా, వినూత్నంగా సాగించగలిగింది. మనస్తత్వ శాస్త్ర పురోగతిలో మనోవిశ్లేషణ ప్రస్థానం ఈ శతాబ్దికి ఒక నూతన శకం లాంటి గౌరవాన్ని తెచ్చిపెట్టింది. సిగ్మండ్ ఫ్రాయిడ్, ఆడ్లర్, యూంగ్ ఆనే శాస్త్రాచార్యత్రయం ప్రతిపాదించిన మనోవిశ్లేషణాత్మక సూత్రాలు మానవస్వభావతత్వ వివేచన విశ్లేషణలలో వినూత్న విమర్శ దృక్కోణాలను ఆవిష్కరించాయి.

ఫ్రాయిడ్ ప్రతిపాదనలో మూడంశాలు ముఖ్యంగా గోచరిస్తాయి. 1. మనిషిలో ఉండే భావాలనూ, వ్యక్తిత్వాన్నీ ప్రేరేపించే మూలశక్తి లిబిడో. ఇది కామమూలం. దీన్ని లోకధర్మ పరిరక్షణంకోసం జాగ్రత్త చేతనలో (conscious mind)

నియంత్రించటం జరుగుతుంది. అందువల్ల జాగ్రత్తచేతనలో తీరని కోర్కెలు గుప్తచేతనలోకి (sub - conscious) పోయి గుప్తంగా దాక్కుంటాయి. అవి మానసిక రుగ్మతలకు దారితీస్తాయి. ఈడిపస్ కాంప్లెక్స్, మదర్ ఫెక్సేషన్ లాంటి మానసిక స్థితులను కలిగిస్తాయి. ఒక్కొక్కసారి అవి మానవజీవితాలను కకావికలు చేయవచ్చు.

2. గుప్తచేతనలో ఉన్న తీరని కోరికలను మనిషి లోకంలో బాహ్యంగా బయటపెట్టలేడు కాబట్టి వాటి అధర్మత్వాన్నీ, అధమత్వాన్నీ కప్పిపుచ్చేలాగా, అందరికీ ఆమోదయోగ్యం అయ్యేలాగా, పరోక్షంగా వాటికి నవీనరూపకల్పనంచేసి, అభివ్యక్తికరించటానికి తాపత్రయపడతాడు. ఆ ప్రయత్నంలో మనిషికి బాగా తోడ్పడే వాహిక కళ; ఆ కళాభివ్యక్తులలో సాహిత్యం సమున్నతం. అందువలన సాహిత్యసృష్టి మనిషిగుప్తచేతనలో ఉన్న కోర్కెల అపూర్వ ఆకర్షణీయ అభివ్యక్తి.

3. గుప్త చేతనలోని కోర్కెల కళాసృష్టికి ప్రాణశక్తి సుప్తచేతన (unconscious state of mind). ఆ సుప్త చేతనలో మనిషి అంతర్వ్యక్తి నిబిడమై ఉంటుంది. అందులో భాగంగా ఆ మనిషి పుట్టిన జాతి లక్షణాలూ, అతడి వ్యక్తిగతలక్షణాలూ సంస్కారరూపాలుగా సంపుటికరించబడి ఉంటాయి. అది మానవ మూలచేతన. అది ఈ మూడు రకాలుగా సాహిత్యసృజనవ్యాపారంలో ఎలా వ్యక్తమౌతుందో చెప్పేది ఫ్రాయిడ్ ప్రతిపాదించిన మనోవిశ్లేషణాత్మక పద్ధతి (Psyco - analysis). ఈ పద్ధతి నాశ్రయించి చేసే విమర్శ మనోవిశ్లేషణాత్మక విమర్శ (Psycho - analysical school of criticism). ఈ విమర్శలో రెండురకాల వివేచన కనపడుతుంది.

1. రచయిత చేసే సృజనవ్యాపారంలో కనపడే మానసికావస్థల అనుశీలనం.

2. రచయిత మానసికావస్థలకూ రచనలోని విశిష్ట లక్షణాలకూ మధ్యనున్న సంబంధాన్ని పరిశీలించటం. ఈ రెండింటి స్వభావాన్ని తెలిసికొటానికి డాక్టర్ ఎర్నెస్ట్ జోన్స్ (Dr. Ernest Jones) హేమెట్ నాటకంలోని హేమెట్ ప్రవర్తన కిచ్చిన మనోవిశ్లేషణాత్మక సమన్వయం గమనించదగింది. హేమెట్ వాత్రలోని Oedipus complex అతని అనిశ్చితమనస్థితికి మూలమని వాఖ్యానించాడు జోన్స్. చివరకు అటువంటి సంఘర్షణ ఆ నాటకకర్త అయిన షేక్స్పియర్ లోనే గుప్తంగా ఉండి

సుప్తచేతన సహాయంగా ఒక కళారూపంగా బహిర్గతమైందని పేర్కొన్నాడు. ఈ సిద్ధాంతం ప్రకారం లోకంలోని రచయిత లందరూ న్యూరోసిస్ (Neurosis) జబ్బు గల రోగులే. రచయితలు ఆ జబ్బువలన కలిగే మానసిక ఒత్తిడులనుండి, సంఘర్షణలనుండి తప్పించుకోటానికే రచనలు చేస్తారు.

మనోవిశ్లేషణ విజ్ఞాన ప్రస్థానంలో ఫ్రాయిడ్ కంటే సి.జి. యూంగ్ (Jung 1875-1961) మరో ప్రగతిని సాధించాడు. వీరిద్దరి మధ్య ఆడ్లర్ కృషి గమనింపదగింది. ఫ్రాయిడ్ పరిశీలన వ్యక్తిచేతనకు మాత్రమే పరిమితం. వ్యక్తిలో న్యూరోసిస్ జబ్బు ఉన్నదని ఫ్రాయిడ్ చెప్పితే దానికి ఒక ప్రయోజనాన్ని చూపించి వివరించాడు ఆడ్లర్. వ్యక్తి తన న్యూనతాభావం (Inferiority complex) నుండి విముక్తుడు కావటానికి అధికృతాభావాన్ని (Superiority complex) అలంబనంగా చేసికొంటాడు. తనలో ఉన్న లోపాల నన్నింటినీ అధిగమించి గుప్త సుప్తచేతనలలో ఉన్న కామనల కన్నింటికీ సాహిత్యసృష్టిద్వారా ఒక సమగ్రాభివ్యక్తిని కల్పిస్తాడు. కళద్వారా తన రుగ్మతనుండి విముక్తుడు కావటమే రచయిత సాధించే ప్రయోజనమని ఆడ్లర్ వివరించాడు. ఈ విధంగా ఫ్రాయిడ్, ఆడ్లర్ రచయిత సృజనాత్మకతకు భౌతికమైన కారణాలన్నేషించి కళాసృష్టికి సమగ్రమైన, సమర్థవంతమైన సమన్వయాన్ని సమకూర్చలేకపోయారు. ఆ సమగ్రత యొక్క అవసరాన్ని గుర్తించి అడుగు ముందుకు వేసినవాడు యూంగ్.

ఫ్రాయిడ్ కంటే యూంగ్ లో విశేషాంశాలు కనపడతాయి. యూంగ్ సాహిత్యానికి రెండుపార్శ్వాలుంటాయని చెప్పాడు. ఒకటి మనస్తత్వాత్మకమైంది రెండు దర్శనాత్మకమైంది. (Psychological and Visionary). మనస్తత్వాత్మకమైనది రచయితయొక్క పాత్రలయొక్క మానసికస్థితుల, చేతనల విశ్లేషణకు ఒదిగే ప్రవృత్తి కలిగి ఉంటుంది. అయితే, సాహిత్యంలో వ్యక్తిగత మనస్తత్వ విశ్లేషణకంటే గాఢమైన ఒక సామూహిక చేతన ప్రతిమనిషిలో సామూహిక సుప్తచేతనగా అతని సుప్తచేతనంలో సజీవస్రవంతిగా, మానవజాతి పురాసంపదగా నిలిచి ఉంటుందని, అదే మనిషిలో దార్శనికశక్తికి మూలబీజంగా ఉంటుందనీ యూంగ్ ప్రతిపాదించాడు. దాన్ని collective unconscious (సామూహిక సుప్తచేతన) అని

అన్నాడు. ఈ సిద్ధాంతం వెలువడిన తరువాత ప్రపంచభాషా సాహిత్యాలన్నింటిలో కనపడే ప్రాగ్రూప చిత్రణంలో (ఆర్కైటైప్స్ లో) మానవుడు దేశకాల సంస్కృతుల అడ్డంకులు దాటి మనిషిలో కనపడే వ్యక్తికందే భిన్నమైన సమష్టి చేతనను అనుశీలించగలిగాడు. దానితో- మనోవిశ్లేషణాత్మక విమర్శ విధానంలోనుండి ప్రాగ్రూపవిమర్శ (Archetypal criticism) ఆవిర్భవించింది.

ప్రపంచ భాషా సాహిత్యాలలో ఎన్నో కథారూపాలు పరస్పరం పోలికలు కలిగిఉన్నాయి. పాత్రకల్పనలలో, నమూనాలలో, చిత్రణలలో సామ్యాలు కనపడుతున్నాయి. అటు ప్రాచీన సాహిత్యంనుండి నేటివరకూ ప్రతీకలుగా, భావ చిత్రాలుగా, ప్రాగ్రూపాలుగా మనిషి చేసే కల్పనల వెనుక అజ్ఞాత సామూహిక చేతన అక్షయంగా ప్రత్యక్షమౌతుంది.

ఈ అవగాహన పాశ్చాత్య సాహిత్య విమర్శలో అనేకరకాల అనుకీలన పద్ధతులకు దారితీసింది. కొన్ని శతాబ్దాలుగా మిథ్ (Myth) ను ఒక అభూతకల్పనగా భావించే విమర్శలోకానికి దానిని సాంస్కృతికంగా సమన్వయించాలనే కనువిప్పు కలిగించింది. ఫ్రాయిడ్, యూంగ్ లు కళాసృష్టికీ, కలల తీరుకూ మధ్యగల సంబంధాన్ని గురించి చేసిన పరిశోధనలు సరియలిజంకూ, ప్రతీక వాదానికీ, చైతన్యప్రవంతికి (stream of consciousness) ప్రేరణలు కలిగించాయి. టి.యస్. ఎలియట్ రచించిన The waste land కావ్యంలో ప్రాచీన గ్రీకు రోమన్ మిత్తులే కాక వివిధ ప్రపంచజాతుల సాహిత్యాలనుండి సేకరించిన Myths కూడా వాడుకొని ఒక క్రొత్త పద్ధతిని ప్రవేశపెట్టాడు.

Myth వైశిష్ట్యాన్ని గురించి ప్రొఫెసర్ మాలిన్ వాస్క్వి ఇలా అన్నాడు. 'ఒక జాతియొక్క సంప్రదాయాలను బలపరచటానికి Myth పుడుతుంది. చరిత్రకందని పురావృత్తాన్ని సముజ్జ్వలఅధ్యాత్మికదృష్టితో సముద్ధరించి, వ్యాఖ్యానించి, జాతియొక్క గౌరవప్రతిష్ఠలను ఇనుమడింప చేయటమే Myth లక్ష్యం' అంటాడు. Myths ను Explanatory myths అనీ, Aesthetic myths అనీ రెండువిధాలు చేయవచ్చు. విశ్వవిశ్వాంతరాళాలలోని మహద్భూత విషయాలను గురించి, జీవిత

విశేషానుభవాలను గురించీ, సత్యాన్వేషకుల ఊహలనుగురించీ చెప్పే అంశాలలో రూపుదిద్దుకొనేవి Explanatory myths. అహ్లాదం, అద్భుతం ప్రయోజనంగా నిర్మించబడేవి Aesthetic myths. ఈ Aesthetic myths ను కూడా Historical myths అనీ, Romantic myths అనీ రెండురకాలుగా కొందరు విశ్లేషిస్తారు. చారిత్రకాంశాన్ని ఒకదానిని ఆధారంగా చేసికొని, దాని కొక దివ్యవాతావరణాన్నీ, సాహసాత్మక కథా స్వభావాన్నీ, సంభావ్యతాగుణాన్నీ కల్పించి నిర్మించేవి Historical myths. మహావీరుల అద్భుత చర్యలుగా కల్పించేవి Romantic myths. వీటినిగురించి చేసే విమర్శ Myth criticism- పురాణ విమర్శ- అనీ, పురాతత్వ విమర్శ అనీ అంటారు. అది ఇటు భారతీయ విమర్శలోనూ, అటు పాశ్చాత్యవిమర్శలోనూ సమాంతరంగా సాగుతూ వచ్చింది. తులనాత్మక అధ్యయనానికి కూడా దారులు వేసింది.

పాశ్చాత్య mythsకు సంబంధించిన విమర్శవివేచనను భారతీయ సాహిత్యాలకు వర్తింపజేస్తే మన పురాణాలలోని సర్గప్రతినర్గ వృత్తాంతాలు Explanatory myths అనీ, మన్వంతర గాథలు Aesthetic myths అనీ, వంశానుచరితాలు Historical myths అనీ వివేచించవచ్చు. ఇటువంటి తులనాత్మక విమర్శ ఈ శతాబ్ది పండించిన పంటయే.

ఈ myth విమర్శనుండి అభినవరూపంగా అవతరించింది ప్రాగ్రూపవిమర్శ. myth కళాఖండం. ప్రాగ్రూపం కళాసృష్టిచేతనకు సంబంధించిన అభివ్యక్తి. ఈ ప్రాగ్రూప విమర్శ మనోవిశ్లేషణ విమర్శ సాధించిన పరిణత ప్రస్థానం. దీనికి ప్రపంచమంతటా గుర్తింపు వచ్చింది. ఈ రంగంలో కృషి చేసిన మహనీయులు. C.G.Jung, Northrop Frye, Richard Chase, Philip Wheel Wright, Kenneth Burke, Leslie Fielder, Herbert Weisinger మొదలైనవారు. వీరందరిలో యూంగ్ తర్వాత Northrop Frye ప్రపంచ సాహిత్య విమర్శమీద బలమైన ప్రభావం వేశాడని చెప్పవచ్చు.

(ప్రసారం. 11.6.1999)

* * *

ప్రాగ్రూప విమర్శ ప్రస్థానాచార్యుడు నార్త్రోప్ ఫ్రై

'రమ్యాణి వీర్య మధురాంశు నిశమ్య శబ్దాన్,
పర్యుత్సుకో భవతి యత్సుఖితోఽపి జంతుః
తచ్చేతసా స్మరతి నూన మబోధ పూర్వం,
భావస్థిరాణి జననాంతర సౌహృదాని'.

అందమైన ఆకృతులను చూచినా, మధురమైన శబ్దాలు విన్నా, మనుషులెందుకో-సుఖంగా ఉండి కూడా ఏదో మధనకు గురిఅవుతారు. కారణం ఏమై ఉంటుంది?. అనేక జన్మలనుండి అవిచ్ఛిన్నంగా వస్తున్న స్థిరమైన భావసంస్కారాలు కారణంగా, మనస్సులో ఆ రూప శబ్దాలు రేకెత్తింపజేసే అవ్యక్తసృష్టతులను మనుషులు నెమరు వేసుకుంటారు. అందుకే ఆ అపూర్వమైన అనుభవం. ఈ మాటలన్నది మహాకవి కాళిదాసు. భారతీయ కావ్యకళానుభవాల వివేచనకు ఈ శ్లోకం ఒక వివేకచూడామణి.

ఈ శతాబ్దిలో ఇటువంటి మధుర వివేచన చేసిన మహానీయ విమర్శకుడు నార్త్రోప్ ఫ్రై (Northrop Frye). "Poems, like poets, are born and not made." అన్నాడు ఫ్రై. కవుల్లాగానే కావ్యాలు కూడా తమంతట తాము పుట్టేవే కాని, ఒకరిచేత నిర్మించబడేవి కావు - అన్నా డాయన. కవి కావ్యాన్ని సృష్టిస్తాడనుకుంటాం మనం సామాన్యంగా. కావ్యానికి ఒక సమగ్ర నిర్మాణంతో కూడుకొన్న ఆస్తిత్వాన్ని కవి కల్పిస్తాడని భావిస్తాం. కాని, ఫ్రై దీనికి భిన్నంగా చెప్పాడు. కవి తనభావాలనూ, అనుభవాలనూ చెప్పటానికి కాదట కావ్యం వ్రాసేది. కావ్యమే తనకు కావలసిన పదాలనూ, భావచిత్రాలనూ, ప్రతీకలనూ, ప్రాగ్రూపాలనూ కవిచేత కల్పింపజేసుకుంటుందట! కవి తనకావ్యం దోషరహితంగా పుట్టేటట్లు చూస్తాడట! ఆ తరువాత కావ్యం తనంతట తాను జీవించటం మొదలుపెడుతుందట! కవియొక్క వ్యక్తిగత అనుభవాలకూ, అతని ఆత్మప్రత్యయానికీ దూరంగా ఉంటుందట! అంటే - కావ్యం సొంతంగా పుట్టి సొంతంగా జీవించటానికి కవి

కృషిచేస్తాడన్నమాట. అంతటితో అతని పని ముగుస్తుంది. అక్కడినుండి కావ్యం తనంతట తాను జీవించేటట్లు చేయటానికి విమర్శకుడు బాధ్యత వహిస్తాడు. అంతేకాదు - మానవ వికాస అధ్యయనంలో Anthropology, Psychology ఎలా అవసరమో, కావ్య వికాస అధ్యయనంలో కూడా కావ్య శరీరశాస్త్రం, మనస్తత్వశాస్త్రం అలా అవసరమని ప్రై భావించాడు. ఆ రెండు శాస్త్రాలు చేసే పని సాహిత్య విమర్శ చేస్తుందని ప్రకటించాడు. అందులోనూ -కావ్యజీవితం సాహిత్య మనస్తత్వం మీద ఆధారపడి ఉంటుందన్నాడు. దాన్ని Literary Psychology అన్నాడు. సాహిత్య మనస్తత్వం అంటే- అది ప్రదర్శించే ప్రాగ్రూపతత్వార్థ ప్రవృత్తి. దాన్ని వివరించటమే విమర్శ ధర్మం. నార్త్రోప్ ప్రై అభిప్రాయంలో - కావ్యంలో కవియొక్క వ్యక్తిగత మనస్తత్వం చోటు చేసుకోవటం కావ్యదోషం. కవియొక్క వ్యక్తిగత మనస్తత్వం కావ్యంలో ఎలా ప్రతిఫలించిందో విచారించటం విమర్శదోషం. అంటే- కవిజీవితానికీ, కావ్యానికీ ఉండే సంబంధాన్ని చెప్పి Biographical criticismను కూడా ప్రై సమర్థించ లేదన్నమాట!

ప్రపంచ వ్యాప్తంగా సాగుతున్న ఫ్రాయిడ్. ఆడ్లర్, యూంగ్, ఫ్రేజర్ మొదలైనవారి మనో విశ్లేషణాత్మక విమర్శ ప్రస్థానంలో నార్త్రోప్ ప్రై ఒక పెద్ద మలుపు తెచ్చాడు. వారి విమర్శ పద్ధతులలో కావ్య పరిశీలన మంటే కవియొక్క, పాత్రలయొక్క మనోవిశ్లేషణ వివేచనమే. ఆ పరిధిలోనుండి విమర్శను బైటికి లాగాడు ప్రై. అంతేకాదు. యూంగ్ కలల విశ్లేషణానికీ, ఫ్రేజర్ ritual విశ్లేషణానికీ విశిష్ట సమన్వయాన్ని సాధించాడు. కలలకు మిత్ - అంటే పురాతత్వం - కథలను కల్పిస్తుందనీ, ritualకు ఆర్థాన్ని సమకూరుస్తుందనీ ప్రై వ్యాఖ్యానించాడు. Ritual ప్రకృతికి అనుకరణమనే ఫ్రేజర్ సిద్ధాంతానికి ప్రై ప్రక్రియాపరమైన విశ్లేషణ నందించాడు. ప్రకృతిలో ప్రవర్తిల్లే నాలుగు ఋతువులకు అనుకరణరూపాలే వివిధ సాహితీ ప్రక్రియలని వ్యాఖ్యానించాడు. ఇవన్నీ ప్రాగ్రూపవిమర్శకు - అంటే - Archetypal criticismకు - ఒక ప్రస్థానాన్ని కలిగించాయి.

నార్త్రోప్ ప్రై పేరు వినగానే ప్రపంచ సాహితీ విమర్శకులకు వెంటనే జ్ఞాపకం వచ్చే ఆయన విమర్శగ్రంథం - Anatomy of criticism. అందులో నాలుగు

భాగాలున్నాయి. వాటిని Essays అని పిలిచాడు పై. మొదటి వ్యాసం - చారిత్రక విమర్శ: ప్రస్థానాల సిద్ధాంతం (Historical criticism: Theory of Modes). రెండో వ్యాసం - నైతిక విమర్శ: ప్రతీకల సిద్ధాంతం (Ethical criticism: Theory of Symbols). మూడో వ్యాసం - ప్రాగ్రూప విమర్శ: పురాగాథల సిద్ధాంతం. (Archetypal criticism: Theory of Myths). నాలుగో వ్యాసం - కావ్యోక్తి విమర్శ: ప్రక్రియల సిద్ధాంతం. (Rhetorical criticism: Theory of Genres). ఈ గ్రంథ ప్రణాళికనూ, వ్యాసాల వింగడింపునూ గమనిస్తే - ఒక లక్షణ గ్రంథ రచనాస్ఫూర్తిని అంటే - ఒక సిద్ధాంత ప్రవక్త రాసే శాస్త్రగ్రంథ విస్ఫూర్తిని - కలిగిస్తుంది.

సాహిత్యంలోని కథా ప్రధాన ప్రస్థానాలను మూడు శాఖలుగా విశ్లేషించి వివరించాడు పై. అవి - విషాద కథా ప్రధాన ప్రస్థానాలు (Tragic Fictional Modes), విన్యోదకథా ప్రధాన ప్రస్థానాలు (Comic Fictional Modes), విషయ ప్రధాన ప్రస్థానాలు (Thematic Modes). Anatomyలో - Anthropologyలో - Physiologyలాగా సాహిత్య విమర్శశాస్త్రంలో పై మూడు ప్రస్థానాలనాశ్రయించి సాహిత్య రూపనిర్మాణ వైఖరులను చారిత్రక వికాస దృక్పథంతో పై వివేచించాడు.

సాహిత్య నిర్మాణంలో విమర్శ వివేచనతో పేరుచేసి వివేచించదగిన ఏ అంశమైనా ప్రతీక అనబడుతుందని పేర్కొన్నాడు పై. అది ఒక్కోసారి పదం కావచ్చు, పదబంధం కావచ్చు, ఒక ప్రత్యేకార్థంలో వాడబడిన భావచిత్రం కావచ్చు. ఈ ప్రతీకాత్మక స్వభావాన్ని క్రమబద్ధం చేసి, శాస్త్రీయంగా విశ్లేషించటమే విమర్శ స్వభావమనీ. ఆ ధర్మాన్ని నిర్వహించ గలిగేదే నైతిక విమర్శ అనీ ఆయన భావించాడు. ప్రతీకార్థాలను వివిధ స్థాయిలలో విమర్శ - వివేచించాలని పై వింగడించి చెప్పాడు. కావ్య వర్ణనాత్మక స్థాయిలో ప్రతీక Motif గానూ, Sign గానూ - అంటే - కథాంశంగానూ, సంకేతంగానూ పనిచేస్తుంది. నియతస్థాయిలో - Formal Phaseలో భావచిత్రంగా స్ఫురిస్తుంది. పురాగాథా స్థాయిలో - Mythical phaseలో - ప్రాగ్రూపంగా (Archetype) ప్రవర్తిస్తుంది. విశ్వాత్మక స్థాయిలో (Anagogic phase లో) సర్వగత తత్త్వంగా (Monad) వర్తిస్తుంది. ఇన్ని స్థాయిలలో

ఇన్ని రకాలుగా అర్థవ్యక్తిని అందించే ప్రతీకను గురించి చెప్పిన రెండోవ్యాసం సాహిత్యానికి సామాజికపరంగా అందించే ప్రసారశక్తిలోని అర్థవ్యక్తికి సంబంధించిన 'Theory of literary meaning' గా పేర్కొనవచ్చు. దాన్నే ప్రతీకల సిద్ధాంతంగా పై ప్రతిపాదించాడు.

ప్రాగ్రూప విమర్శలో నార్తరోప్ పై ప్రతిపాదించిన పురాగాథల సిద్ధాంతం ఆయనకు అఖండకీర్తిని తెచ్చిపెట్టింది. ప్రాగ్రూపాల తత్వార్థాలను విశ్లేషిస్తూ దివ్యభావ ప్రపంచానికీ (Apocalyptic Imagery), దైత్యభావ ప్రపంచానికీ (Demonomic Imagery), సోప్తమిత భావ ప్రపంచానికీ (Analogical Imagery) ఉన్న తేడాలనూ, ప్రత్యేకతలనూ చెప్పి, ప్రాగ్రూప స్వరూప తత్వార్థాలను నిరూపించాడు. అంతటితో ఆగకుండా, పురాగాథలకు మాతృబీజమైన Mythos - అంటే మూల పురాతత్వ ప్రాగ్రూప చైతన్యం - గురించి విశిష్టంగా వివేచించాడు. ప్రకృతిలో నాలుగు ఋతువులున్నట్లే ఆ మూల చైతన్య ప్రకృతిలో కూడా నాలుగు ప్రవృత్తులుంటాయనీ, వాటిలోనుండే మూల సాహిత్య ప్రక్రియలు ప్రభవిస్తాయనీ ప్రతిపాదించాడు. వసంత పురాతత్వ చైతన్యం నుండి వినోద కావ్య మూలప్రక్రియ (comedy) అంకురిస్తుందనీ, గ్రీష్మపురాతత్వ చైతన్యం నుంచి విషాదాంత కావ్య మూలప్రక్రియ (Tragedy) ప్రభవిస్తుందనీ, శీతపురాతత్వ చైతన్యం నుండి వ్యంగ్య, అధిక్షేప ప్రక్రియలు (Irony and Satire) ప్రవర్తిల్లుతాయనీ పై వివరించాడు. ఆయన ప్రతిపాదించిన ప్రాగ్రూప విమర్శలో ఈ అంశం విస్తృత ప్రాశస్త్యాన్ని పొందింది; విమర్శలకూ గురిఅయింది.

పై చేసిన కావ్యోక్తి విమర్శలో లయనుగురించి చేసిన చర్చ విలువైనది. కావ్యంలో కవి చెప్పే కథనంలో తొణికిసలాడే అనుప్రాస లయ (Rhythm of Recurrence)ను గురించీ, వచనంలో అవిచ్ఛిన్నతాలయ (Rhythm of continuity)ని గురించీ, నాటకాలలోని సుసజ్జితలయ (Rhythm of Decorum) గురించీ, లిరిక్లోని అనుబద్ధతాలయ (Rhythm of Association) గురించీ చేసిన విశ్లేషణ అనువర్తిత విమర్శకు శాస్త్రీయ ప్రాతిపదికలను అందించింది.

దీనికి తోడు పై చేసిన ప్రక్రియాపరమైన పరిశీలనం విమర్శకు శాస్త్రపరమైన ఒక స్వయంప్రతిపత్తిని కలిగించటంలో తోడ్పడింది. నాటకాలలో కొన్ని విశిష్ట రూపాలను గురించి, లిరిక్, Eposలలో నిర్దిష్ట విషయం ప్రధానమైన రూపాలనుగురించి, వచన కథాసాహిత్యంలో విశిష్ట అవిచ్ఛిన్న రూపాలను గురించి, విజ్ఞాన సర్వస్వాల్లాంటి కొన్ని కావ్యరూపాలను గురించి, సాహిత్యేతర వచన రచనలలో ఉక్తివైచిత్రీ విశేషాలను గురించి పై చేసిన వివేచన ప్రామాణికమైంది.

నార్తర్నోప్ పై తన విమర్శద్వారా అలంకృతోక్తులు, పురాగాథలు, ప్రాగ్రూపాలు మొదలైనవి ఒక కళాఖండానికో, ఒక కావ్యానికో సంబంధించినవి కావనీ, సాహిత్యరూపాలను విశ్వజనీనంగా అర్థం చేసుకోటానికి తోడ్పడే వాహికలనీ, మార్గాలనీ నిరూపించాడు.

ఒక భాషాసాహిత్యంలో వెలువడ్డ కావ్యాలను చదువుతుంటే వాటి మౌలిక లక్షణాలలో ఒక సామ్యం - లేదా - ఒక సాజాత్యం సర్వత్రా గోచరిస్తుంది. దాని మూలతత్వాన్ని గురించి ఆలోచిస్తే మానవజాతి వికాసంలో లాగానే సాహిత్య వికాసంలో కూడా ఒక సారూప్యం ఉన్నట్లు స్పష్టమౌతుంది. అది సామాజికమైనదీ, సాంస్కృతికమైనదీ కూడా. అయితే ఆ వికాస మూలశక్తి సాహిత్యంలోని ప్రాగ్రూపాల సంపుటి. అందుకే ప్రాగ్రూప విమర్శ సాహిత్యాన్ని ఒక సామాజిక వాస్తవంగానూ, ఒక ప్రసార ప్రక్రియగానూ భావిస్తుంది అంటాడు పై.

మానవ సామూహిక సుప్రచేతనను ప్రాగ్రూపాల సంపుటిగా యూంగ్ పేర్కొనటంచేత - నార్తర్నోప్ పై ఆ ప్రాగ్రూపాల అస్తిత్వమే సాహిత్య మౌలికాంశంగా నిర్దేశించాడు. అంతేకాక సకల ప్రాగ్రూపాంతర్గతమైన మూల పురాతత్వం 'Monomyth' - ఒకటి ఉన్నదనీ, అది మానవ చైతన్య మూలవివేకమనీ పై ప్రతిపాదించాడు. వివిధ జాతుల మధ్య, భాషాసాహిత్యాల మధ్య ఈ మానవ మూలపురాతత్వం ఒకటి సర్వత్రా, సర్వకాలాలలో అంతస్సూత్రంగా ప్రకాశిస్తూ ఉంటుంది అన్నాడు. దాన్నే మనమాటలతో చెప్పాలంటే - కాళిదాసుని శ్లోకంలో చెప్పిన - జననాంతర సౌహృదాల మూలసంస్కార బీజం.

ఇక్కడ ఒక్క సంగతి గమనిద్దాం. భారతీయులందరూ ఒక సామాజిక, సాంస్కృతిక సమైక్య మూలపురాతత్వ సంపుటిని కలిగి ఉండటం సర్వసామాన్యం. అందువల్ల ఆసేతుహిమాచల పర్యంతం ఏ భాషా సాహిత్యాలైనా సరే - ఎవరైనా సరే - గోపాలుడైన శ్రీకృష్ణుడిని పరమాత్మ భావనయొక్క అనుభూతికి ఆధ్యాత్మిక ప్రతీకగా, ప్రాగ్రూపంగా గ్రహించి దాని ఆర్థాన్ని అనుభవించటం సహజం. అయితే అటువంటి ప్రాగ్రూపంగానే, పాశ్చాత్యులు ఆవులను కాసేవాడిని తీసికొను; గొర్రెలను కాసేవాడిని గ్రహిస్తాడు. గోపాలుడు వాయించేది వేణువు; గొర్రెలకాపరి వాయించేది లైర్; ఆ రెండు రూపాల వెనుకా, ఆ రెండు వాద్యాల వెనుకా మానవమూలతత్వ బీజం ఒక్కటే. భారతీయుల మధురభక్తి సంవేదనకు ప్రాగ్రూపభావన వేణువు. పాశ్చాత్యుల ఆత్మాశ్రయమైన జీవనంవేదనకు లైర్ ఒక ప్రాగ్రూపచైతన్యం. ఇలా ఆయా జాతుల, సంస్కృతుల భేదంతో రెండు విభిన్న ప్రాగ్రూపాలు ఏర్పడ్డా, వాటిలో మూలపురాతత్వ సంస్కారానికి సంబంధించిన సారూప్యం, సామ్యం స్పష్టంగా తెలుసుకోగలుగుతున్నాం. అంటే - ప్రాగ్రూపాలు వేరైనా వాటిని సృష్టిస్తున్న పురాతత్వ మూలసంస్కారం ఒక్కటే. విమర్శ ఈ మానవీయ మూలపురాతత్వాన్ని, సాహిత్య మౌలికాంశంగా గ్రహించాలనీ, మానవీయ మూల పురాతత్వ వివేకంతో విమర్శ సాగించాలనీ పై వాదించి, ఈరకంవిమర్శకు ఒక సాహిత్యశాస్త్ర గౌరవాన్ని కల్పించాడు.

ఏ రచయిత అయినా తాను క్రొత్తగా వ్రాస్తున్నాడంటే ఆరచన గతసాహిత్యానుభవసంస్కారంలోనుండి లేదా పురాతత్వ మూల సంస్కారం నుండి పుట్టుకరావలసిందే. మనిషిచుట్టూ ఉన్న సమాజం - అంటే - తత్వతః - వ్యవస్థీకరించబడ్డ పురాతత్వ సంస్కారమే. కవుల కావ్యాలలో వర్ణించబడే ప్రాగ్రూపాల ప్రేరణతో జాగృతం చేయబడ్డ పురాతత్వ సంస్కారాన్ని నెమరువేసుకోవటమే సాహిత్యంలో వాస్తవ స్థితి - Reality. క్రొత్త రచయిత కలం చేపట్టి నవ్యకావ్యం ఆలపించినా అందులో అతడు వినిపించేది పురాతత్వ ప్రజ్ఞను జాగృతం చేసే ప్రాగ్రూపానుభవ చైతన్య పునరుజ్జీవనమే.

అంటే - సాహిత్యం తన ప్రక్రియలను తనలోనుండే తాను ఉత్పన్నం చేసుకోగలదన్నమాట. దానికి సాహిత్యంకంటే బాహిరమైన వ్యవస్థను

ఆశ్రయించవలసిన అవసరమే లేదు. ఇలా అంటే - సాహిత్యంలో ఆసలు నవ్యతయే లేదని భావించకూడదు. ఎందుకంటే - సాహిత్యంలో ప్రతి నవ్యసృష్టి స్వరూపంచేత ఎంత క్రొత్తదో - స్వభావంచేత అంత ప్రాతది. ఎలాగంటే - ఉదాహరణకు- క్రొత్తగా పుట్టిన పాపను తీసుకుందాం. నిజాని కా పాప నవ్యసృష్టి. కాని, ఆ నవ్యత వెనుక - ఆది మానవుడి నుండి అనుక్రమంగా వస్తున్న మానవజాతి వారసత్వపు ప్రాచీనత కూడా ఉంది. కాబట్టి - పురాణకథకు - 'పురాని నవం' - అనే పురాతత్వ వివేకాన్ని అందించిన భారతీయ విమర్శకుల లాగానే నార్తరోప్ ఫ్రై ప్రతి నవ్యాంశం ఆకృతిలో అభినవం, ప్రాగ్రూప పరమార్థంలో ప్రాచీనం అంటాడు.

ఈ విధంగా సాహిత్యంలోని అన్ని శాఖలనూ, అన్ని ప్రక్రియలనూ, అన్ని భావనలనూ, విమర్శపద్ధతులనూ అన్నింటినీ తన ప్రాగ్రూప విమర్శ పరిధిలోకి తెచ్చి సమన్వయించటంచేత ప్రాగ్రూప విమర్శకులందరిలో అపారమైనకీర్తిని గడించాడు ఫ్రై. కొద్దికాలంలోనే ప్రపంచ విఖ్యాతవిమర్శకు డైనాడు.

ప్రాగ్రూప విమర్శకులలో రెండుతెగలవా రున్నారు. ఒకరు - Formalistలు. మరొకరు - affectivistలు. ప్రాగ్రూపతత్వాన్నీ, దాని రూపాన్ని గురించి వివేచించేవారు మొదటి తెగవారు. పరితలమీద ప్రాగ్రూప ప్రభావాన్ని గురించి వివేచించేవారు రెండో తెగవారు. Northrop Frye రూపవాది. Richard Chase ప్రభావవాది. సాహిత్యంలోని ఈ రెండు తెగల అని Myth స్థాయికి ఎదగటంవల్లనే ఏర్పడుతుందంటాడు Chase. 'The Study of English Literature' అని అనేక విమర్శ గ్రంథం ప్రాగ్రూప విమర్శకు ఉండవలసిన ఉత్తమలక్షణాన్ని పరోక్షంగా చెబుతోంది. ఇలా ఈ శాఖలో కృషిచేస్తున్న విమర్శకు లందరిలో కనపడే సాధారణోద్యమం ప్రాగ్రూప పరమార్థంకోసం సాగించే దార్శనిక ప్రస్థానం. ఆ ప్రస్థానంలో ఉత్తమ ప్రస్థానాచార్యుడు - నార్తరోప్ ఫ్రై.

(ప్రసారం. 18.6.1999)

సాహిత్యేతర విమర్శ ప్రస్థానాలు - 2

మార్క్సిస్టు విమర్శ : సిద్ధాంత ప్రవర్తకులు

సాహిత్యేతర ప్రమాణాలతో సాహిత్యాన్ని అనుశీలించే పద్ధతులలో మార్క్సిస్టు విమర్శ బాగా ప్రచారం పొందింది.

మార్క్స్, ఎంగెల్స్ ప్రతిపాదించిన గతి తార్కిక భౌతికవాదం (Dialectical Materialism) ఆధారంగా ఈ విమర్శ విధానం - 19వ శతాబ్దపు వాస్తవవాద విమర్శనుండి 20వ శతాబ్ది ప్రథమ పాదంలో పుట్టి పెరిగింది. సామ్యవాద వాస్తవికత (Socialist Realism) దీని ప్రాతిపదిక.

ఈ శతాబ్ది తొలిపాదం ఎన్నోవాదాలకు జన్మస్థానంగా మారింది. ఫ్రాన్సులో చిత్రకళలో వచ్చిన క్రొత్త ధోరణులు సాహిత్యాన్నికూడా చుట్టుముట్టాయి. వాటిల్లో పూ్యచరిజం, డాడాయిజం, ఇమేజిజం, సరియలిజం, క్యూబిజం, ఇంప్రెషనిజం, సింబాలిజం ముఖ్యమైనవి. 1909లో ఇటలీ రచయిత మెరినెటి (Marrinetti) పూ్యచరిజంకు ప్రాతిపదికలు వేశాడు. 1916లో ట్రిస్టన్ జారా (Tristram Tzara) డాడాయిజంకు అంకురారోపణం చేశాడు. 1917లో హ్యూమ్, ఎజ్రాపౌండు, ప్లింట్ మొదలైన కవులు ఇమేజిజం మొదలు పెట్టారు. 1924లో ఆండ్రీ బ్రెటన్ సరియలిజం మేనిఫెస్టోను ప్రకటించాడు.

యూరోప్‌లో ఈ ధోరణులు పుట్టి బలపడక పూర్వమే మార్క్స్, ఎంగెల్స్ గతితార్కిక భౌతికవాదాన్ని రూపొందించారు. ఆ సిద్ధాంతానికి జర్మన్ తత్వవేత్త హెగెల్ ప్రతిపాదించిన భావవాదం (Idealism) ప్రేరకమయింది. గతితార్కిక భౌతికవాదంలో మూడు సూత్రాలు ముఖ్యం. 1. పరస్పర విరుద్ధ శక్తులమధ్య నిరంతర సంఘర్షణ. 2. విరోధ వైరుధ్య సూత్రం (Negation of Negation) 3. పరిమాణం పరిణామం చెంది గుణంగా, గుణం పరిమాణంగా మారటం. నరజాతి చరిత్రనంతా నిరంతర వర్గ సంఘర్షణగా ఈ వాదం వ్యాఖ్యానించింది.

మార్క్సిస్టు విమర్శకు ఈ వాదం జీవనాధారం. వర్గ సంఘర్షణను గురించి, అంతర్గతంగా సాగే తిరుగుబాటునూ, పరిణామాన్ని గురించి, ఆదర్శసమాజ వ్యవస్థాపనం గురించి మార్క్సిస్టు విమర్శ నొక్కి చెప్పుతుంది. అంతేకాక - కళావాస్తవాలయొక్క వాస్తవమూలాల గురించి, ఆయా కాలాలలో రచయితల, కార్మికుల సామాజిక స్థితి గతులను గురించి, పరిణామదశలో వారున్న దశలను గురించి - అంటే - Proleterian, bourgeois, ఆరిస్టోక్రేట్ మొదలైన దశలను గురించి ఈ విమర్శ వివరిస్తుంది.

మార్క్స్, ఎంగెల్స్ గతి తార్కిక భౌతికవాదాన్ని సామాజిక వికాసపరంగా వ్యాఖ్యానించి చెప్పారు. వర్గసంఘర్షణంవలన క్రమంగా కాపిటలిజం నశించిపోతుందని వారు భావించారు. క్రమంగా వారి వాదంలో చారిత్రక భౌతికవాదం ప్రవేశించింది. చారిత్రకదృష్టితో సమాజజీవితాన్ని, దాని పరిమాణంలోని అభ్యుదయాన్ని చారిత్రక భౌతికవాదం సమీక్షిస్తుంది. మార్క్స్ దృక్పథంలో - మానవ చరిత్రలో సామాజిక, రాజకీయ, బౌద్ధిక ప్రవృత్తులను - భౌతికసంపదను ఉత్పత్తిచేసే శక్తులు నియమిస్తాయి. వివిధవర్గాల, ఆర్థిక సంబంధాలమధ్య ఏర్పడే సంఘర్షణ విప్లవానికి దారితీసి ఉత్పత్తిదారులకూ, యజమానులకూ మధ్యఉండే సంబంధాలను మారుస్తుంది. ఈ మార్పు మనిషి చైతన్యానికీ, ప్రవర్తనకూ ప్రాతిపదికగా ఉంటుంది. అందువలన రచయితయొక్క అస్తిత్వం ఆర్థికమూలం. అతని రచన, కళలు ఉపరితలంలో కనపడే ప్రతిఫలనాల్లాంటివే. వాటికి ప్రత్యేక అస్తిత్వం ఉండదు అంటాడు మార్క్స్. అయితే ఆ ఆర్థిక ప్రాతిపదికలూ కళాప్రతిభలూ పరస్పరం ప్రతిస్పందిస్తూ ఉంటాయనీ, ఆ రెండింటిలో ఆర్థికశక్తే చైతన్యవంత మైనదనీ, మిగిలినవి నిర్లిప్తంగా ఉంటాయనీ అన్నాడు ఎంగెల్స్. సాహిత్యంలో సామ్యవాద వాస్తవికత ఉండాలన్నదీ ఎంగెల్స్. చారిత్రక వాస్తవానికి విధేయమైనదే ఎంగెల్స్ దృష్టిలో వాస్తవం (Reality). ఆ వాస్తవాన్ని సాహిత్యంలో చిత్రించేటప్పుడు దానికి ప్రాతినిధ్యం వహించే ప్రత్యేకపాత్రలనూ, సన్నివేశాలనూ చిత్రించి నవలలూ, నాటకాలూ వంటి వివిధ సాహిత్య ప్రక్రియలను వెలువరించాలని పేర్కొన్నాడు.

మార్క్స్, ఎంగెల్స్ లాగానే లెనిన్ కూడా 1908-1911 మధ్య సాహిత్యం మీద కొన్ని వ్యాసాలు వ్రాశాడు. వాటిల్లో ఆయన చారిత్రక భౌతికవాద దృక్పథానికి ప్రాధాన్యమిచ్చాడు. ఆ వాదం ప్రకారం ఆర్థిక పునాదుల్లో నిర్దిష్ట చారిత్రక పరిణామాలు ఏర్పడుతున్నప్పుడు, వాటికి అనుగుణంగా ఉపరితల చైతన్యమైన సాహిత్యం మారుతూ ఉంటుంది. ఆ భౌతిక ప్రాతిపదికకూ ఉపరితల పరిణామానికీ అవినాభావ సంబంధం ఉంటుంది. గమనించదగిన విశేష మేమంటే - ఆర్థిక పరిణామాలకంటే ఉపరితలంలో ఉండే సాహిత్య సాంస్కృతిక పరిణామాలు ఎప్పుడూ ముందుకు సాగిపోవు. ఆర్థిక పరిణామాలనే అనుసరిస్తూ ఉంటాయి - అంటాడు లెనిన్. అందువలన ఒక రచయిత గొప్పతనాన్ని వివేచించేటప్పుడు - ఆతడు ఆ రచన చేసినప్పుడు ఉన్న సామాజిక ఆర్థిక స్థితిగతులను ఆధారంగా చేసికొని నిర్ణయాలు చేయాలేకాని, ఈనాటి విప్లవ ధోరణులను ఆధారంగా చేసికొని పరిశీలించకూడ దన్నాడు లెనిన్.

అక్టోబరు విప్లవం తరువాత - సోషలిస్టు ఆర్థిక వ్యవస్థను ప్రవేశపెట్టడంతో - మార్క్సిస్టు సాహిత్య విమర్శలో ఒక క్రొత్త పరిస్థితి ఏర్పడింది. మార్క్సిస్టు దృక్పథంతో చూస్తే - సోవియట్ యూనియన్ లోనూ, ఇతర సోషలిస్టు దేశాల్లోనూ, పశ్చిమ యూరోప్ లోనూ, - ఇంకా ఇతర ప్రాంతాలలోనూ సాంస్కృతిక వ్యవస్థలు ఒక రకంగా లేవు. అయినా, ఆ సోషలిస్టు ఆర్థిక వ్యవస్థవలన ప్రపంచంలోని అన్నిదేశాలలోనూ ఒక నూతన సంస్కృతి ఆవిర్భవిస్తుందని మార్క్సిస్టులు భావించారు. అయితే, ఆ సంస్కృతి ఎప్పుడు వస్తుందో, వస్తే, దాన్ని ఏ మార్గాల్లో ముందుకు తీసికొని పోవాలో అప్పటికీ వారు ఊహించలేకపోయారు. పాత సంస్కృతులతో సంఘర్షణలు ఏర్పడితే ఎటువంటి వైఖరి పాటించాలో అప్పటికీ నిర్ణయం కాలేదు. దాదాపు 1930 దాకా ఆ సమస్యలకు పరిష్కారాలు కనుగొనబడలేదు. అయితే, దాదాపు 1934 లో సోషలిస్టు వాస్తవికతయే సాహిత్యానికి ఉత్తమ ప్రమాణమనీ, ఆ ప్రమాణం లేని సాహిత్యం పరిగణనీయం కాదనీ నిర్ధారణం చేయబడింది. అప్పటినుండి సామ్యవాద వాస్తవికతను సాహిత్యవిమర్శకు

ముఖ్య మార్గదర్శకనూత్రంగా నిర్దేశించటమే కాకుండా, దానికీ తగిన సాహిత్యపరిభాషను, అభివ్యక్తిని రూపొందించే యత్నాలు జరిగాయి. రచయితల మీద పార్టీ ఆజమాయిషీ నామమాత్రంగా ఉండాలని, రచయితలకు ప్రాచీన సాహిత్యం చదివే అవకాశం కలిగించాలని కూడా తీర్మానించటమైంది. లెనిన్ సాంస్కృతిక అవిచ్ఛిన్నతను అప్పుడు సమర్థించాడు. 1934లో జరిగిన ప్రప్రథమ సోవియట్ రచయితల మహాసభలు సామ్యవాద వాస్తవికతను సాహిత్యానికి, సాహిత్య విమర్శకూ ప్రధానప్రమాణ సూత్రంగా ఉండాలని తీర్మానించాయి కూడా. అయితే, 1930 నుండే సోవియట్ రచయితల్లో పార్టీ నిర్దేశించే మార్గదర్శక నూత్రాలకూ, అందులో వచ్చే మార్పులకూ కట్టుబడి ఉండాలనే నిబద్ధత కనపడుతుంది. 1934 తరువాతకూడా 'పార్టీ స్పిరిట్'ను గౌరవించటం రచయితల కర్తవ్యంగా మార్క్సిస్టు రచయితలు, విమర్శకులు నిర్ణయద్వంగా భావించి నిబద్ధులై ఉండేవారు.

సోవియట్ యూనియన్ నుండి మార్క్సిస్టు భావజాలం ఈ శతాబ్ది తొలిపాదంలోనే చైనాలో ప్రవేశించింది. వాస్తవానికి - 1919 May Fourth Movement తరువాత అది ఊపు అందుకుంది. మొదటి రోజుల్లో చైనీస్ రచయితలు యూరోప్ భావజాలాలను అధ్యయనం చేయటం ఆరంభించారు. తద్వారా సాహిత్యం విప్లవానికి ఉపయోగపడుతుందని భావించారు. సాహిత్యంలో సాహిత్యాంశాలు ఎంతవరకు ఉండాలన్న దానిమీద చర్చించారు. సాహిత్యం మార్క్సిస్టు సిద్ధాంతాల ప్రచార సాధనంగా నమ్ముతూనే, ప్రచారమంతా సాహిత్యం కాదని భావించారు. విప్లవసాహిత్యం కావాలని కోరుకున్నారు. ప్రయోగాలు చేశారు. అయితే, సోవియట్ సాహిత్యంమీద ఉన్నంత ఐరోపాభావజాల ప్రభావం చైనా సాహిత్యం మీద కనపడదు. 1953 - 58 సం॥ల మధ్య చైనాలో సామ్యవాద వాస్తవికతకు ప్రాధాన్యం హెచ్చింది. Hundred Flowers కాలంలో రెవల్యూషనరీ రియలిజంనూ, రెవల్యూషనరీ రొమాంటిసిజంనూ కలిపిన ఒక సమన్వయ దృక్పథం చైనా రచయితలు ప్రచారంలోకి తెచ్చారు. కల్చరల్ రెవల్యూషన్ కాలంలో -

అంటే 1966లో - Chiang Ching పాశ్చాత్య సాంస్కృతిక భావజాలంమీద పెద్ద దాడి చేశాడు. సామ్రాజ్యవాదం ఎన్నో శతాబ్దాల సాహిత్యంలో కొన్నే మహాకావ్యాలను సృష్టించగలిగిందనీ, అందులోనూ కొన్ని పూర్వమున్న మహాకావ్యాలకు అనుకరణాలనీ, అవి గతానుగతికంగా సాగి ప్రజలను ఆకర్షించలేదనీ విమర్శించాడు. ఐరోపా కళాసాహిత్య రంగాల్లో వచ్చిన రాక్‌ఎన్‌రోల్, జాజ్, Striptese, Impressionism, Symbolism, Abstractionism, Fauvism, Modernism మొదలైన అనేక ధోరణులు ప్రజల భావాలను విషపూరితంగా మార్చేస్తున్నాయని వాటిని తిరస్కరించాడు. మరొక మాటలో చెప్పాలంటే- మార్క్సిజానికి దేశీయముద్ర వేసింది చైనా కల్చరల్ రెవల్యూషన్.

చైనీస్ సాహిత్యంలో 1949 నుండి 1976 వరకు మావో యుగమని చెప్పాలి. మార్క్సిస్టు సిద్ధాంతంలో ఉన్న ముఖ్యాంశాలను కొన్నింటినీ, సోవియట్ సాహిత్య దృక్పథాలనూ మావో సవరించి ప్రతిపాదించాడు. అయితే, సోవియట్ మార్క్సిస్టు సిద్ధాంత కర్తల్లాగా కవిత్వాన్నీ, నవలనూ, నాటకాన్నీ నిర్వచించటం గానీ, వస్తువిశ్లేషణ చేసి చూపించటంగానీ, లయ, సంభాషణ మొదలైనవాటిని వివేచించటం గానీ మావో చేయలేదు. ఆయన దృక్పథంలో వీటన్నిటికంటే వస్తువు ముఖ్యం. దాన్ని కావ్యాంశాలన్నిటికంటే ప్రత్యేకంగా అనుశీలించాలని నిర్దేశించాడు. రూపం వేరనీ, వస్తువు వేరనీ ఆయన విశ్లేషించాడు. ప్రాచీన సాహిత్య రూపాలను రచయితలు ఎన్నుకోవచ్చుననీ, అయితే, అవి క్రొత్తవస్తువుతో పునర్నిర్మించబడాలనీ, అప్పుడే సాహిత్యం విప్లవ పంథాలో ప్రజలసేవకు పనికివస్తుందని పేర్కొన్నాడు. వస్తువు వర్గసంఘర్షణాన్ని గానీ, జపాన్ వ్యతిరేక భావాలనుగానీ చిత్రించాలని నిర్ణయించాడు. స్వదేశ వ్యతిరేక, శాస్త్రీయ దృక్పథ వ్యతిరేక, కమ్యూనిస్టు భావజాల వ్యతిరేక వస్తువులను ఆయన నిషేధించాడు. సోషలిస్టు విప్లవం, సోషలిస్టు నిర్మాణాలకు సంబంధించిన వస్తువులను మాత్రమే ఎన్నుకోవాలని రచయితలకు సూచించాడు. మానవ ప్రకృతిని గురించీ, విశ్వమానవ ప్రేమనుగురించీ తన యీనాన్ ప్రసంగాలలో (Yenan Talks) వివరించాడు. వర్గ దృక్పథంకంటే మించిన మానవస్వభావం ఉండదన్నాడు. విశ్వ మానవులందరూ వర్గవివక్షలో కూరుకొని

పోయారు కాబట్టి విశ్వమానవ ప్రేమగానీ, అనంతప్రేమగానీ ఉంటుందని ఆయన విశ్వసించలేదు. కాగా, మానవసమస్యల కన్పించికి సమాధానం చెప్పగలిగింది మార్క్సిస్టు, లెనినిస్టు, మావో భావజాలమే అని ఆయన సిద్ధాంతీకరించాడు. రచయితలు సోషలిస్టు నిర్మాణంలో ఉన్న మంచిని మాత్రమే రచనల్లో చిత్రించాలన్నాడు. లోపాలనుగానీ, వ్యతిరేక భావాలను గానీ వస్తువులో Contrast కోసమే వాడుకోవాలన్నాడు. వాటిమీద సోషలిస్టు నిర్మాణ వాదానికి కలిగే విజయాన్నే చిత్రించాలని సూచించాడు. మావోదృక్పథంలో కవిత్వంలోని శబ్దార్థాలు మొదలైన కావ్యాంశాలు భావప్రసారాన్ని పెంపొందించటానికి తోడ్పడే ఉపకరణాలే. మావోయిస్టు భావజాలాన్ని స్పష్టంగా చెప్పటంలో భాష కలుషితం కాకుండా చూచుకోవాలని ఆయన సూచించాడు. 'పార్టీ స్పిరిట్'ను తూచా తప్పకుండా సాహిత్యం అనుసరించాలని అనుశాసించాడు. 'పార్టీ స్పిరిట్'ను సమర్థించేటప్పుడు చైనీస్ ప్రాచీన సాహిత్యంలో కానీ, సమకాలీన సాహిత్యంలోకానీ, ఇతర దేశాల సాహిత్యాలలోగానీ ఉన్న ఎగుడు దిగుడులను రచయితలు విమర్శించవచ్చు. మరో విశేష మేమంటే - రాజకీయాలు మారుతున్న పరిస్థితుల్లో పార్టీ ఎప్పటికప్పుడు ఇచ్చే నిర్దేశాలే సాహిత్యానికి ప్రామాణిక సూత్రాలు. అందువల్ల ఒక్కోసారి ఒక కాలంలో వెలువడ్డ సాహిత్యాన్ని పార్టీ నిషేధించవచ్చు, లేదా మారిన పరిస్థితుల కనుగుణంగా మార్చి తిరిగి ప్రచురించవచ్చు. అంటే - పార్టీ ముద్ర ఉన్న సాహిత్యమే ప్రామాణికం, లేదా - పరిహరణీయం అన్నమాట!

Mao Tse - Tung దృష్టిలో సాహిత్యం ఒక పదునైన ఆయుధం. అది విప్లవ పోరాటంలో న ముచితమైన, శక్తిమంతమైన ఆయుధంగా రచయిత ఉపయోగించాలి. ప్రతి రచనకూ నిర్మాణపరమైన సమైక్యత (Unity) ఉంటుందని మావో అంగీకరించాడు. కాని, అది మార్క్సిస్టు సిద్ధాంతాన్ని అన్వయించే పద్ధతీమీదనే ఆధారపడి ఉంటుందని నిర్దేశించాడు. సాహిత్య ప్రక్రియలలో కళాత్మకమైన విలువలు గలవాటి కంటే, ప్రచారానికి తోడ్పడే ప్రజాప్రక్రియలకే ఎక్కువ ప్రాధాన్యాన్ని ఇచ్చాడు.

ఈ విధంగా ఐరోపా వాతావరణంలో పెరిగిన సోవియట్ మార్క్సిస్టు, సిద్ధాంతాలూ, ఆసియా వాతావరణంలో పెరిగిన సోవియట్ మార్క్సిస్టు, లెనినిస్టు, మావో భావజాల సిద్ధాంతాలూ మార్క్సిస్టు విమర్శకు వైవిధ్యంతో కూడుకొన్న ప్రాతిపదికలను, ప్రమాణాలనూ అందించాయి.

మార్క్సిస్టు విమర్శను గురించి మాట్లాడేటప్పుడు ఒక నిజాన్ని మనం గుర్తుంచుకోవాలి. ఆ విమర్శకు సూత్రకర్తలు సామాజిక ఆర్థిక శాస్త్రవేత్తలు. రచయితలు, విమర్శకులు ఆ సూత్రాలకు అనుకర్తలు, వ్యాఖ్యాతలు. వీరందరూ సాహిత్యంలో ఏంచెప్పాలో చెప్పినంతగా ఎలా చెప్పాల్లో చెప్పరు. వారిలోనూ విమర్శకులకు స్వతంత్ర దృక్పథాలను ప్రదర్శించటానికి అవకాశం తక్కువ. ఉన్నంతలోకూడా విమర్శకులు రెండు రకాలుగా కనపడుతున్నారు. 1. మార్క్సిస్టు విమర్శకులు 2. నవ్యమార్క్సిస్టు విమర్శకులు (Neo - Marxists). వీళ్ళిద్దరూ కాని వాళ్ళు మార్క్సిస్టేతర విమర్శక వర్గం. వీరిని గురించి మరోసారి ముచ్చటించుకుందాం.

(ప్రసారం. 25.6.1999)

మార్క్సిస్ట్ - నవ్య మార్క్సిస్ట్ విమర్శకులు

మార్క్సిస్టు విమర్శ - నవ్య మార్క్సిస్టు విమర్శ (Marxist criticism, Neo - Marxist criticism) అనే వింగడింపు ఇప్పుడు బాగా వినపడుతోంది. దీన్ని కొంద రంగీకరించక పోయినా వాస్తవం మాత్రం అదే.

మార్క్స్, ఎంగెల్స్, లెనిన్ రచనలను నిర్బంధంగా నమ్ముతూ, వాటిలోని సూత్రాలనే ప్రాతిపదికలుగా భావిస్తూ, సాంస్కృతిక విజ్ఞాన శాస్త్రాదిరంగాల్లో కమ్యూనిస్టుపార్టీ నిర్వహించే పాత్రను ప్రమాణికంగా అంగీకరించి సమర్థిస్తూ విమర్శ చేసేవారు మార్క్సిస్టు విమర్శకులు. మార్క్స్, ఎంగెల్స్ రచనలమీద తరచుగా ఆధారపడుతూనే, వారి సిద్ధాంతాలను తూచా తప్పుకుండా అన్వయించే పద్ధతిని అనుసరించకుండా, సాంస్కృతిక విజ్ఞాన శాస్త్ర సమస్యలలో కమ్యూనిస్టుపార్టీ చేసే ఆజమాయిషీని లెక్కచేయకుండా విమర్శ చేసేవారు నవ్యమార్క్సిస్టులు. మార్క్సిస్టు సిద్ధాంతాన్ని ఒక ప్రేరకశక్తిగా మాత్రమే భావించి ఆధునికతకు అహ్వనం పలికేవారు నవ్య మార్క్సిస్టులు. మార్క్సిస్టు విమర్శనుండి నవ్యమార్క్సిస్టు విమర్శ పుట్టటం దాని బలహీనత కాదు, దాని అభ్యుదయ ప్రస్థానమే.

ఈ శతాబ్ది మార్క్సిస్టు విమర్శకులలో శిఖరప్రాయాలు Christopher Caudwell, Georg Lukacs. వీరిద్దరు మార్క్సిస్టు విమర్శ వికాసానికి కృషిచేశారు.

మార్క్సిస్టు సిద్ధాంతంలో కీలకాంశం ఏమంటే - సామాజిక ఆర్థిక ప్రాతిపదికలే ఉపరితలంలో ఉండే భావజాలాలనూ, వ్యవస్థలనూ, కళలనూ, వాటి స్వరూప స్వభావాలనూ నియంత్రింప చేస్తూ ఉంటాయన్న మౌలికవాస్తవం. ఆ పునాదులకూ, ఆ ఉపరితలాలకాలకూ మధ్య సూటిగా సాగే నిశ్చితసంబంధాలను ఆధారంగా చేసికొని సాహిత్యరచనలు ఆయా కాలాలలో, ఆయా దశలలో ఉండే ఆర్థిక ప్రాతిపదికల ప్రతిఫలనరూపాలుగా వ్యాఖ్యానించటం మార్క్సిస్టు విమర్శలో కనపడే ప్రాథమిక లక్షణం. అయితే కేవలం మార్క్స్ చెప్పిన సూత్రాలనే యాంత్రికంగా అన్వయించే సాహితీ విమర్శను 'Vulgar marxism' అని కూడా అంటారు.

క్రిస్టఫర్ కాడ్వెల్ (1907-37) విమర్శ గ్రంథాలలో Illusion and Reality (1937), Studies in a Dying Culture అనేవి - మార్క్సిస్టు సిద్ధాంతానికి పేరుప్రతిష్ఠలు సంపాదించి పెట్టాయి. Illusion and Realityని కవిత్వాకరాల పరిశీలనగా పేర్కొన్నాడు కాడ్వెల్. కవిత్వ చరిత్ర రచనలో మార్క్సిస్టు సిద్ధాంత సమగ్ర వినియోగానికి అందులో కృషి చేశాడు. ఆ గ్రంథంలో కాడ్వెల్ - ఆదర్శవాదాన్ని వ్యతిరేకించాడు. గతానుగతికమైన భౌతిక వాదాన్ని కాదన్నాడు. అనాది మానవసమాజం నుండి మానవచరిత్రలో గతితార్కిక పద్ధతిలో వస్తున్న ఆయా పరిణామదశలను వివరించే చారిత్రక భౌతికవాదానికి - Historical Materialismకు - అనుగుణంగా కవిత్వ పరిణామ దశలను వివరించే పద్ధతిని ప్రతిపాదించాడు. విక్టోరియన్ యుగపు కవిత్వాన్ని ఈ దృక్పథంలో వివరించి కాపిటలిజం క్షీణదశను నిరూపించాడు.

కవిత్వం ఒక అలౌకికస్థితితో కూడిన అనుభవాన్ని సృష్టిస్తుందని భావించారు ప్రాచీనులు. ఆంగ్లో - శాక్సన్ వ్యవహారంలో కవిని Maker - అంటే - సృష్టికర్త అంటారు.

*'To build from matter is sublimely great,
But only gods and Poets can create'*

అనే భావన వారికుండేది. దీనినే కాడ్వెల్ Illusion అన్నాడు. కవిత్వాన్ని సృష్టించేవారు కానీ, అనుభవించేవారు కానీ ఆ భ్రాంతిలో ఉండవచ్చు. కాని, విమర్శకుడు కావ్యాన్ని విమర్శించేటప్పుడు అందులో కూరుకుపోరాదు. బయట నిలిచి కావ్యాన్ని విమర్శించాలి. బయట అంటే సమాజం. అందులో ఉండి చూస్తే సాహిత్యం సామాజికమైన సృష్టిగా గోచరిస్తుంది. అందులో వాడే భాష, అభివ్యక్తి సామగ్రి, అంతా సమాజ జీవితంలోనుండి పుట్టేవే. కళానుభవంకూడా సామాజిక చైతన్యంతో కూడుకొన్న వ్యష్టి అనుభవమే. భౌతికవాదంలో వ్యక్తి కళనుండి వేరుచేయబడి పరిశీలించబడతాడు. ఆదర్శవాదంలో వ్యక్తియే కేంద్రబిందువుగా నిలుస్తాడు. కాని, వ్యక్తికీ సమాజానికీ ఉండే సంబంధాలు చైతన్యవంత మైనవి.

అందువల్లనే కావ్యాన్ని చదివి వ్యక్తి ఆనందిస్తూ కూచోడు. చైతన్యవంతుడై సామాజిక స్పృహతో స్పందిస్తాడు. యాంత్రిక భౌతికవాదంలో (Mechanical Materialism) కవిత్వం కవినుండి వేరుచేసి చూడబడుతుంది. కవిని వదిలేసి రూపం, శిల్పం మొదలైన అంశాలమీద దృష్టి ఎక్కువ సారించబడుతుంది. ఆ విధంగా కళానిర్మాణ పద్ధతులనూ, శిల్ప మర్యాదలనూ, కళాత్మక ధర్మాలనూ ఆధారంగా చేసికొని ఒక సిద్ధాంతం నిర్మిస్తే - అది - కళను కళాసూత్రాలతోనే విలువకట్టే సిద్ధాంతమౌతుంది. దాన్ని రూపవాదం (Formalism) అంటారు. ఆ రూపవాదులు తత్త్వశాస్త్రజ్ఞుల్లాగానే కవితాసిద్ధాంతాలమీదా, సూత్రాలూ, నియమాలమీదనే ఎక్కువ శ్రద్ధ చూపిస్తారు. ఆదర్శవాదులు కళాకర్తను, కళాభోక్తను, వారి అలౌకికానుభవాలను ఆధారంగా చేసికొని సిద్ధాంతాలు చేస్తారు. వారు 'రసభావవాదులు'. వీరందరికంటే భిన్నంగా కాడ్వెల్ తన సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదించాడు. అది చారిత్రక భౌతికవాదం.

కళ సమాజసృష్టి. కావ్య విమర్శ అంటే - సామాజిక వాస్తవ జీవన దశలకూ, సాహిత్యానికీ ఉన్న సంబంధాన్ని విశ్లేషించటం. భౌతికశాస్త్రం, మానవశాస్త్రం, చరిత్ర, జంతుశాస్త్రం, తత్త్వశాస్త్రం, మనస్తత్త్వశాస్త్రం లాగానే సామాజిక శాస్త్రంకూడా సమాజంలోంచి పుట్టిందే. కాబట్టి, సమాజం ఆయాకాలాలలో పొందే భౌతికపరిణామ దశలకు ఆ సాహిత్యం ప్రతిఫలనరూపంగా ఉంటుంది దనటమే వాస్తవమంటాడు కాడ్వెల్. దానినే చారిత్రక భౌతికవాద మంటాడు. దానిలోనే మనిషియొక్క అంతర్బహిర్వాస్తవాలను సమగ్రంగా పరిశీలించవచ్చుననీ, అదే విమర్శ ధర్మమనీ కాడ్వెల్ పేర్కొన్నాడు. కవితలోని Illusionను విమర్శ Realityతో వివేచించాలన్నాడు.

స్వాతంత్ర్యం సాహిత్యంలో ముఖ్యమైన అంశం. మనిషి నిరంతరం తనచుట్టూ ఉండే సామాజిక స్థితిగతులతో చేసే పోరాటం, అందులో అతడు సాధించే విజయమే కాడ్వెల్ దృష్టిలో స్వాతంత్ర్యం. ఇది ఏంగెల్స్ చెప్పిన Freedomకు వ్యాఖ్యగా ఉంటుంది. ఈ విధంగా కాడ్వెల్ సాగించిన చర్చంతా మార్క్సిస్టు చట్రంలోనే ఇమిడి ఉంది కాబట్టి అతడు మార్క్సిస్టు విమర్శకు డనబడ్డాడు.

హంగేరీకి చెందిన మరొక గొప్ప మార్క్సిస్టు విమర్శకుడు జార్గ్ లూకాక్స్. హెగెల్ సంప్రదాయానికి చెందినవాడైనా మార్క్సిస్టు ప్రభావంలోకి వచ్చి, సాహిత్యం సామాజిక వాస్తవిక భూమికలకే ప్రతిఫలనంగా ఉంటుందని విశ్వసించాడు. అయితే, ఆ ప్రాతిపదికకూ సాహిత్యానికి నియతసంబంధమే ఎప్పుడూ ఉంటుందన్న వాదాన్ని ఆయన తిరస్కరించాడు. ఉత్తమ సాహిత్యరచన లెప్పుడూ అవి పుట్టిన కాలంనాటి చారిత్రక సామాజిక ఆర్థికస్థితిగతులనూ, సిద్ధాంతాలనూ తూచా తప్పుకుండా ప్రతిబింబించుకోవు. వాటిని, సవిమర్శకంగా తమలో చిత్రిస్తాయి. దీనికి ఆయన సవిమర్శ వాస్తవికత (Critical Reality) అని పేరుపెట్టాడు. లూకాక్స్ సమకాలీన సామాజిక వాస్తవాల అనుకరణాన్ని సమర్థించాడు. కానీ, విమర్శనాత్మక చైతన్యాన్ని వాస్తవంగా గుర్తించాడు. సాహిత్యంలో పాత్రచిత్రణలో ప్రధానంగా కనపడే Typicalityకి ప్రాధాన్యమిచ్చాడు. రచనల్లో వస్తువు కంటే శిల్పం అధికంగా ఉంటే - లూకాక్స్ విమర్శించాడు. ఆయన ఆధునికతను అంతగా మెచ్చుకొనేవాడు కాదు. అందువలన ఆధునికుల విమర్శలకు గురి అయ్యాడు కూడా. అయినా, విమర్శకు సవిమర్శక వాస్తవికత, సామ్యవాద వాస్తవికత అనేవి ప్రధాన ప్రమాణాలుగా ప్రతిష్ఠించాడు.

నిజానికి సామ్యవాద వాస్తవికత సవిమర్శక వాస్తవికతతో భేదిస్తుంది. స్థిరమైన సామ్యవాద దృక్పథంలోనూ, ప్రగతివదంలో సాగుతున్న శక్తులను వివేచించటంలోనూ, ఆ దృక్పథాన్ని వినియోగించుకొనటంలోనూ భేదాలు కనపడతాయి. అయితే, ఆ రెండింటిమధ్య ఉండే అనుబంధాన్ని కూడా చూడమన్నాడు లూకాక్స్. అటువంటి అనుబంధం చారిత్రక అవసరాలవలన ఏర్పడుతుందన్నాడు. మార్క్సిస్టు దృక్పథంలో సామ్యవాద ప్రగతి, చరిత్ర ప్రగతి సమాంతరంగా సాగుతుంటాయి. ఆ ప్రగతి ప్రస్థానంలో సర్వశక్తులూ - అవి వ్యక్తిగతం కావచ్చు, సమాజగతం కావచ్చు - ఏదో విధంగా పాలుపంచుకుంటాయి. కొన్ని ప్రగతికి సహకరించవచ్చు; మరికొన్ని నిరోధించవచ్చు. ఇంకొన్ని తప్పుడుదారులు పట్టించవచ్చు. వాటిని గురించి సక్రమమైన అవగాహన సామ్యవాదికి ముఖ్యం.

సామ్యవాద, విమర్శక వాస్తవవాదాల సహజవనం సాహిత్యంలో నిశ్చితంగా ఉంటుంది. వాస్తవవాదానికీ, ఆధునిక వాదానికీ ఉన్న భేదాన్ని దృష్టిలోకి తీసుకోకపోతే ఆ రెండు వాదాల నడుమ నున్న సంబంధాన్ని విమర్శ నిరూపించలేదు. గతంలో మార్క్సిస్టు సిద్ధాంత కర్తలు సామ్యవాద వాస్తవానికే సాహిత్యంలో నిర్వృంద్యంగా, నిరాఘటంగా పట్టం కట్టటానికి ప్రయత్నించారు. కాని, రచయితలు మాత్రం దానిని నిశితంగా పరిశీలించి, తమ పరిశీలనలను తమ రచనలలో సమర్థవంతంగా, సహేతుకంగా ప్రదర్శించి, తమ పద్ధతులకు ప్రాచుర్యం కలిగించుకొన్నారు. వారి ఆలోచనలు ప్రగతి శక్తులు పయనించే ప్రస్థానంలోని దశలను వ్యాఖ్యానిస్తూ ఉంటాయి. ప్రగతి శక్తులకూ, ప్రగతి నిరోధ - విరోధ శక్తులకూ మధ్య సాగే పోరాటదశలను తెలుపుతూ ఉంటాయి. ఈ వాస్తవాన్ని గుర్తించక పోవటం చరిత్ర వాస్తవాన్ని గుర్తించకపోవటమే. ఇది సాహిత్యంలో కానవచ్చే సవిమర్శక వాస్తవం. అయితే, ఇక్కడ మరొక వాస్తవాన్ని కూడా గుర్తించాలి. సోషలిజం పురోగతి సాధిస్తున్న కొద్దీ ఈ సవిమర్శకవాదం సన్నగిల్లిపోతుంది. ఎలాగంటే - రచయితలు ఎంత ఎక్కువగా సామ్యవాద వాస్తవికతను అవగాహనం చేసుకొంటే అంత త్వరగా సవిమర్శక వాస్తవికత సాహిత్యంలో కనువ్యురగిపోతుంది. ఈ విధంగా అన్వయించిన లూకాక్స్ - చివరకు సామ్యవాద వాస్తవికతకే ప్రాముఖ్యాన్ని ఇచ్చాడు. కాబట్టి ఈయనను కూడా మార్క్సిస్టు విమర్శకుడుగానే పరిగణించటం మౌతొంది.

సోవియట్ యూనియన్ లో సాంస్కృతిక వాదాలలోని మార్పులకూ, అందులోనూ అవిచ్ఛిన్న సాహిత్య సంప్రదాయ వాదాలకూ లూకాక్స్ విమర్శ ఎంతో దోహదకారి అయింది. గెథే, బాల్జాక్, డికెన్స్, గోగోల్, టాల్స్టాయ్, దాస్తొయెవ్ స్కీ, రచనలను రచయితలు చదవటానికి సోవియట్ యూనియన్ అనుమతించటానికీ కూడా లూకాక్స్ విమర్శ పాక్షికంగా కారణమని చెప్పాలి. అలాగే అభివ్యక్తి, వాస్తవ వాదాలమీదా, రచయితల రాజకీయ నిబద్ధతమీదా, 'పార్టీ స్పిరిట్' మీదా లూకాక్స్ చేసిన విమర్శలు మార్క్సిస్టు విమర్శకు విలువైన వివేచనల నందించాయి.

ఈ శతాబ్ది మార్క్సిస్టు విమర్శలో Leo Trosky, V.N. volosinov, Ernest Bloch, Alick West, G.D. Volpe మొదలైన వారు కూడా కృషిచేశారు. నవ్య మార్క్సిస్టు వాదుల్లో ముఖ్యంగా పేర్కొనదగినవారు - Walter Benjamin, Bertolt Brecht, Theodor Adorno. అంతేకాక Gramsci, Lucien Goldmann, Jean - paul Sartre, Raymond Williams, Terry Eagleton మొదలైన వారిని కూడా గణించాలి.

జార్జ్ లూకాక్స్ ఒకవిధంగా నవ్యమార్క్సిజానికి నాంది నాలపించాడనవచ్చు. కాని, ఆయన ఆధునిక వ్యతిరేక పద్ధతి నవ్యులకు నచ్చలేదు. అందుకే మార్క్సిస్టు విమర్శకుడిగానే ఆయనను పరిగణించారు. నవ్యమార్క్సిస్టు విమర్శకుడిగా లెక్కించలేదు. నవ్యమార్క్సిస్టు విమర్శకులు మౌలికంగా భౌతికవాదులే అయినా వారు రాజకీయాల నియంత్రణ ప్రాబల్యాన్ని తిరస్కరించారు. సంస్కృతికీ, తత్వానికీ తమ వాదాలలో ప్రాధాన్యత కల్పించారు. జార్జ్ లూకాక్స్ వాదాన్ని రాజకీయశక్తులు తిరస్కరించినా, అది సాహిత్య విమర్శలో స్థానం నిలబెట్టుకుంది. Gramsci ప్రతిపాదించిన New Theory of Power సంస్కృతి వాదానికి ప్రోద్బలకంగా ఉంది. సోవియట్ మార్క్సిస్టు, కాపిటలిస్టు వాస్తవాలకంటే స్వతంత్రమైన అస్తిత్వాన్ని సాహిత్యానికి అందించిన సాత్రే సిద్ధాంతంగానీ, Benjamin, Adorno మొదలైనవారి Popular culture వాదంకానీ మార్క్సిస్టు విమర్శ సాంస్కృతిక, తాత్విక దిశలవైపు పయనిస్తున్న క్రొత్తపోకడలను కొట్టవచ్చినట్లు చెబుతున్నాయి.

'The Artist as Producer' అనే వ్యాసంలో వాల్టర్ బెంజమిన్ ప్రక్రియా ప్రదర్శన పద్ధతులలో ఆధునిక దృష్టిని ప్రసరించాడు. సంప్రదాయంగా వస్తున్న రూపాలను పూర్తిగా మార్చినప్పుడే అది విప్లవాత్మకమైన సాహిత్య మౌతుం దన్నాడు. కాపిటలిజాన్ని ఎదిరించే సాహిత్యం సంప్రదాయ కళాపద్ధతుల నాశ్రయిస్తే బూర్జువా వర్గాలకు మాత్రమే పరిమిత మౌతుందని వాదించాడు. సామ్యవాద సాహిత్యాన్నీ, కళాకారుల్నీ- చదివించే పద్ధతికంటే, ప్రదర్శించే పద్ధతికే ఎక్కువ వినియోగించాలని పేర్కొన్నాడు. ప్రదర్శన - ప్రజలను రాజకీయంగా పకాన్ని ఎన్నుకోటానికి తొందరపెడుతుందని చెప్పాడు. ఈ భావాన్ని Brecht తన Epic Theatre ద్వారా ఆచరణాత్మకంగా ప్రదర్శించి చూపించాడు. 'The Short Organum' (1949) అనే

అతని గ్రంథం నటులనూ, ప్రేక్షకులనూ కూడా చైతన్యవంతులుగా చేసే ప్రయోగపద్ధతిని ప్రవేశపెట్టింది. అది ఆధునిక వాస్తవికతా దృక్పథానికి దారిపేసింది: సామ్యవాద వాస్తవిక వాదాన్ని అదుపు చేసింది. Adorno ప్రచురించిన Commitment (1962) అనే గ్రంథంలో అతని దృక్పథంలోని అయిదు అంశాలు స్పష్టమౌతాయి. అవి - 1. గతితార్కిక పద్ధతి సమాజ సమగ్రతను లోతుగా అర్థం చేసుకోవటానికి తోడ్పడుతుంది. అది సమాజవాస్తవాలనూ, సమస్యలనూ స్వతంత్ర ప్రతిపత్తి కలవిగా చర్చించే పద్ధతిని నివారిస్తుంది. 'Society is one' అన్న ఆయన ప్రతిపాదన చాల ప్రచారం చెందింది. 2. గతితార్కిక పద్ధతి సమాజానికీ, వ్యక్తికీ ఉండే సంబంధాన్ని చారిత్రక సుస్థిరతను (Historical concretion) ఆశ్రయించి నిర్ణయించే మార్గాన్ని సుగమం చేస్తుంది. 3. ప్రతి పదార్థానికీ ఉదాత్త చైతన్యం (True consciousness) అనుదాత్త చైతన్యం (False consciousness) అనేవి రెండు ఉంటాయనీ, భౌతిక పరిశీలనకు అందని ఒక సమగ్రత ఉంటుందనీ చెప్పాడు. 4. సమస్యలను వ్యష్టిగా పరిశీలించే పద్ధతి సక్రమం కాదనీ సమష్టి పరిష్కారమే సాధ్యమనీ చెప్పి, సిద్ధాంతానికీ-ఆచరణకూ, వ్యవహారభాషకూ కావ్యభాషకూ, వాస్తవసత్యాలకూ ఆరోపిత మూల్యాలకూ భేదాన్ని ఆయన తిరస్కరించాడు. 5. నిబద్ధ సాహిత్య సంప్రదాయాన్ని సాహిత్య రాజకీయాల పరస్పర విరోధ శక్తుల నుండి వేరుచేసి చూడాలని వాదించి, గతానుగతికంగా వస్తున్న పద్ధతులను కాదని, సాహిత్యాన్ని సాంస్కృతిక దృక్పథంతో క్రొత్త వివేచన చేయాలని ప్రతిపాదించాడు. నవ్య మార్క్సిస్టు విమర్శకులలో థియోడర్ అడ్నోర్నోకు విశిష్టస్థాన ముంది.

ఈ శతాబ్ది సాహిత్య విమర్శలో మార్క్సిస్టు విమర్శను - కాదని ప్రక్కకు పెట్టటానికి వీల్లేదు. అట్లని అదే పరమార్థమనీ భావించటానికి వీల్లేదు. కళలోని సామాజిక వాస్తవికతతో పాటు సాంస్కృతిక కళాస్థిత్వాన్ని కూడా వాస్తవికతగా గుర్తించే దిశలో పయనిస్తున్న మార్క్సిస్టు విమర్శకు వచ్చే శతాబ్దిలో అర్థవంతమైన అభ్యుదయం ఉంటుందనుకోవచ్చు!

(ప్రసారం. 2.7.1999)

ప్రతీకవాద విమర్శకులు

ఈ విశ్వంలో కళ ఒక్కటే నిలుస్తుంది. అందులోనూ కవిత్వం. మనిషి కళాకారుడుగా, ప్రత్యేకించి కవిగా జీవించాలనుకుంటాడు. ఎందుకంటే - కాలం కాళ్ళ క్రింద నలిగిపోయి మిగిలిన శిథిలాలనుండి కొన్నింటినైనా మిగుల్చుకుందామని తాపత్రయ పడతాడు కాబట్టి. అందులో అతడికి ఎంతో తోడ్పడేది ప్రతీక (symbol) - అంటాడు మలార్కే.

కవిత్వను ప్రతీకాత్మకంగా వ్రాయటం వేరు. దాన్ని విమర్శించటం వేరు. ప్రతీకాత్మక రచన వ్రాచిన కాలంనుండి ప్రపంచభాషా సాహిత్యాలన్నింటిలోనూ కనపడుతుంది. విమర్శకూడా కొద్దో గొప్పో పురాణపద్ధతులలో గోచరిస్తుంది. కాని, 19వ శతాబ్ది ఉత్తర భాగం నుండి ప్రతీకాత్మక విమర్శ ఒక ఆధునిక సాహిత్యోద్యమంగా సాగి ఈ శతాబ్దిలో శక్తిమంతం కావటం విశేషం. భావచిత్రాలను గురించి, ప్రతీకలను గురించి, వాటి ప్రయోగ వినియోగాలను గురించి తెలియకపోతే ఈ శతాబ్ది సాహిత్యం సగానికి పైగా అర్థంకాదనే చెప్పాలి. ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే - ప్రతీక ఈ శతాబ్ది సాహిత్యానికి ప్రాణం, సాహిత్య విమర్శకు జీవనాధారం!

ప్రతీక తత్వాన్నీ, సాహిత్యంలో దాని వినియోగవిధానాలనూ, వాటివలన సాహిత్యానికి కలిగే విలువలనూ వివేచించేది ప్రతీకవాద విమర్శ. ఈ వాదం మొదట ఫ్రాన్సులో - సంగీతం, చిత్రలేఖనం వంటి లలితకళల నాశ్రయించి ప్రవర్తిల్లింది. తరువాత సాహిత్యక్షేత్రంలో రూపు దిద్దుకొన్నది. ఇది ప్రధానంగా న్యూటన్, డార్విన్ సిద్ధాంతాలు సాహిత్యంమీద వేసిన ప్రభావాన్ని ఎదుర్కొన్నది. 1886లో 'Decadents' అనే పేరుతో కొంతమంది రచయితలు ప్రతీకవాదపు మానిఫెస్టోను ప్రకటించారు. అందులో ఆ వాద స్వరూప స్వభావాలను గురించి ప్రధానంగా ఇలా ప్రతిపాదించారు: 'ఇది ఒక ఉద్యమం. చిత్రకళలో సంగీతంలో సాగుతున్న Impressionism కు సమకాలీనం. బెర్గ్సన్లో సమున్నత స్థానాన్ని అందుకొన్న గుప్త

చైతన్య సిద్ధాంత తత్వానికి సమాంతరం. 19వ శతాబ్ది చివరిపాదంలో ప్రవర్తిల్లే ఆదర్శవాదానికి దీటుగా నిలుస్తుంది. ఈ వాదం కాల्పనికవాదం నుండి పుట్టుకొచ్చింది. దానితో నిరంతర సంబంధాన్ని నిలుపుకొంటుంది. కొన్నిసార్లు అంతర్గత ప్రవాహంగా సాగుతుంది. విశ్వాన్ని గురించిన మార్మిక దర్శనం చేయటం దీని స్వభావం. అందులోనూ ఇది నియో-ప్లాటానిజం దర్శనంతో కొంత భేదిస్తుంది - అని తమవాద స్థితిని పేర్కొన్నారు.

"A symbol is the verbal parallel to a pattern of experience" అని Keneth Burke అన్నాడు. సాహిత్యంలో వస్తురస భావ స్వభావాలను బట్టి హృదయానికి అనుభూతిని అందించే అవస్థాస్థితి ఒకటి ఉంటుంది. అటువంటి అవస్థాస్థితియొక్క ప్రవృత్తిని ఇంగ్లీషులో pattern అంటాడు కెనెత్ బర్క్. దాన్ని అభివ్యక్తం చేసేటప్పుడు ఆ అనుభూతిని పరిత కందించటానికి తోడ్పడే శబ్దప్రతిరూపం సింబల్ - అంటే - ప్రతీక.

ప్రతీకవాదాన్ని నిర్వచిస్తూ ఎడ్మండ్ విల్సన్ ఇలా అన్నాడు. "Symbolism is an attempt by carefully studied means - a complicated association of ideas represented by a medley of metaphors - to communicate unique personal feelings". అంటే - ఒక విశిష్ట వైయక్తిక భావానుభూతిని ఎదుటివారికి అందేలా చెప్పటానికి రచయిత ఎన్నుకొనే అలంకారోక్తుల అభివ్యక్తిలో ప్రాతినిధ్యం వహించే సంశ్లిష్ట భావసమాహారాన్ని సముచిత పద్ధతులతో జాగ్రత్తగా అధ్యయనం చేసి అనుశీలించే ప్రయత్నం ప్రతీకవాదం అనబడుతుందన్నమాట.

ప్రతీకవికీ ఒక ప్రత్యేక వ్యక్తత్వం ఉంటుంది. అతని అనుభవాలను వ్యక్తీకరించే ప్రత్యేకమైన వైఖరి ఉంటుంది. అతడు తన వ్యక్తిత్వాన్ని, భావానుభూతులనూ అభివ్యక్తీకరించగలిగిన సామర్థ్యం గల భాషను విశిష్టంగా సృష్టించుకొంటాడు. అటువంటి భాష ప్రతీకలను ప్రబలంగా ఉపయోగించు కొంటుంది. దాని కొక ప్రత్యేకత ఉంటుంది. రచయిత తన సంశ్లిష్ట భావానుభూతులను వాచ్యంగా సామాన్యభాషలో చెప్పలేడు. భావచిత్రాల

పరంపరతో పరవళ్ళుత్రొక్కే భాషలోనే - పరితకు ధ్వనిమయంగా అందించ గలుగుతాడు. భాషకు ఆవ్యంగ్యగౌరవం అనాదిమానవదశనుండి ఉన్నదని తెలుస్తున్నది. ప్రతిమనిషిలో సగం మరచిపోయిన, సగం జీవిస్తున్న భాష ఉంటుంది. సంగీతంతో, స్వప్నాలతో ముడివడ్డ ఒక అద్భుత స్వభావం భాషకు సహజసంపదగా రాణిస్తుంది. అదే భాష కున్న మార్మికమైన మహనీయశక్తి. ఆ శక్తిలోనుండి పుట్టే అభివ్యక్తి ప్రతీక. అది వస్తువును వర్ణించి కంటి ముందు పెట్టదు. ఆ వస్తువుతో ఏదో అనుబంధం ఉన్నట్లు అవ్యక్తమైన సమాంతర అనుభవాన్ని అంతరంగంలో ఆవిష్కరిస్తుంది. సంగీతంలో స్వరాలు, నాదాలు చేసేపని కవిత్వంలో శబ్దాలు చేస్తున్న స్ఫూర్తిని కలిగిస్తుంది. అలంకారాలకంటే ఆతీతంగా ఒక అనుభవ వాతావరణాన్ని సృష్టిస్తుంది. ప్రతీకవాదంలో కవి - భాషకు ఒక నవసృష్టి నందిస్తున్నట్లు భావిస్తాం. భావనాశక్తితో ప్రతీక లందించే అర్థగౌరవాన్ని అంచెలంచెలుగా అందుకొంటాం. మొదట ఊహిస్తాం. ఆ మీద వ్యంగ్యంగా భావిస్తాం. ఆ మీద ఒక అనుభవ ప్రేరణకు గురి అవుతాం. ఈ ప్రస్థానం భావనానందాన్ని, లేదా ఆలోచనామృతాన్ని అందిస్తుంది.

కావ్య రచనలో ప్రతీకల ప్రయోజనాలను వివేచించిన విమర్శకులు అవి వస్తు సమన్వయానికి తోడ్పడతాయనీ, కావ్యాస్వాదన సౌలభ్యానికి ఉపకరిస్తాయనీ, సుప్తమైన స్మృతులనూ, సుప్త చైతన్యాన్నీ జాగృతం చేయటానికి సాధనాలౌతాయనీ, అలంకారాలుగాకూడా శోభను చేకూరుస్తాయనీ పేర్కొన్నారు. సింబాలిజంలో ఒక చిక్కుకూడా ఉంది. కవి తన భావాభివ్యక్తికి ఎన్నుకొనే ప్రతీకలలో అతని సంస్కారముద్ర కూడా ఉంటుంది. అభివ్యక్తి చేయబడేది కవి అనుభవస్థితి అయినా, విశ్వజనీనంగా ఆస్వాదింపబడే ప్రతీకలద్వారా వ్యక్తమైనప్పుడే కవిత సామాజికల హృదయాలకు సన్నిహితమౌతుంది. అయితే, కొందరు కవులు వైయక్తిక ప్రతీకలు (Private or Personal symbols) వాడతారు. వాటి అర్థం అవే చెప్పాలి. లేక కవియే చెప్పాలి. వాటికి లోకరూఢి ఉండదు. జాతి సంస్కారానికి అవి అజ్ఞాతాలు. కవి జీవితంతో గాఢంగా పరిచయమున్న పరితకు గాని వాటి అర్థం బోధపడదు. వైయక్తిక

ప్రతీకలకు కవితలో విలువ లేదని చెప్పలేం. కాని, ఒక్కొక్కసారి ఆవి అస్పష్టతను, అయోమయాన్ని సృష్టించవచ్చు. కాబట్టి ప్రతీకలకు విశ్వజనీన ప్రవృత్తి ప్రధానం.

ప్రపంచ భాషా సాహిత్యాలమీద ప్రబలంగా ప్రభావం వేసినవారు ఫ్రెంచి ప్రతీకవాదులు. వారిలో చార్లెస్ బోదిలేర్ (1821 - 67), స్టెఫెన్ మలార్మే (1842 - 98), ఆర్థర్ రింబడ్, పాల్ వెర్లెన్, పాల్ వాలెరీ, ప్రతీకవాదోద్యమాన్ని బాగా ముందుకు తీసికొని వెళ్ళారు. సాధారణ జీవితంలోనుండే కవులు ప్రతీకల నెన్నుకోవాలంటాడు బోదిలేర్. కవి ప్రకృతిని యథాతథంగా అనుకరిస్తూ చిత్రించ కూడదు. తన చుట్టూ ప్రతిరోజూ కనపడే దైనందిన జీవిత సన్నివేశాలలోనుండే విశిష్టమైన భావచిత్రాల నెన్నుకోవాలి. వాటిని ఉదాత్తీకరించాలి. తన దర్శనాన్ని వాటిద్వారా లోకానికి ప్రదర్శించాలి - అన్నాడు. 'Correspondences' అనే కవితలో బోదిలేర్ ప్రకృతిని సహజసిద్ధమైన దేవాలయంగా భావించాడు. వృక్షాలే స్తంభాలన్నాడు. దాన్ని ప్రతీకల అరణ్యంగా (Forest of symbols) సంభావించాడు. అందులో వీచేగాలి అవ్యక్తం, ఆపాత మధురం అయిన శబ్దాల సవ్యడిగా ఉన్నదన్నాడు. ఇలా ప్రకృతిలోని ప్రతి వస్తువు ఆధ్యాత్మిక వాస్తవికతతో (Spiritual reality) అవిసాభావ సంబంధం కలిగి ఉంటుందని ప్రతిపాదించాడు. కవిలో ఉండే నిరాశలూ, కోర్కెలూ, ఆలోచనలూ ప్రకృతిలో ఉండే అనురూపాలను (Correspondences) ప్రతీకలుగా మేల్కొల్పుతాయి. అవి అనురూప వస్తు స్పృహలను కలిగిస్తాయి. ఇంద్రియా లందించే ఈ ప్రపంచపు అనురూపాల్లో నుండి కవి తన స్వాప్నిక, ప్రతీకాత్మక రూపాలను సృష్టించి తన చైతన్యాన్ని కవితలో అభివ్యక్తం చేస్తాడని బోదిలేర్ ప్రతీకవాదానికి బలమైన ప్రాతిపదికలు వేశాడు.

మలార్మే ప్రతీకవాదాన్ని ఒక సాహిత్య సిద్ధాంతంగా రూపొందించి కీర్తికెక్కాడు. మలార్మే - ప్రకృతి వాదానికి (Naturalism) ప్రత్యర్థి. ఫ్రెంచ్లో Parnassian కవులు ప్రకృతివాద కవిత్వాన్ని సహజోక్తులతో నింపి రచించేవారు. మలార్మే వారి మీద ధ్వజమెత్తాడు. కవితలో కలగవలసిన సృజనాత్మక స్పృహను వారు మట్టుపెట్టా గన్నాడు. వర్ణ్యవస్తువు వాచ్యమైతే కవితానందంలో నాల్గింట్ల మూడు వంతులు కోల్పోయినట్లే అన్నాడు.

కవియొక్క సమస్త మానసిక శక్తులనూ సంఘటితం చేసికొంటూ వెలువడే సంవిధాన శిల్పమే కవిత్వం. అది మొత్తంమీద ఒక మార్మిక తాత్విక జీవిత రహస్యాన్ని ధ్వనింపచేయాలి. అయితే, అది అస్పష్టంగా కాకుండా నిర్దిష్టంగా నిర్వహింపబడేటట్లు కవి చాతుర్యం చూపాలి. మలార్కే దృష్టిలో కావ్యంలోని ప్రతి అంశంకూడా - ఒక భావచిత్రం రూపు దిద్దుకొన్నట్లుగా, ఒక ఆలోచన ఆకృతి తాల్చినట్లుగా, ఒక భావానుభవం అంకురిస్తున్నట్లుగా, ఒక తత్వం ప్రతీకగా పరిణమించినట్లుగా ఉండాలని నిర్దేశించాడు. కవిత మొత్తం ఒక అఖండ కళాశిల్పంలా ఉండాలంటాడు. అర్థం ఆకృతితో అన్వయించాలన్నాడు. శబ్దాలను అర్థవ్యంజకాలుగా వాడటంవలన జీవితతత్వ రహస్యాన్ని కవిత ద్వారా కవి వ్యక్తం చేయాలన్నాడు. ప్రతీకాత్మకత - కవితకు ఒక ఆధ్యాత్మిక సాధన గౌరవాన్ని కలిగిస్తుందని వ్యాఖ్యానించాడు. మలార్కే - కవిత్వాన్ని ఆవేశప్రధానంగా భావించాడు. కవిత్వం సంవిధానం, తాత్వికతా, సంఘటితమయ్యే అంతస్సత్వాన్ని ఆవిష్కరించేదిగా నిర్దేశించాడు. మొత్తంమీద పరిశీలిస్తే ప్రతీకవాదానికి బోదిలేర్ ప్రాణం పోస్తే, మలార్కే మార్గాన్ని చూపించాడు. నిజానికి వీళ్ళిద్దరూ భౌతికంగా 19వ శతాబ్దంలో జీవించినవారైనా ఈ శతాబ్దిని కూడా ప్రభావితం చేస్తున్న ప్రజ్ఞామూర్తులు. వీరిని మొదటి తరం విమర్శకులనవచ్చు.

ఇక రెండోతరం విమర్శకులు - ఈ శతాబ్దంలో కూడా బ్రతికి ప్రతీకవాదానికి బలం చేకూర్చినవారు. వారిలో Arthur Rimbaud మొదట లెక్కించదగ్గవాడు. కవిని ద్రష్టగా (Seer) భావించాడు. లోకంలో మనుషుల సుప్తచేతనం కలిగించే బింబాలహతాధ్వర్యాన్ని కవి దర్శిస్తాడు. ఆ బింబాలను దర్శించి ఒక క్రమపద్ధతిలో వాటిని కొల్లగొట్టి కవిత్వంలో నింపటానికి ప్రయత్నిస్తాడు. ఆ బింబ దర్శన చైతన్యాన్ని రింబర్డ్ 'అగ్ని' గా భావించాడు. దాన్ని కవి లోకంలోనుండి సంగ్రహిస్తాడన్నాడు. ఆ సందర్భంలో ఆయన చెప్పిన మాటలు చెప్పకోతగ్గవి. "The Poet is a true stealer of Fire. He is charged with humanity, with the animals themselves, he must take his invention felt, handled, heard. If what he brings back from BEYOND has form, he gives form; If it is formless, he gives the formless".

రింబర్డ్ తరువాత Verlaine ప్రతీక వాదంలో రూపాన్నిగురించి. కవితాశయ్యను గురించి కృషిచేసి కొన్ని క్రొత్త వివేచన పద్ధతులు ప్రవేశపెట్టాడు. ఆయన దృష్టిలో కవిత్వంలో వాడబడే శబ్దాలు మేధావిషయకమైన అంశాలను అభివ్యక్తికరించటమే ముఖ్యధర్మంగా కలిగి ఉంటాయి. అయితే, పాల్ వాలరీ (Paul Valery) మాత్రం కవిత్వంలోని భాష సంగీతంలోని స్వరాలు ఎటువంటి ప్రభావాన్ని కలిగిస్తాయో అనువంటి ప్రభావాన్ని కలిగించేవిగా ఉండాలని పేర్కొన్నాడు. సంగీతంతోనే కవిత్వం పోషించబడాలని సిద్ధాంతీకరించాడు. కవితలోని భావగీతాత్మకతను ఆయన ఉదాత్తికరించాడు. కొందరు - వీరిద్దరి వాదాలను అభిరుచి విమర్శగా త్రోసిపుచ్చినా, ప్రతీకవాదానికి వారి కానుక తప్పకుండా కొంత ఉన్నది.

ఫ్రెంచి ప్రతీకవాదుల సిద్ధాంతాలలో ప్రతీక స్వభావాన్ని చెప్పే పద్ధతులమీద భారతీయ ధ్వని సిద్ధాంత చ్ఛాయలను గమనించటం సులభం. అందులో అనుమానం లేదు. భారతీయవేదాలూ, శాస్త్రాలూ, కావ్యనాటకాలూ, గ్రంథాలూ జర్మనీలో, జర్మన్లో, మొదట అడుగుబెట్టటం, ఆతరువాత క్రమంగా ఐరోపాదేశాలలోకి ఎగబ్రాకటం చరిత్ర చెప్పిన సత్యం. అందాకా ఎందుకు? ఆధునిక సాహిత్యవిమర్శ పితామహుడు టి.యస్. ఎలియట్ ఉపనిషత్తులనూ, ధ్వని సిద్ధాంతాన్నే అనువాదాలలో చూచినట్లు ఆయనే పరోక్షంగా ఒప్పుకున్నారు. ఇంగ్లీషువిమర్శకుల కంటే ఫ్రెంచివారు ఒకఅడుగు ఎప్పుడూ ముందుంటారు. కాబట్టి. ఇరవయ్యో శతాబ్ది పాశ్చాత్యవిమర్శ ప్రాచీన భారతీయ సిద్ధాంతాల పరోక్ష ప్రభావంతో పరిపుష్టి చెందిన దనటానికి ఇదొక బలమైన సాక్ష్యం.

ప్రతీకవాదం ఫ్రాన్సులోనే కాక ఇతరదేశాల్లోకూడా విస్తరించింది. అందులో ఇంగ్లండు ప్రథమస్థానంలో ఉంది. ఇంగ్లీషు ప్రతీకవాదుల్లో George Moor, Oscar Wilde, Arther Symons, Ernest Dowson, Edmund Gosse, Ezra Pound. T.S. Eliot, W.B. Yeats పేర్కొనతగినవారు. వీరందరిలో Yeats మూడోతరం ప్రతీకవాదుల్లో ప్రధానంగా గణింప తగినవాడని విమర్శకులు భావిస్తున్నారు. అంతేకాదు, ఆయనమీద ఫ్రెంచి ప్రతీకవాదుల ప్రభావం నామమాత్రమేనంటారు.

ఆయనకు కొన్ని నిర్దిష్టమైన నమ్మకాలు ఉన్నాయి. వాటిని కవిత్వం ద్వారా చెప్పదలచుకొన్నాడు. దానికి ప్రతీకలను మాత్రమే మాధ్యమంగా ఎన్నుకొన్నాడు. గోపురం (Tower), రోజాపూవు (the Rose), Byzantium పట్టణం - ఆయన వాడిన ప్రతీకలలో ప్రసిద్ధం.

Yeats సాహితీ ప్రస్థానంమీద ప్రధానంగా నాలుగు ప్రభావా లున్నాయి.

1. ప్రతీకలకూ భగవత్తత్వానికీ సంబంధం ఉందనే తత్వశాస్త్రమర్యాద. 2. Rosicrucian ల తంత్ర మంత్ర గుప్త శాస్త్రమర్యాద. 3. లోహాలను బంగారంగా మార్చే భావజాలానికి చెందిన Hermetical సమాజం. 4. భారతీయ ఉపనిషత్ సూత్రాలు. అందువల్లనే Yeats ఫ్రెంచి ప్రతీకవాదులకంటే విశిష్టంగా కనపడతాడు. అందుకే 'కళ అంటే అంతర్గత గుప్త జీవితాన్ని వ్యక్తం చేయటం' అన్నాడు. మన స్మృతులు ఈ ప్రకృతి రూపంగా ఉన్న మహాస్మృతిలోని భాగమే. ఆ మహాస్మృతి ప్రకృతి - ప్రతీకలకు పుట్టిల్లు అని దర్శించాడు. కావ్యంలో వాడే రూపకాది అలంకారాలకూ, మార్మిక స్వభావం గల ప్రతీకలకూ భేదం ఉందన్నాడు. అలంకారాలకంటే ప్రతీకలు ఒక పరిపూర్ణ వ్యవస్థగా అల్లబడిన స్మృతిచిహ్నాలు. కవి భావనాశక్తి లోకాతీతమైన మహాసంకల్పశక్తి (Great Mind), సంస్కార రూపమైన మహాజ్ఞాపకశక్తి (Great Memory) సంబంధించిన సంకల్ప వైఖరుల కనుగుణంగా ప్రపంచాన్ని పునర్నిర్మింప చేయటమే ప్రతీక ప్రవృత్తి అని ప్రతిపాదించాడు. ప్రతీకలు - అమృతమూలాల నుండి పెరుగుతున్న మొగ్గలు, దివ్య పద్యవ్యాహంలోకి చొరబడటానికి మార్గం చూపుతున్న చేతులు - అన్నాడు Yeats. అతని చేతుల్లో ప్రతీకవాదం పరిశుద్ధం చేయపడి, విమర్శలో పవిత్రోపకరణంగా, పరిశీలనలో ఫలవంతంగా ప్రయోగించబడింది.

Yeats రవీంద్ర కవీంద్రుని గీతాంజలికి ముందుమాట వ్రాశారు - వాస్తావ్య ప్రతీకవాదం భారతీయ ప్రతీకవాదంతో కరచాలనంచేసినట్లు.

(ప్రసారం. 9.7.1999)

* * *

పాక్షిక ప్రభావం వేసిన విమర్శ పద్ధతులు

ఈ యుగ విమర్శనంతా ప్రభావితం చేసిన కొందరు విమర్శకులూ, విమర్శ ఉద్యమాలూ ఒకవైపు ఉంటే, పాక్షికంగా ప్రభావితం చేసిన విమర్శకులూ, ఉద్యమాలూ మరొకవైపు ఉన్నాయి. వాటిల్లో అభివ్యక్తివాదం ఒకటి. దీన్ని ఇంగ్లీషులో Expressionism అంటారు.

వాస్తవ వాదాన్ని ప్రతిఘటిస్తూ ఈ వాదం ఈ శతాబ్ది తొలిపాదంలో పుట్టింది. స్వీడన్‌కు చెందిన Strindberg (1849 - 1912) అనే నాటకకర్త అభివ్యక్తి కళను ఒక ఉద్యమంగా ఆరంభించాడు. అభిరుచి విమర్శకు ఆచార్యుడైన వాల్టర్ పేటర్ కళలో కళాకారుడు తన మూర్తిమత్వాన్నే అభివ్యక్తికరిస్తాడనీ, వస్తువు కాని, వర్ణనం గాని నిమిత్తమాత్రమేననీ చెప్పాడు. నాటకాల్లో అయితే కవి - లోకాన్ని చూచే చూపును నిర్దిష్ట పాత్రల ద్వారా గానీ, అవి ప్రదర్శించే విపరీత మానసిక స్థితుల ద్వారాగానీ మాత్రమే ప్రదర్శిస్తాడంటాడు Strindberg. మానవుడి మనస్సును, అందులోని లోతుల్ని పరిశోధించి వాటికి ఆకృతుల నివ్వటం ఈ వాద స్వభావం. ఈ వాదాన్ని ఆలంబనంగా చేసికొని అటు ప్రతీకవాదులూ, ఇటు అధివాస్తవిక వాదులూ, absurdist లూ వివిధ ప్రయోగాలు చేశారు.

ఈ వాదానికి విమర్శ గౌరవం కల్పించిన విమర్శకుల్లో Benedetto Croce (క్రోచీ) (1866 - 1952) ప్రథమ గణ్యుడు. అతీంద్రియతనే కళ అన్నాడు క్రోచీ. మనసులో ఏర్పడ్డ భావముద్రల అభివ్యక్తియే దాని స్వభావ మన్నాడు. అనుభవానికి సంవేదనలు, భావముద్రలు ప్రాతిపదికలు. క్రోచీ జీవితానుభవాలనూ, కళానుభవాలనూ సజాతీయాలగా పరిగణిస్తాడు. ఆ అనుభవాలు కళకు వస్తువు లోతాయంటాడు. వాటి జ్ఞానాన్ని కళాకారుడు స్పష్టంగా తెలిసికోవాలి. కళాకారుడి కుండే అతీంద్రియజ్ఞానంవలన అభివ్యక్తి ఏర్పడుతుంది. తార్కికజ్ఞానంవలన సిద్ధాంత పరిజ్ఞానం పరిపక్వ మౌతుంది. అందువల్లనే రచయిత కళాసౌందర్య సమగ్రాభివ్యక్తిని అతీంద్రియ మనశ్శక్తివల్లనే సాధించగలుగుతాడు. క్రోచీ

అభిప్రాయంలో అతీంద్రియమైన అభివ్యక్తి అంటే అంతఃప్రేరణవల్ల కలిగే అభివ్యక్తి (Intuitive expression). ఒక భావం అంతఃప్రేరణలోకి వస్తే అది అభివ్యక్తమైనట్లే. ఆ అభివ్యక్తికి రచనారూపం కలిగిస్తే స్థిరీకరణం (Concretization) అన్నాడు. అంటే అంతఃప్రేరణమైన అభివ్యక్తియే క్రోచీవాదంలో కళ. మిగతావి కళలు కావు. "To intute is to express; and nothing else (nothing more, but nothing less) than to express" అని క్రోచీ నిశ్చితాభిప్రాయం. అలా అభివ్యక్తమైన కళను సహృదయుడు అనుభవించాలంటే కళారంగాల ద్వారా అతడుకూడా ఆ అతీంద్రియతను- అంటే అంతఃప్రేరణను- అభివ్యక్తం చేసికోవాలంటాడు క్రోచీ. దానికి సుశిక్షితమైన భావనాశక్తి అవసరమంటాడు.

కళాకారుడు అతీంద్రియమైన అభివ్యక్తిశక్తితో తన సంవేదనలకూ, భావముద్రలకూ ఆకృతులు కలిగిస్తున్నప్పుడు వస్తువు నీతిదాయకమా కాదా?, ఉదాత్తమా కాదా? అన్న ప్రశ్నలకు చోటుండదు. అయితే, కళాకారుడి అతీంద్రియత, అభివ్యక్తి అనేవి కళా లక్షణాలైనా, కళ సమాజానికి ఉపయోగపడాలనీ, ఉపదేశం ఇవ్వాలనీ అనుకుంటే మాత్రం ఈ వాదం నైతిక ప్రమాణాలకు కొన్నిసార్లు నిలవక పోవచ్చు. అదే ఆ వాదంలో ఉన్న బలహీనత అని కొందరంటారు. అయినా క్రోచీ కళకు ఉపదేశాత్మకత, శాస్త్రీయత ప్రధానం కాదన్నాడు. కవితలో అలంకార బాహుళ్యాన్ని నిరసించాడు. ఆకృతికీ వస్తువుకూ భేదం లేదన్నాడు. చారిత్రక భాషా సంప్రదాయాలను అర్థంచేసికోవాలన్నాడు. ఈ విధంగా అభివ్యక్తి కళకు క్రోచీ ఒక వాదాన్ని ఏర్పరచినా, అది అందరి ఆదరణనూ అందుకోలేకపోయింది. కొందరిచేత తిరస్కరించబడింది కూడా!

ఈ శతాబ్దిమీద పాక్షిక ప్రభావం వేసిన మరొక ధోరణి అభినవ విమర్శ (New criticism). అది అమెరికాలో ఈ శతాబ్ది రెండో పాదంలో ప్రచురంగా వెలువడింది. ఈ ధోరణిలో పేర్కొనదగిన విమర్శకులు John Crowe, Ransom, Allen Tate, Robert Penn Warren, R.P. Blackmur, Cleanth Brooks, Yuor Winters మొదలైనవారు. వీరందరిలో Cleanth Brooks ప్రసిద్ధుడు.

ఈ వాదానికి ముందున్న విమర్శకులు - విమర్శకు చరిత్రతో, కవిజీవిత చరిత్రతో, తత్వశాస్త్రంతో, మరికొన్ని విజ్ఞాన శాస్త్ర శాఖలతో సంబంధాన్ని కలిగించి వివేచించారు. నవ్య విమర్శకులు అటువంటి విమర్శలు ఆనంబద్ధాలని అనాదరించారు. సాహిత్యాన్ని సాహిత్యంగా ఆర్థం చేసికోటానికి ఆవన్నీ ఆవసరం లేదన్నారు. కావ్యంలో అంతర్గతంగా ఉండే నిర్మాణాంశాల పరస్పర సంయోజనమే కావ్యత్వాన్ని సమర్థిస్తుంది దన్నారు. ఆ అంశా లేవంటే- కావ్యరచనాశయ్య (Diction), లయ (Rhythm), అలంకార ప్రయోగం (Metaphor), ప్రతీక (symbol) అర్థ నిర్దేశాలు (Semantic Pointers), కవిత్వంలోని అల్లిక (Texture), ఒక సాహిత్య పద్ధతికి అనుగుణంగా ఉంటేనే సంప్రదాయాన్ని మన్నించటం జరుగుతుంది లేదా అది పరిహార్యమే అవుతుంది. ఈ వాదంవారు నిర్వచనాలకు దూరంగా ఉంటారు. అయితే, పాత నిర్వచనాలను ఖండించటానికి క్రొత్త నిర్వచనాలు చెప్పతూ ఉంటారు. అభినవ విమర్శ ధోరణి ప్రధానంగా చారిత్రక విమర్శ పద్ధతినీ, మానవతావాద విమర్శనూ, మార్క్సిస్టు విమర్శ విధానాన్నీ ప్రతిఘటించింది. ఈ వాద విమర్శకుల మీద T.E. Hulme, Ezra Pound రచనల ప్రభావమున్నా, ప్రధానంగా T.S. Eliot పంథాను అనుసరించారు. కాని, అతని చారిత్రక విమర్శ దృక్పథాన్ని మాత్రం గ్రహించలేదు. వీరు కవిత్వంపట్ల ప్రసరింపజేసిన దృక్పథాన్ని Cleanth Brooks మాటల్లో ఇలా చెప్పుకోవచ్చు: 'కావ్యాన్ని కావ్యంలాగానే చదవాలి. అదేమి చెపుతుందన్న ప్రశ్నకు విమర్శకుడే సమాధానం చెప్పాలి. ఎన్ని చారిత్రకాధారాలైనా సరే చివరకు కావ్యం ఏమి చెపుతున్నదో నిర్ధారించలేవు' - అన్నా డాయన.

ఈ ఉద్యమం ఉద్వేగంగా సాగుతున్నప్పుడే చికాగో విశ్వవిద్యాలయానికి చెందిన Ronald S. Crane మొదలైన విమర్శకులు దానికి వ్యతిరేకంగా మరొక ఉద్యమాన్ని లేవదీశారు. దీన్ని Chicago School of Criticism అనీ, లేదా, Neo-Aristotelian School of Criticism అనీ పిలుస్తారు. అభినవ విమర్శలోని ప్రధానమైన రెండులోపాలను క్రేన్ ఎత్తి చూపాడు. అవేమంటే - 1. ఆ విమర్శ విధానం ఎన్ని

రకాల కావ్యాలవైనా ఒకే దృష్టితో చూస్తుంది. వాటిలోని నిర్మాణ వైవిధ్యాన్ని గుర్తించదు. 2. కవిత్వంలోని మేధాపరమైన వస్తువుకే అది ప్రాధాన్యాన్ని ఇస్తుంది. కవిత్వంలో నిర్మాణ సమైక్యతను సంతరించిపెట్టే అంశంగా ఒక ఆలోచనే - Thoughtనే - పరిగణిస్తుంది కాని, మరొక దానిని గుర్తించదు. అభినవ విమర్శ చారిత్రక స్పృహను నిరసించినందుకు Lionel Trilling ఆ ధోరణిని నిశితంగా విమర్శించాడు. ఒక రచనను చారిత్రక వాస్తవంగా గుర్తించకపోతే అది లేకుండా పోదు. కావ్యానుభవంలో చారిత్రకస్పృహ విడదీయరాని భాగం అన్నాడు Trilling.

అభినవ అరిస్టాటిల్ విమర్శ పద్ధతి వస్తు నిర్మాణ శిల్పానికీ, కథా కార్య ప్రగతి పరిశీలనకూ ప్రాధాన్యం ఇచ్చింది. 'Action is the soul of Tragedy' అన్న అరిస్టాటిల్ అభిప్రాయం వీరికి ఉత్తేజాన్ని కలిగించింది. అరిస్టాటిల్ విమర్శలో ప్రముఖ స్థానాన్ని పొందిన 'Table' ఉదాహరణం లాగానే అభినవ అరిస్టాటిల్ వాదానికి చెందిన Elder Olson - కుర్చీ ఉదాహరణాన్ని తీసికొని ఈ వాదాన్ని వ్యక్తీకరించాడు.

కుర్చీ అంటే కొయ్యకాదు. కొయ్యతో చేయబడింది. అలాగే కవిత్వం అంటే శబ్దాలు కావు. మాటలతో కూర్చబడింది. అయితే శబ్దాలకు ప్రాముఖ్యం లేదని కాదు. వాటిని అర్థం చేసికోకపోతే కవితను అర్థం చేసుకోలేం. మరో రకంగా చెప్పాలంటే - కవితలో అవి చాలా తక్కువ ప్రాధాన్యం కలిగి ఉంటాయి. ఎందుకంటే వాటంతట అవి కవితలో ఏ అంశాన్నీ నిర్ధారించలేవు కాబట్టి. కాగా, దానికి భిన్నంగా, అవి అనేక ఇతరాంశాలచేత నిర్ధారించబడతాయి కాబట్టి. మనం నిజానికి శబ్దాలనే వింటాం, కంటాం. కాని, వాటినుంచి గ్రహించే అర్థాలు బయటి అనేకాంశాలచేత నిర్ణయించబడతాయి. మనం నిజానికి కవిత్వం వల్ల ఆర్థుల మౌతున్నాం గాని శబ్దాలవల్ల కాదు. కొంతవరకు ఆ శబ్దాల నాదలయలకు ముగ్ధుల మౌతున్నాం. అంతకంటే - ఆ శబ్దాలు దేనిని వ్యక్తంచేస్తున్నాయో దాని వలన తన్మయుల మౌతున్నాం - అంటాడు Elder Olson.

ఈ వాదంవారు ఆరిస్టాటిల్ పేరు నుపయోగించుకొన్నా ఆరిస్టాటిలును అనుకరించటం కాదు వారి అభిమతం. అభినవ విమర్శకులు చేసే ఆకృతి ప్రధాన విమర్శ కంటే భిన్నమైన భావావేశప్రధానమైన విమర్శ చేయటం వీరిమతం. కావ్యం చదివినప్పుడు సహృదయులు సుఖ దుఃఖాత్మకమైన భావోల్లాసంతో కూడిన ఆహ్లాదాన్ని పొందుతాం. దానికి కారణం మనలోని కోర్కెలు కొన్ని తీరటం వల్ల. లేదా కొన్ని తీరక. నీరు కారటం వల్ల. ఆలా ఎందుకు జరుగుతుంది దంచే-మనముందున్న కావ్యపాత్రల భావాలు కొన్ని మనకు నచ్చుతాయి. కొన్ని మనకు నచ్చవు కాబట్టి. పాత్రలకు ఉన్న నైతిక ప్రమాణాలవలన కొన్నింటిని అభిమానిస్తాం. కొన్నింటిని ద్వేషిస్తాం. దీనికి కారణం తెలియటం సులభమే. మనం చెడు పాత్రలకంటే మంచి పాత్రలనూ, పీడించే పాత్రలకంటే పీడిత పాత్రలనూ ఎక్కువగా అభిమానిస్తాం కాబట్టి. ఇలా కావ్యానుభవానికి కారణమయ్యే సుఖదుఃఖాత్మక విభావవిచారం ఈ విమర్శలో విశేషం.

ఇందులో మరో అంశంకూడా ఇమిడి ఉంది. రచయిత తన రచనను ఎంత శక్తిమంతంగా దిద్ది తీర్చినా, తాను ఎవరికోసం ఆ రచన చేస్తున్నాడో ఆ పరితలను మనసులో పెట్టుకొని వ్రాసినా, వ్రాయకపోయినా, పరితల ఇష్టానిష్టాలపై ఆధారపడి ఉన్న అనేక నియంత్రణలు, వారిచేత కావ్యాన్ని ఆసక్తిగా చదివించవచ్చు లేదా నిర్లిప్తంగా ఉండిపోయేటట్లు చేయవచ్చు. రచయిత తన రచనలో మానవుల ఇష్టానిష్టాలను సందర్భోచితంగా ప్రదర్శించి ఊరుకుంటాడు. అయితే, వాటిని గ్రహించి కావ్యానుభవాన్ని పొందే పరితలు ఆ కావ్యగౌరవాన్ని నిర్దేశిస్తారు. వారికి ఆహ్లాదాన్ని కలిగించే అంశాలు సామాన్యంగా మూడు - 1. వాస్తవాలు 2. కళాశిల్పం 3. మానవీయాంశాలు. ఈ మూడింటి వలన కలిగే తన స్పందన ద్వారా పరిత కావ్యంపట్ల చూపే మగ్గుతమీధ కావ్యానుభవ సాంద్రత ఆధారపడుతుంది. రచనకు కొలమానం పరితస్పందనే ఈ వాదంలో.

భాషాశాస్త్రపరంగా సాహిత్యవిమర్శను రూపొందించే పద్ధతి ఈ శతాబ్దిలో బాగా ప్రచారంలోకి వచ్చింది. అందులో రూపవాద విమర్శ, (Formalism),

నిర్మాణవాద విమర్శ (Structuralism), సంకేతవాద విమర్శ (Semiotics), శైలిశాస్త్ర విమర్శ (Stylistics) అనేవి ముఖ్యంగా గమనించ తగ్గవి. స్విడ్జర్లండ్కు చెందిన భాషావేత్త ఫెర్డినాండ్ డి ససూర్ (1857 - 1913) భాషా వికాసదశను పరిశీలించే పద్ధతినుండి భాషావిమర్శను ప్రారంభించి, భాష నొక వ్యవస్థగా (system) అధ్యయనం చేసే పద్ధతికి శ్రీకారం చుట్టాడు. ఆయన దృష్టిలో భాషంటే సంకేతాల (Signs) వ్యవస్థ (System). సంకేతంలో సూచన (Signifier), సూచ్యం (Signified) బొమ్మాబొరుసులాగా ఉంటాయి. సూచన ధ్వనిప్రధానం. సూచ్యం భావప్రధానం. ఈ రెంటికీ అవినాభావ సంబంధం ఉంటుంది. భాషకు రెండు రకాల శక్తు లున్నాయి. ఒకటి రూఢ్యర్థాల నిచ్చే శక్తి. ఇది భాషకు బైటనుండి నిర్ధారించబడే అర్థం. కాని, భాషకు దాని సంకేతాలవల్లనే అర్థాన్ని కల్పించే శక్తి ఉంటుంది. అది భాషకు అంతశ్శక్తి. ససూర్ దీనికి ప్రాధ్యా మిచ్చి చెప్పిన సిద్ధాంతం సరికొత్త రూపవాదానికి దారితీసింది.

రష్యన్ రూపవాదానికి, ఫ్రెగ్ నిర్మాణ వాదానికి పితామహుడని చెప్పదగిన Roman Jakobson సాహిత్య సిద్ధాంతం ప్రధానంగా భాషాశాస్త్రంమీదనే ఆధారపడిందంటాడు. కావ్య భాషకూ, కావ్యేతరభాషకూ ఉండే భేదాన్ని భాషాశాస్త్రమే చెప్పగలుగుతుందంటాడు. కావ్యేతరభాషకంటే కావ్యభాష కవిత్వంలో ప్రబలంగా (Dominant) ఉంటుందంటాడు. Hallyday అనే విమర్శకుడు భాషాశాస్త్రం- భాష ఎట్లా పనిచేస్తుందో చెపుతుందనీ, సంకేతరూపమైన భాష సాహిత్య సిద్ధాంతాలకు ముఖ్యమనీ చెప్పాడు. Roger Fowler 'Literature as Discourse' అనే వాదాన్ని తెచ్చాడు. ఇది జాకబ్సన్ సిద్ధాంతానికి సమాంతరంగా సాగింది. ఆయన దృష్టిలో భాషాశాస్త్ర విమర్శవాదం పరిమితమైన ప్రయోజనాలనే సాధిస్తుంది. సాహిత్యం సమాజానికి భావప్రసారం చేసే సంకేత వ్యవస్థ. సమాజానికి భాషకూ చైతన్యవంతమైన అంతర్గత సంబంధం ఉంటుంది. దీన్ని విస్మరించే విమర్శ వ్యూహాలను ఆయన తిరస్కరించాడు.

రష్యన్ రూపవాద విమర్శలో P.N. Medvedev, Mikhail Bakhtin మొదలైనవారు మార్క్సిస్టు దృక్పథంతో భాషాశాస్త్రప్రధానమైన రూపవాదాన్ని

రూపొందించారు. కావ్యంలో భాషను సామాజిక సందర్భం లేకుండా విమర్శించకూడదని వారు వాదించారు. "Language must be seen as a social event. The focus for investigation should thus be on language in a social and communicative context" అంటారు వారు.

జకోస్టోవియాకు చెందిన భాషాశాస్త్రవేత్త Jan Mukarovsky కావ్యభాష ఉక్తియొక్క శక్తిమంతమైన అగ్రీకరణం (Foregrounding) గా పేర్కొన్నాడు. కవి చెప్పదలచుకున్నది నేపథ్యం (Background); కాని, చెప్పేది దానికి అగ్రీకరణం. నేపథ్యం కంటే అగ్రీకరణం వేరుగా ఉంటుంది. ఇది మన వక్రొక్తి లాంటిది. అది వస్తువులో, చెప్పే పద్ధతిలో, భాషలో, భావంలో, వాక్య నిర్మాణంలో, పదప్రయోగంలో, వర్ణనయోజనంలో ఉండవచ్చు. ఈ అగ్రీకరణమే వ్యవహారభాషనుండి కావ్యభాషను వేరుచేసి చూపుతుంది అంటాడు Mukarovsky. ఈయన సిద్ధాంతం శైలీశాస్త్ర విమర్శకు దోహదం చేసింది.

ఫ్రెంచి మానవ శాస్త్రవేత్త Claude Levi - Strauss ఒక కొత్త పద్ధతిని ప్రవేశపెట్టాడు నిర్మాణ విమర్శలో. కావ్యంలో భాష ప్రధానంగా భాషాస్రాంశాలకంటే భిన్నమైన Myth, Ritual మొదలైన అంశాలను తెలిపే సంకేతాలకే సంబంధించిందని ప్రతిపాదించాడు. ఈ వాదం చారిత్రక, కవిజీవిత విమర్శలకంటే భిన్నమైన కవినమయాలమీద ఎక్కువగా దృష్టిని కేంద్రీకరించింది.

ఈ శాఖలో అత్యంత ఆధునిక పద్ధతిని ప్రవేశపెట్టి నిర్మాణవిమర్శానంతర విమర్శ (Post-Structuralism)కు దారి చూపినవాడు ఫ్రెంచి తత్వశాస్త్రవేత్త Jacques Derrida. ప్రయోగించబడే భాషకంటే అర్థం స్వతంత్రంగా ఉంటుందనీ, అందువల్ల శబ్ద ప్రయోగాన్ని ఆధారంగా చేసుకొని దాన్ని నిరూపించలేమనీ ఆయనవాదం. శబ్దాలు స్వతంత్ర సంకేతితార్థాలు కలిగి ఉన్నా కావ్యప్రయోగంలో వాటితో ఆవి భేదించవచ్చు లేదా భిన్నార్థాన్నివ్వవచ్చు. ఆయన విమర్శ పద్ధతిని 'De-constructive Practice' అని పిలుస్తారు. నిర్మాణ సమైక్యతతో కూడి ఉన్న ఒక కావ్య కళాఖండం తన దృక్పథాన్ని తన రచనలో ఎలా పాతిపెడుతుందో, తద్వారా ఎలా

తనకు భిన్నంగా తానే విడివడిపోతుందో, వైరుధ్యాల పాటోతుందో నిరూపించేది నిర్మాణ సాహిత్య నిరూపణ విమర్శ విధానం. ఈ మార్గంలో Roland Barthes కృషిని గూడా పరిగణించాలి. 1970లో ఈ విమర్శ విధానం అమెరికాలోని యేల్ విశ్వవిద్యాలయచార్యులను బాగా ప్రభావితం చేసింది. వారిని 'Yale De constructionists' అని పిలుస్తారు. వారిలో Paul De Mann ముఖ్యుడు. అతడు కావ్యభాషలోని వ్యాకరణ నిర్మాణానికీ, కళాత్మక నిర్మాణానికీ భేదమున్నదన్నాడు. ఆ భేదాన్ని కళాసూత్రాలు పరిష్కరించ లేవనీ - దానికి De constructionకు సంబంధించిన విశ్లేషణ విధానమే శరణ్యమనీ పేర్కొన్నాడు.

మొత్తంమీద భాషాశాస్త్ర సూత్రాలతో సాహిత్య విమర్శ సూత్రాలు నిర్మించే ప్రయత్నం ఒక కొలిక్కి వచ్చిందని చెప్పలేం. అయినా, చాస్మన్ అన్నట్లుగా ఈ భాషాశాస్త్ర విమర్శ పద్ధతులు సాహిత్య సమగ్ర సత్యాన్ని నిరూపించలేవు. కొన్ని ఫలితాల నందించవచ్చునేమో కాని సాహిత్య సమగ్రఫలితాంశాన్ని అందించలేవు. అందుకే ఈ విమర్శ పద్ధతులు ఈ శతాబ్ది విమర్శ మీద పాక్షిక ప్రభావంమాత్రమే వేశాయి అని చెప్పాలి.

(ప్రసారం: 16.7.1999)

* * *

ప్రాచ్యకళాతత్వ ప్రవక్త రవీంద్రుడు

ఇరవయ్యో శతాబ్దాన్ని ప్రభావితం చేసిన ప్రసిద్ధ ప్రపంచ సాహిత్య విమర్శకులు ఎవరని అడిగితే ఎంతసేపూ మనం పశ్చిమానికే చూస్తూ ప్రజ్ఞామూర్తులను గుర్తిస్తూ వస్తున్నాం. పశ్చిమాన ప్రతిఫలించిన ప్రాచీన ప్రాచ్య దర్శనాలను స్మరిస్తూ వస్తున్నాం. ఇప్పుడు చొకసారి తూర్పుకు తిరుగుదాం. ఈ వైపున్న సాహితీ విహాయసంఘం ఇద్దరు మహామహులు ద్రువతారల్లా దర్శనమిస్తారు. ఒకరు దార్శనిక కవి, విమర్శకుడు రవీంద్రనాథ టాగోర్ (1861 - 1941). మరొకరు తత్వవేత్త, మహాయోగి అయిన కవి విమర్శకుడు శ్రీ ఆరవిందఘోష్ (1872 - 1950). మనం ప్రపంచాన్ని చూచినంతసేపూ మన ఇల్లు కనపడకపోవచ్చు. ప్రపంచమంతా చూస్తున్న మన యింటిని మనం మరచిపోదు. మరిచిపోతే మన ఆస్తిత్వానికే ముప్పు కలుగుతుంది!

1913లో రవీంద్ర కవీంద్రుడు సాహిత్యంలో నోబుల్ బహుమతి పొందాడు. ప్రపంచం ఆయనను ప్రశంసించిన తరువాత భారతదేశం మరింత గుర్తించి గౌరవించింది. ఒకప్పుడు బుద్ధుడు ఆసియాజ్యోతిగా వెలుగొందాడు. ఈ శతాబ్దిలో వివేకానందుడు పాశ్చాత్య జగత్తుకు భారతీయ తాత్త్విక దూతగా పేరొందాడు. కాగా, రవీంద్రుడు ప్రపంచానికి ప్రాచ్య కళా తత్వ రవీంద్రుడుగా ప్రకాశించాడు.

ఈ శతాబ్ది పూర్వార్థంలో ఆసియాఖండ సమైక్య సంస్కృతి అనే స్పృహను జాగృతం చేసి, చైనా, జపాన్ దేశాలు తమ సాంస్కృతిక సాజాత్యాన్ని భారతదేశంతో పంచుకోవాలనీ, ఆసియా అంతా సాంస్కృతికంగా అఖండ ప్రపంచ ఖండమనీ ప్రబోధించాడు. ఆయాదేశాల్లో విప్లవంగా పర్యటించి, ఉపన్యసించి సంఘటిత సాంస్కృతికోద్యమం కోసం తీవ్రంగా యత్నించాడు. ఆసియా సమైక్య సంస్కృతి వారసత్వ దృక్పథం బలపడితే ఆసియాదేశాల ప్రజలు పాశ్చాత్య నాగరకతా సంస్కృతులకు దాసులు కాకుండా స్వతంత్ర దేశీయ వ్యక్తిత్వంతో మనవచ్చునని టాగోర్ భావించాడు. ఆసియా సాంస్కృతిక సమైక్యతకోసం దేశభక్తికి అతీతమైన

అంతర్జాతీయ స్పృహను కూడా ఆయన ప్రచారం చేశాడు. అట్లని దేశీయతాస్పృహను తక్కువ చేయలేదు. ప్రపంచ దేశాల సంస్కృతుల, సాహిత్యాల సమవగాహనకూ, సమున్మీలనకూ దేశీయ సంస్కృతి వారసత్వాన్ని రక్షించుకోవటం రచయితల, మేధావుల ధర్మమని నొక్కి చెప్పాడు. ఆ లక్ష్యానికి ఉదాత్త ప్రతీకగా, విశాల విశ్వదృష్టికి కేతనంగా శాంతినికేతనాన్ని విశ్వభారతిని స్థాపించాడు. విశ్వకవి రవీంద్రుడని విఖ్యాతి పొందాడు.

ఆసియా నాగరకత అనంత ఆధ్యాత్మికశక్తికి నిధి. ఆధునిక నాగరకత తనంతట తాను మానవతను ధ్వంసం చేసుకోవటానికి సిద్ధమౌతోంది. ఈ తరుణంలో ఆసియా పునరుజ్జీవితం పొంది మానవ విముక్తికి తోడ్పడాలి- అన్నాడు టాగోర్. ఆయన దృష్టిలో- అనేక భాషల భారతదేశం ఏకైక సాంస్కృతిక ఖండం. అనేక జాతుల ఆసియాఖండం ఆధ్యాత్మిక చింతనలో అఖండం. అనేక సంస్కృతుల, ఆలోచనల ఈ ప్రపంచం కళాతత్త్వ చింతనలో అఖండం.

టాగోర్ మౌలికంగా కావ్యకళా సౌందర్య తత్త్వ వివేచకుడు. ఆయన ప్రవృత్తి సౌందర్యతత్త్వ మీమాంసా ప్రస్థానానికి - Aesthetics కు - సంబంధించింది. ఈ ప్రస్థానంలో సాగిన పాశ్చాత్య కవులలో - కోలెరెడ్జి, షెల్లీ, కీట్సు, ఎథెర్స్ అలెన్ పో, జార్జి శాంతాయనా మొలైనవారు ముఖ్యులు. టాగోర్ పాశ్చాత్యుల భావధారల నన్నింటిని ఆపోశన పట్టాడు- కాని, భారతీయుడుగా తన ప్రాచ్య దర్శనాన్ని ప్రత్యేకంగా ప్రపంచానికి అందించాడు.

కావ్య కళాసృష్టిలోని సౌందర్యాన్నీ, అనందాన్నీ గురించి అనుశీలించేది కళాతత్త్వ శాస్త్రం (Aesthetics). కళాభివ్యక్తికి సంబంధించిన సూత్రాలను వివేచించేటప్పుడు ఈ శాస్త్రమీమాంస ఎంతో ఉపకరిస్తుంది.

కాల్పనికయుగంలో 'Art is an expression of life' అనే దృక్పథం పరిణతి చెంది కళాభివ్యక్తియే సౌందర్యం అనే తత్వానికి చెందిన సిద్ధాంతాలు రూపొందాయి. కీట్స్ ప్రతిపాదించిన "Beauty is Truth, Truth Beauty" అనే దృక్పథం, అడ్గార్ అలెన్ పో "Poetry is the Rhythmic creation of Beauty" అనే నిర్వచనం ప్రపంచ

ప్రఖ్యాతి పొందాయి. రసానుభవంలోనుండి లయాత్మక సౌందర్యసృష్టి జరిగితే కవిత్వ మనిపించుకొంటుంది. ఆ సౌందర్యం దివ్యం, ఆతీంద్రియం, మార్మికం అంటాడు పో. 'Beauty is Pleasure regarded as the quality of thing' అని జార్జి శాంతాయనా అంటాడు. అది సుముఖమైన, అంతర్గతమైన, మూర్తీభవించిన విలువగా ఆయన నిర్దేశించాడు. సౌందర్యం వస్తువు వాశ్రయించి అభివ్యక్తమైనా అది సహృదయ నిష్ఠమైన కళానందంగా పరిణమించినప్పుడే సౌందర్యాభివ్యక్తి సార్థకమౌతుంది.

కళాసౌందర్య తత్వాన్ని ఆధునిక సాహితీ విమర్శ ప్రస్థానాలవారందరూ తమ తమ దృక్పథాలతో సమీక్షించారు. ఉదాహరణకు- సౌందర్యం వస్తుగుణంగా భావించారు వాస్తవవాదులు. సౌందర్యమే సత్యం, సత్యమే సౌందర్యం అనేవారు రసభావవాదులు. కవిత్వాన్ని లయాత్మక సౌందర్య సృష్టిగా భావించేవారు అభివ్యక్తివాదులు. కళ దివ్యమైనదీ, అతీంద్రియమైనదీ, ఆధ్యాత్మికమైనదీ అని భావించేవారు అతీంద్రియ తత్వదర్శనవాదులు (Transcendentalists). రచనలోని శిల్పాంశ సంవిధానం వలన కలిగే అఖండ కళానందమే సౌందర్య మనేవారు నిర్వాణైక్యతా వాదులు. టాగోర్ ఈ దృక్పథాల కన్పింటికి భారతీయమైన సమన్వయ, సమైక్య వాదాన్ని ప్రసాదించాడు.

పాశ్చాత్యులు లలితకళ లన్నింటిని దృష్టిలో పెట్టుకొని సౌందర్యతత్వ సమాలోచన చేశారు. భారతీయులు కావ్యకళాతత్వానికి ప్రాధాన్యమిచ్చారు. టాగోర్ లలితకళలకు సంబంధించిన సౌందర్య మీమాంస చేస్తూనే దాని నంతా భారతీయ కావ్యతత్వ దృక్పథంతో వ్యాఖ్యానించి సమన్వయించాడు. మరోమాటలో చెప్పాలంటే- పాశ్చాత్య సౌందర్య తత్వ మీమాంసా ప్రస్థానాలలోని పరమార్థం 'భారతీయ దృక్పథంలో ప్రత్యక్షమౌతుందన్నట్లుగా నిరూపించారు. తరతరాల భారతీయ కావ్య కళాశాస్త్ర వారసత్వానికి ప్రతినిధిగా నిలిచి, ఆధునిక సౌందర్యకళాతత్వ ప్రవక్తగా ప్రశస్తి పొందాడు. టాగోర్ విమర్శ దర్శనాన్ని వివేచిస్తే- పాశ్చాత్య సౌందర్యతత్వమీమాంసా నదులు భారతీయ దర్శన సముద్రంలో లీనమౌతున్నట్లుగా అనుభూతిని కలిగిస్తుంది.

'The Sense of Beauty' అనే గ్రంథాన్ని జార్జి శాంతాయన 1896లో ప్రచురించాడు. అదే పేరుతో పదేళ్ళ తరువాత 1906లో టాగోర్ ఒక వ్యాసం వ్రాశాడు. అందులో శాంతాయనకంటే విశిష్టమైన తన ఆలోచన ధారను ఆవిష్కరించాడు. సౌందర్యస్పృహ మనిషిని పరిపూర్ణవ్యక్తిగా రూపొందిస్తుందన్నాడు. అయితే దానికోసం మనిషి ఆత్మత్యాగం చేసికోడు. కాని, ఆత్మాభివ్యక్తిగా దాన్ని సృష్టిస్తా డన్నాడు. అది నిరంతర సాధనవల్ల, తపస్సువల్ల సిద్ధిస్తుందన్నాడు. సౌందర్యాన్ని సృష్టించాలన్నా, అనుభవించాలన్నా రచయిత ఋషిలాగా అంతర్వహిః ప్రవృత్తులను నిగ్రహంతో స్వాధీనంలో ఉంచుకోవా లన్నాడు. నిజమైన కళాకారుడు ఒక అన్వేషిగా, ఋషిగా ఉండాలట! "A Real artist must be a seeker and an ascetic"- అన్నది ఆయనవాదం. ఇది తత్వతః భారతీయం.

సాహిత్యం, సంగీతం, చిత్రకళ మొదలైన లలితకళలు శబ్దాలూ, నాదాలూ, రేఖలూ, రంగులూ అనే మాధ్యమాల ద్వారా రూపొందే కళాత్మక ఆత్మాభివ్యక్తులు. అవన్నీ- మానవుడు సత్యదర్శనంలో పొందే అఖండానందాన్ని తమలో ముద్రించుకోవాలనే లక్ష్యంతో ముందుకు సాగుతుంటాయి- అంటాడు టాగోర్. 'సౌందర్యమే సత్యం, సత్యమే సౌందర్యం' అనే కీట్స్ సౌందర్య దర్శనానికి తాత్త్విక భూమిక 'ఆనందరూప మమృతం య ద్విభాతి' అనే ఉపనిషత్ దర్శనంలో ఉన్నదన్నాడు. అమృతమైన ఆనందంయొక్క సత్య సౌందర్య సృష్టియే కళాతత్త్వమని టాగోర్ ప్రతిపాదించిన సాహిత్యసూత్రం పాశ్చాత్యానికి మెరుగుపెట్టిన భారతీయ సూక్తం.

శాస్త్రానికి కళకూ ఉన్న భేదాన్ని రెండు మాటల్లో విడమరచి చెప్పాడు టాగోర్. Science says 'I know', Art says 'I perceive'. శాస్త్రం చూచి తెలుసుకుంటానంటుంది. నేను దర్శించి అనుభవిస్తానంటుంది కళ. ఈ వివేచన ఒక ఆధునిక ఋక్కులాగా ఉందికదూ!

కళంటే ఏమిటి? అనే ప్రశ్నకు టాగోర్ ఇలా సమాధానం చెప్పాడు. సత్యం ఇచ్చే పిలుపునకు మానవుడి సృజనాత్మకమైన అంతరాత్మ ఇచ్చే అనుస్పందనయే

కళ- "Art is the response of man's creative soul to the call of the real"- అని అన్నాడు. అంతటితో ఆగకుండా ఇది ప్రాచ్య సంప్రదాయం (Oriental Tradition) ఇచ్చే సమాధానం అనికూడా వివరించాడు. కళ మానవ ఆస్తిత్వానికి సంబంధించింది కావటంచేత మనం సౌందర్య సత్యాన్ని దర్శించకుండా కళ్ళు మూసుకోరాదని హెచ్చరించాడు.

సత్య సౌందర్యాలను ఉపనిషత్సూత్రాలతో ఉల్లేఖించాడు టాగోర్. తాను నిత్యుడననీ, దివ్యుడననీ, సృజన వ్యాపారాన్ని నిర్వహించే శక్తి దివ్యత్వమనీ దర్శించి అనుభవించే మానవుడే సత్యం. ఆతడు సత్య దర్శనానుభూతితో కళను సృష్టిస్తాడు. అందువలన, సత్య సౌందర్యాత్మకమైన సజీవ ప్రపంచమే మానవసత్య ప్రపంచసృష్టి. అదే కళాధర్మమని టాగోర్ చెప్పాడు. ఈ దృక్పథానికి ఉపబలకంగా 'రసోవైసః', 'రసమే, హి, ఏవ, అయం, లబ్ధానందీ భవతి' అనే ఉపనిషద్ వాక్యాలను ఉదాహరించాడు. పరతత్వమే సత్యం; అదే సౌందర్య పరమార్థం. ఆ తత్వాన్ని తెలుసుకోటానికి ఆనందాన్ని అనుభవించవలసిందే - అంటాడు టాగోర్.

రవీంద్రనాథ టాగోర్ ప్రాచ్య పాశ్చాత్య కళా సౌందర్య తత్వ దర్శనాల్లో ఉండే భేదాన్ని స్పష్టంగా వివేచించాడు. ప్రాచ్య కళా దృక్పథం ప్రకృతి వస్తువులలోనూ, విశ్వంలోనూ అంతరాత్మ ఉంటుందని నమ్ముతుంది, దానిని దర్శిస్తుంది. పాశ్చాత్య దృక్పథం మానవునిలోని అంతరాత్మను నమ్ముతుంది కాని, విశ్వాంతరాత్మను విశ్వసించదు. ఈ భేదం ఉన్నా, ప్రాచ్యులు చేసిన కళాతత్వ దర్శనం వారికే కాదు ప్రపంచానికంతటికీ సంబంధించిందనీ, వర్తిస్తుందనీ ఘంటాపథంగా చెప్పాడు. ఇది నిత్యసత్యం. ప్రాచ్య మహర్షులు ఈ సత్యాన్ని ధ్యానయోగం ద్వారా తెలుసుకొన్నారు. ప్రాచ్య కళాకారులు దాన్నే కళానుభవం ద్వారా దర్శిస్తున్నారు- అని ప్రకటించాడు.

ప్రకృతికీ మనిషికీ ఉన్న సంబంధాన్నీ, భావనాశక్తికీ దార్శనిక శక్తికీ ఉన్న దివ్యబంధాన్నీ చైతన్యవంతంగా మలచుకోవటం ద్వారా మనం సత్యాన్ని అనుభవంలోకి తెచ్చుకోవచ్చు. ఈ పనిని సాధించిపెట్టేది కళ. సత్యాన్ని - Truthగా

వేదాంతులు నిత్యమనీ, అనంతమనీ అన్నారు. శాస్త్రకారులు వాస్తవాన్ని- Factగా పేర్కొన్నారు, అయితే- కళలో వ్యక్తికి సత్యానికి ఉండే సంబంధాన్ని చెప్పే నిత్యత్వానికి నిర్వచనమే వాస్తవం- Reality అన్నారు కళావేత్తలు. ఈ వాస్తవం మానవసంబంధి. దాన్నే మనం తెలిసికొనేది, అనుభవించేది, ప్రకటించేది. మనం గాఢంగా దాని స్పృహను కలిగిఉంటే- మనం మన ఆస్తిత్వాన్ని గుర్తించుకోగలం. అదే మనకు ఆహ్లాదాన్ని కలిగిస్తుంది. దానిలో మనం జీవిస్తాం. దాని పరిధులను విస్తరిస్తాం. మన కళలూ, సాహిత్యం మనిషిలోని ఈ మౌలిక సృజనాత్మక లక్షణానికి ప్రాతినిధ్యం వహిస్తూ ఉంటాయి- అంటాడు టాగోర్.

ఇక్కడ మరో విశేషం తెలిసికోవాలి. కళాకారులు వ్యక్తిగా తమ తమ అభివ్యక్తులకు ప్రయత్నించినా, వారి విజయాలు వ్యక్తిగతమైనవై ఉండవు. మానవులు తమ రచనల్లో పరతత్వమైన పరమ పురుషుణ్ణి, మూల సృష్టికర్తను- దివ్యమానవుడుగా దర్శించాలి, అనుభవించాలి, అతనికి ప్రాతినిధ్యం కలిపించాలి. ఆ విధంగా ఆతీంద్రియమైన మానవతను నిరంతరం పరిశోధించే ప్రస్థానమే వారి నాగరకత. ఆ ప్రస్థానంలో అపజయం ఎదురైతే అది కళాకారుని పరాజయమే, అది అభివ్యక్తి వైఫల్యమే. ఈ విశ్వసత్యాన్ని తెలుసుకోకపోతే నాగరకత నశిస్తుంది. ఎందుకంటే- మానవ సత్యమే వాస్తవం; అది సార్వకాలీనం. దాన్ని వ్యక్తిగతంగా భావిస్తే ఉన్మాదం- అని ఘంటాపథంగా పేర్కొన్నాడు టాగోర్.

"The true Principle of art is the principle of Unity" ఐక్యతయే కళాసత్యం అన్నది విలువైన మాట. సాహిత్యం కళగా ఐక్యతను అద్భుతంగా ప్రదర్శిస్తుంది. నిర్దిష్ట స్వభావాన్ని కొట్టవచ్చేటట్లు ప్రదర్శించే లయాత్మక భాషాభివ్యక్తిలో కావ్యం తన నిర్మాణ ఐక్యతాగుణాన్ని ప్రదర్శించుకొంటుంది. లయ నియతచ్ఛందోబద్ధంగా చేసే రచనలో ఉండదు. అపూర్వ భావసంవిధానంలో రూపుకడుతుంది. నిజానికి లయ ఆలోచనలో ఉంటుంది. అది ఒక సూక్ష్మ కళా సూత్రాన్ని ఆశ్రయించి ఏర్పడుతుంది. దానికి తర్కంతో పనిలేదు. కాని, నిరూపించదగిన ఆధారాలు కలిగి ఉంటుంది. కవితలో వాడే శబ్దాల స్వభావాన్ని నిరూపించటం చాలకష్టం.

కవిత్వంలోని లయ కవుల చేతుల్లో ఉన్న గొప్ప సృజనాత్మక శక్తి- ఆని వివేచించాడు టాగోర్.

కవి తన వ్యక్తిత్వాన్ని స్వాతంత్ర్యంతో కళలో అభివ్యక్తం చేయాలని చెప్పతూ టాగోర్ అన్నమాటలు చిరస్మరణీయాలు- కవి తన వాగ్దైఖిని అంతకు ముందే ప్రసిద్ధికిక్కి ఉన్న సంప్రదాయ పద్ధతినుండి అరుపు తెచ్చుకోకూడదు. అతడు ఒక కృషివలుని లాంటివాడు. రైతు తన పొలాన్ని తానే పడును చేసికోవాలి. తన విత్తులు తానే నాటుకోవాలి. అలాగే కవికూడ. నిజానికి భాషంతా కవిసొత్తే. కాని, తనకోసం వాడుకొనే రచనలోని భాష ఆయన సొంతపొలం. దాన్ని ఒక అభివ్యక్తి వైఖిరిలో తన సొంతం చేసికోవాలి. దానిలో జీవశక్తి గల కళాబీజాలను నాటి తనదైన శైలిమార్గాన్ని సృజించుకోవాలి. అదే కవి కళగా చేసే ఆత్మాభివ్యక్తి.

సౌందర్యం ఎంత సత్యమో అంత శివ మంటాడు టాగోర్. శివత్వ పూర్ణత్వమే సౌందర్యం. సంపూర్ణ సౌందర్యమే మూర్తికట్టిన శివం. "Beauty is good in its fullness, as fullness of beauty is good incarnate". సత్య శివ సుందర సమైక్యమే కళలో నిర్గుప్తతకు నిదర్శనం. టాగోర్ చేసిన కళాతత్వ దర్శనాన్ని ఒక్క వాక్యంలో ఇలా చెప్పవచ్చు: "Beauty reveals God's majesty in the midst of His creation". భగవంతుని అనంత సృష్టిలో ఆయన మహత్వాన్ని వెలువరించేది సౌందర్యం.

రవీంద్ర కవీంద్రుడు ప్రాచీన మహర్షుల పరతత్వ దర్శనాన్ని కళాతత్వ దర్శనంగా అవిష్కరించిన ఆధునిక కళాతపస్వి. ప్రపంచ పరివ్యాప్తంగా ప్రామాణికంగా నిల్వగలిగిన కళాతత్వసిద్ధాంతం ప్రాచ్యదర్శనమే నని ఆయన- ఈ శతాబ్ది కిచ్చిన నిశ్చిత సందేశం!

(ప్రసారం. 23.7.1999)

* * *

దార్శనికుడు శ్రీ అరవిందయోగి

శ్రీ అరవిందయోగి (1872 - 1950) పేరు వినగానే విశ్వసాహితీ లోకానికి Future Poetry అనే భవిష్యకవితాదర్శనం అంతరంగంలో స్ఫురిస్తుంది. భవిష్యకవితాదర్శనం చేయగలిగిన శ్రీ అరవిందులు క్రాంతదర్శి అయిన కవియోగి. అందువల్లనే భవిష్యకవిత వేదమంత్రంలా రూపొందుతుందని ఆయన దర్శించాడు. అది ఆత్మానుభూతిని ఒక్క ఊపులో, నూటిగా, అద్భుతంగా పరితకు అందజేయటానికి శక్తిమంతమైన సాధనంగా పెంపొందుతుందని చెప్పాడు. కవి భావాభివ్యక్తికి మనస్సును, బుద్ధిని, ఇంద్రియాలను, భావాలను, ఊహలను వీలైనంతవరకు ఉపయోగించకుండా ఉండటమో, లేదా పూర్తిగా విడనాడటమో చేస్తాడు. ఆత్మనుండి సరాసరి ఆవిష్కృత మయ్యేదే అసలైన కవిత్వం అన్నారు శ్రీ అరవిందులు. "The true creator of Poetry, the true hearer is the soul" కవితాన్ని నిజంగా సృష్టించేదీ, వినేదీ, ఆస్వాదించేదీ కూడా ఆత్మయే అన్నది ఆయన కవితా సిద్ధాంతం. సనాతన భారతీయ సాహితీ దర్శన సంప్రదాయానికి ఆధునిక విశ్వజనీన కవితా తత్త్వదర్శన మందించిన మహాకవియోగి శ్రీ అరవిందులు. వారు సాధించిన పూర్ణయోగం (Integral yoga), చూపించిన దివ్యజీవన ప్రస్థానం (The Path of Divine life), వారు తథ్యమని ప్రకటించిన అద్భుత- సర్వాతీత మానవోత్తముల జన్మ, వారి దైవ విభూతి వలన సృష్టిపరిణామక్రమం (Evolution) త్వరితగతిని ముందుకు సాగుతుందనీ, మానవులు ఆధిభౌతిక, ఉన్నతస్థితు లనే సాధనా శిఖరాలను అధిరోహిస్తా రనీ చెప్పిన సత్యాలన్నీ వారి ఆధ్యాత్మిక యోగదర్శన శక్తికి ప్రమాణాలుగా నిలిచాయి. శ్రీ అరవిందుల సాహితీదర్శనం, సాహితీ సృజన, విమర్శ ఆ ఆత్మదర్శనంనుండి ఆవిర్భవించినవే.

కవిత్వ దివ్యభవ్యావేశానికి మూలం ఆత్మగాని, మనస్సు (Mind) కాదు. కవితావాక్కును కవిలోని అంతరాత్మయే ఆవిష్కరిస్తుంది. ఆత్మదర్శన ప్రధానమైన కవిత్వంలో కవి సాధించే ఉచితాభివ్యక్తిని గురించి శ్రీ అరవిందులన్న ఈ మాటలు గుర్తుంచుకోదగ్గవి-

కవిత్వ వాణి మన భౌతికంకంటే అతీతమైంది. మన బుద్ధిశక్తికంటే మించింది అయిన ఒక అతీత మానసికశక్తి (Super mind) నుండి పుడుతుంది. ఆ అతీత మానసికశక్తి వస్తువుల ఆధ్యాత్మిక అస్తిత్వాన్ని విశాలమైన దృష్టితో అంతర్గతమైన సత్యంగా దర్శిస్తుంది. ఆ సత్య ప్రకాశ మాహాత్మ్యాలను అంతఃప్రేరణనుండి దివ్య భవ్యవేశంతో పుట్టిన భాషలో ఆవిష్కరిస్తుంది. ఆ భాష ఆత్మానంద విభూతిని వ్యక్తంచేసే అంతర్వాణి పలికే శబ్దాలవలన అభివ్యక్తమౌతుంది. ఆ అభివ్యక్తిని మంత్రంతో పోల్చవచ్చు- అన్నారు శ్రీ ఆరవిందులు. నిజాని కిది ఆధునిక ఆర్షదర్శనం. అందుకే శ్రీ ఆరవిందుల భవిష్య కవిత్వ దృక్పథం Over-head Aesthetics. అంటే అతీంద్రియమైన కవితా సౌందర్యతత్త్వ దర్శనమని భావం. ఇది ఒక అంతర్వికాస గతి సూత్రాన్ని ఆశ్రయించికొని ఈ శతాబ్దిలో ఏర్పడిన వాస్తవ పరిణామ దశగా శ్రీ ఆరవిందులు వ్యాఖ్యానించారు.

మానవ చరిత్రలో లాగానే కవిత్వ చరిత్రలోకూడా పరిణామదశలు ప్రస్ఫుటంగా గోచరిస్తాయి. మనిషి భౌతికంనుండి ఆధ్యాత్మికంవైపు పురోగమనం సాగించి, దశలు దశలుగా వికాసదశలు పొందినట్లే కవిత్వం కూడా వికాసాన్ని పొందుతుంది అని పేర్కొంటూ శ్రీ ఆరవిందులు- ఇంగ్లీషు సాహిత్యంలో ఆయా కాలాలలో, ఆయా కవుల కవితా దృక్పథాలలో ఆ వికాస దశ ఎట్లా కనపడుతుందో సోదాహరణంగా వివరించారు. ఛాసర్ కవిత్వంలో సూక్ష్మ భౌతిక స్పృహ ప్రధానంగా ఉంది. షేక్స్పియర్ కవిత్వంలో సృజనాత్మకశక్తి గల కవిత్వం రూపుకట్టింది. 18వ శతాబ్ది కవిత్వంలో బౌద్ధిక, మానసిక శక్తులను ప్రదర్శించిన కవిత ప్రత్యక్షమైంది. ఆ కాలంలోనే మార్మిక తాత్విక కవిత్వ శాఖకూడా గోచరిస్తుంది. కాలానిక యుగ కవిత్వంలో మనిషిలోని అవ్యక్తజీవచైతన్యవైఖరులను వెల్లార్చే కవితాస్పృహకు ఉషఃకాంతులు ప్రసరించాయి. 19వ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధంలో కవిత్వం బహుముఖ మేధాశక్తిని ప్రదర్శించే ప్రవృత్తిని వెల్లార్చింది. ఈ శతాబ్దిలో కవిత్వం దివ్యలయాత్మక భావోద్వేగాలతో అనుభవంలోని అనంతమైన అంతర్లయను అనుభవంలోకి అక్కరపడేవాటిని దీనికంటే నిద్యశక్తిమంతమైన అభివ్యక్తివై వికాసయాత్రను

సాగిస్తున్నదని శ్రీ అరవిందులు వ్యాఖ్యానించారు. మరొకరకంగా చెప్పాలంటే- అంగ్లకవిత్వం అలనాటి బ్లెక్ కవి మానసిక దశా విస్ఫూర్తి దశనుండి, వర్ల్డ్ వర్డ్ ఆధ్యాత్మికానుభవ అభివ్యక్తివరకు సాగింది. ఆ తరువాత కాలెరిడ్జి ఆధిభౌతికస్పృహ, షెల్లీ భావనాత్మక అతీంద్రియ పరిణామ స్పృహ, కీట్స్ దివ్య సౌందర్యరాధనం పరిణత వికాస దశలను సూచిస్తున్నాయ్. విక్టోరియన్ యుగ కవుల బుద్ధిశక్తిప్రదర్శనానంతరం. ఆధునికయుగంలో అతీత మానవ మానసిక శక్తుల అభివ్యక్తి స్పృహను మనం దర్శిస్తున్నాం. అందుకు Whitman, Tagore, Yeats కవితలే సాక్ష్యాలు- అని వివేచించారు శ్రీ అరవిందులు.

ఈ విమర్శలో ఆయన శాస్త్రవేత్తగా కంటే కవిగా, మేధావిగా కంటే భావుకుడైన మార్మిక ఆధ్యాత్మిక కళావాదిగా, విశ్లేషణాత్మక విమర్శకుడుగా తన ధర్మాన్ని పరిపూర్ణంగా నిర్వహించినట్లు కనిపిస్తాడు. ఆయన విమర్శలో సిద్ధాంతీకరణంకంటే సాహిత్యంపట్ల గాఢమైన స్పందన అధికంగా కనపడుతుంది; సాహిత్య తత్వంలో మగ్నోన్మగ్నమైనట్లు అనిపిస్తుంది. శ్రీ అరవిందుల సాహితీ విమర్శ మన కేదో దారి చూపిస్తున్నట్లుండదు. దారి తెలుసుకో మని హెచ్చరిస్తున్నట్లుంటుంది. ఒక అతీత భావసమాధిలో సత్య సౌందర్యతత్వాన్ని దర్శిస్తూ, దర్శిస్తున్న దానిని దార్శనికభాషలో ఆవిష్కరిస్తున్నట్లు అనుభూతిని మన కందిస్తున్నట్లుంటుంది.

కవిత్వ వికాస దశలలో ఆయన వరుసగా పేర్కొన్న Psychic, The Inner Mind, The Higher Mind, The Illuminated Mind, The Intuitive Mind, వీటన్నింటికీ పైన Over Mind స్థితులను ఆయన సోపవత్తికంగా వివరిస్తున్నా, ఆ విమర్శ పద్ధతి సమాధిభాషలో సాగుతున్న దనిపిస్తుంది. అది సహజమే. ఆత్మానందంనుంచి ఆవిర్భవించే కవితాకళానుభవాన్ని చెప్పటానికి సమాధిభాషే సమర్థమైంది. అందుకే శ్రీ అరవిందుల విమర్శ ప్రస్థానం Over mind and Over-head Aesthetics అని పేరుపొందింది.

భారతీయ సాహిత్య శాస్త్ర దర్శనాలలో స్ఫోటకూ, ఆత్మప్రేరిత అంతర్దర్శనానికీ ప్రాధాన్యం ఉంది. దాన్ని శ్రీ అరవిందులు కావ్య విమర్శలో

గ్రహించి ఉపనిషత్సంప్రదాయాన్ని ఉన్నీలొంపచేశారు. 'కావ్యః సత్యవ్రతః' అనే ఋగ్వేద సూక్తం శ్రీ అరవిందుల విమర్శసూత్రం, కవితత్వం దృశ్యం, శ్రవ్యం, అయితే దాని దర్శనం అంతర్దర్శనం, దాని శ్రవణం అంతశ్రవణం. కవితత్వంలో మనం వినే శబ్దలయ నిజానికి మనం వినేదాంట్లో ఒక భాగంమాత్రమే. అసలు మనం వినే శబ్దలయకు అది సహకారం చేసేది మాత్రమే. మన కున్న చెవులు మనలోపలి చెవులకు చెవులు, బయటి చెవులు లోపలి చెవులకు వాహికలు, ఉపనిషత్తులలో చెప్పినట్లు 'శ్రోత్రస్య శ్రోత్రమ్'. అందుకే శ్రీ అరవిందులు అంటారు- 'దార్శనిక శబ్ద తరంగాలు అంతరాత్మయొక్క లోలోతుల్లోనుండి విచ్చుకుంటూ వస్తున్న వైఖరియే కవితత్వం' అని.

ఈ దృక్పథం అవాస్తవం కాదు. ఎందువల్లనంటే ఉపనిషత్పరమైన ఋషులు ప్రపంచించిన కవితాదర్శనమే ఇది. అంతే కాదు. ఈ యుగంలోని పాశ్చాత్య కవి విమర్శకులు పాక్షికంగానైనా దర్శించిన వాస్తవదృక్పథ మిది. పదాలు వ్యక్తం కావటానికి పూర్వమే మనలో వ్యక్తమయ్యే అంతర్లయను గురించి ప్రస్తావించిన Kathleen Raine మాటలు గమనించినా, ఎలియట్ Music of Poetry లోనూ, Three voices of Poetry లోనూ చెప్పిన Pre-verbal state of Rhythmను గమనించినా, A.E. Houseman అభిప్రాయాలు పరిగణించినా పాశ్చాత్యులలో కూడ ఈ సాహిత్యస్పృహ ఉన్నదని స్పష్టమౌతుంది. అంతే కాదు శ్రీ అరవిందుల దర్శనం విశ్వజనీనమని కూడా విధితమౌతుంది.

శ్రీ అరవిందులు చెప్పే Rhythm - అంటే లయ- కావ్యార్థాన్నే కాక పరమార్థాన్ని కూడా తెలిసికొని అనుభవించటానికి తోడ్పడుతుంది. అది సామాన్యంగా సాహిత్య విమర్శకులు విశ్లేషించే-తాళం, గతి, లయ, మాత్రలు, గణాలు, పాద విభజనలు, పదాది అంత్యప్రాసలు, శబ్దాలంకార ప్రయోగ వైచిత్రాలు, రీతులు, శబ్దార్థశయ్యలు, సంగతులు, స్వరభేదాలు, అర్థ ధ్వనివిశేషాలు, భావార్థ సంయోగ ప్రవృత్తులు, మొదలైన వాటికి సంబంధించింది కాదు. మానవ అంతరాత్మలో సహజంగానూ, దైవికంగానూ సంక్రమించిన రాగతాళ లయ బద్ధమైన

సచ్చిదానందానుభూతికి ఆస్పదమైన భౌతికాతీత స్వయం ప్రబుద్ధ చైతన్య లహరికి సంబంధించినది. ఇది సాహిత్య విమర్శకులు ప్రస్తావించే తాళ లయ లక్షణాలకంటె వేరైన స్వర తరంగ ప్రకంపనల (Vibrations) సంపుటి అని పేర్కొన్నారు.

ఇది బ్లూమ్ ఫీల్డ్, ఛామ్స్కీ (Bloom field, Chamski) మొదలైన భాషావేత్తలు చెప్పే భాషా శాస్త్ర సిద్ధాంతాలకూ, నిర్మాణవాదులకూ, Post-Structuralism వాదులకూ కొరుకుడుపడనిది. కాని, అశాస్త్రీయం కానిది, అనాదరించ లేనిది, ఆధ్యాత్మిక అస్తిత్వ మూలమైనది.

“చత్వారి వాక్ పరిమితా పదాని

తాని విదుః బ్రాహ్మణా యే మనీషిణః

గుహా త్రీణి నిహితా నేజ్జయన్తి

తురీయం వాచో మనుష్యా వదన్తి.” అనే ఋగ్వేదసూక్తిని,

“ఉతత్వః పశ్యన్ నదదర్శ వాచం

ఉతత్వః శ్రుణ్వన్ న శ్రుణోత్యేనాం

ఉతో త్యస్మై తన్వం విసస్రే

జాయేవ పత్య ఉశతీ సువాసాః”

అన్న భర్తృహరీ వాక్యం శ్రీ అరవిందుల సాహితీ ప్రస్థానంలో ముందున్న మైలురాళ్ళు. వైఖరీ వాక్కు, స్ఫోట, ధ్వని- ఇవన్నీ ఆత్మానందానుభవ స్ఫూరక శక్తికి పూర్వరంగాలుగా నిలుస్తాయని శ్రీ అరవిందుల భాష్యం.

శ్రీ అరవిందుల దృష్టిలో కావ్యానందం, కావ్య సౌందర్యం వేరుకావు. ప్రాచీన భారతదేశంలో వేదాలూ, ఉపనిషత్తులూ, కావ్యాలూ పుట్టినప్పుడు ప్రజల సౌందర్యసంస్కారం తత్వ, మత సంస్కారాలతో మిళితమై, వారి సంస్కృతి స్పృహలో మన్వేయదృష్టికి పోషకంగా ఉండేది. ఆధునికులు సౌందర్యస్పృహను, తత్వమత స్పృహలనుండి విడదీసి చూడటానికి ప్రయత్నించారు. ఆనందాన్నీ సౌందర్యాన్నీ వేరువేరుగా పరిగణించి విమర్శించారు. ప్రాచీనులు సత్య శివ సుందరాలను ఒక సంపుటిగా భావించారు. అందమైన వాక్కు విశ్వాత్మను శక్తిమంతంగా

ఆవిష్కరిస్తుందని తలచారు. సౌందర్యభావం, సద్యఃపరనిర్వృతి, వాటిని ఉపాసించటం ఆస్వాదించటం దివ్యత్వంగా భావించారు. అయితే, ఆ ఆనుభూతిని తర్కబుద్ధితో ఆలోచించే పద్ధతి క్రమంగా పెరిగి భారతీయ కావ్య శాస్త్రంలోనే సరిణామం వచ్చింది. దానితో కావ్య బహిర్గత లక్షణాల వివేచనం, విశ్లేషణం విరివిగా సాగింది. అయినా ఆధ్యాత్మికదృష్టితో కావ్యరసాస్వాదనం చేసే పద్ధతిమాత్రం మరుగున పడలేదు. పైపెచ్చు క్రమంగా కోలుకొని బలం పుంజుకుంటూ వచ్చింది. అసియాదేశాలలో కూడా అదేస్థితి దాదాపుగా కనపడుతుంది. పాశ్చాత్య సాహిత్యంలో కూడా ఈ ఆధ్యాత్మిక దృక్పథం రానురాను చోటు చేసుకొంటూ వచ్చింది. ఏమైనా మనం మరల మనప్రాచీన దృక్పథాన్ని పెంచుకొని సౌందర్యానందాల ఆద్యైతాన్ని దర్శించినప్పుడుమాత్రమే నిజంగా స్వాతంత్ర్యం పొందినవాళ్ళ మౌతామన్నారు శ్రీ అరవిందులు.

మనకు కావ్యసౌందర్య, కావ్యానందాలను గురించిన సమగ్రమైన, సన్నిహితమైన సంబంధం లేకపోవటం అన్నది ఈనాడు నిర్దుష్టమైన కావ్యతత్త్వ దర్శనం చేయటానికి పెద్ద అవరోధంగా దాపురించింది. ఆధునికులు తమ అంతర్గతమైన అభిరుచులకూ, బహిర్గతమైన అనుభవాలకూ సమన్వయం కుదుర్చుకోవటం ద్వారా కళానందం పొందగలమని భావిస్తున్నారు. కాని, సద్యఃపర నిర్వృతిని పొందే బదులు తాత్కాలిక కళానుభూతిని పొందుతున్నారు. అది వారి జీవితంలోగాని, ఆత్మలోగానీ లోతైన అనుభూతిని ఆనందాన్ని ఇవ్వటం లేదు, మానవాత్మ ఈ రెండింటిలో ఏదో ఒక మార్గం ద్వారా మాత్రమే కావ్యానందాన్ని పొందగలదు. మొదటి మార్గంలో స్వీయజ్ఞానంవలన ఏర్పడిన దృక్పథంతో ఆత్మానుభవంలోని లోతులను పొందవచ్చు. రెండో మార్గంలో ప్రపంచంలో కనపడే సౌందర్య వస్తువులను దర్శించి, వాటిలో అంతర్గతంగా ఉండే సత్యాన్ని దర్శించి, దాన్ని తాదాత్మ్యంతో రసావేశంతో పొంది ఆత్మానందాన్ని అనుభవించవచ్చు. ఈ రెండింటినీ సమన్వయించుకొని కూడా కావ్యసౌందర్యానందాలను అనుభవించవచ్చు. నిలాగంటే- వస్తుగతంగా కనపడే సౌందర్యాన్ని దాని అంతర్గత

విశ్వజనీనమైన సత్యంగా దర్శించి, దానివలన ఆత్మానందాన్ని పొందవచ్చు. ఈ అనుభవం ప్రాచ్యదేశాలన్నింటిలో పూర్వం- జీవితానుభవసారంగా ప్రజలు దర్శించి అనుభవించేవారు. ఆధునిక మేధ ఆత్మయొక్కలోతులను దర్శించే స్పృహలో అలసభావం అనుసరిస్తోంది. అందువలన ఆనందానికి బదులు అసమగ్ర అనుభవాలకు గురియై ఆందోళన చెందుతున్నది. ఆ ఆందోళనను తొలగించుకొని మానసిక సమత్వాన్ని పొందటమే కళాప్రయోజనంగా, కళానుభవంగా భావిస్తున్నది. ప్రాచీన కళానంద దృక్పథానికీ, ఆధునిక కళాసౌందర్యదృక్పథానికీ ఉన్న భేదమే ఇది. దృక్పథాలలో ఉండే భేదాలే అనుభవాలలో కనపడుతున్నాయి.

ఈ సమస్యకు మూలకారణం ఒకటుంది. అది కావ్య సౌందర్యానందాలను లౌకికసుఖదుఃఖాల సంతోషాల స్థాయిలో ఆధునికులు ఆలోచిస్తూ దానిని మనస్తత్వ శాస్త్ర విషయంగా వివేచించి విశ్లేషించటం. కాని, నిజానికి సౌందర్యం, ఆనందం ఒక్కటే, అది ఆత్మచైతన్య స్పృహకు సంబంధించినవి. అవి అలౌకికాలే కావు దివ్యాలుకూడా. అవి ఆనందాభివ్యక్తులు. వాటిని దర్శించి సృజించిన కవి మహాత్ముడు, మహర్షి. అనుభవించిన రసికుడు మహానుభావుడు. "The Poet has in him a double personality, a double instrument of his response to life and existence. There is in him the normal man absorbed in mere living who thinks and feels and acts like others, and there is the seer of things, the super normal man, the Super-soul or delight-soul in touch with the impersonal and eternal fountains of joy and beauty who creates from the source and transmutes by its alchemy all experience into a form of the spirits' Ananda" (The Soul of Poetic Delight and Beauty).

ఈ దర్శనం చేసిన శ్రీ అరవిందులు ఈ శతాబ్ది సాహిత్య విమర్శలో మహాత్ముడు, మహర్షి!

(ప్రసారం. 13.8.1999)

ఈ శతాబ్ది సంధ్యారాగం

ఈ శతాబ్ది సాహిత్య విమర్శ స్వరూపాన్ని గురించి ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే- అది వివిధ సిద్ధాంతాల విచిత్ర వాద కోలాహలం. సాహిత్యానికి అస లొక సిద్ధాంతం అవసరమా? అని ప్రశ్నించే సందిగ్ధవాదా లొకవైపు, సిద్ధాంతం ఒకటి అవసరం. అయితే, అది సాహిత్య సంబంధమైందా? సాహిత్యేతరమైందా? అనే విభిన్న దృక్పథాల విదగ్ధవాదాలు మరొకవైపు చేరి వాదులాడి, ఒక్కోసారి సంకులాన్నీ, మరోసారి సంక్షోభాన్నీ కూడా సృష్టించాయి. అయినా, ఏదైనా ఒక సిద్ధాంతం సాహిత్య విమర్శకు వెన్నెముకలా ఉండటం ఎంతైనా అవసరమనే భావం స్థిరపడటమే ఈ యుగ వైలక్షణ్యం.

ఇరవయ్యో శతాబ్ది విమర్శ సిద్ధాంతాల స్వభావాలను గురించి K.M. Newton ఒక చక్కని పోలిక చెప్పాడు. ఈ శతాబ్ది విమర్శరంగాన్ని పార్లమెంట్ తో పోల్చా డాయన. అందులో- మొదట్లో రెండే ప్రధానమైన పార్టీ లుండేవట. చర్చ రెండు పార్టీల సిద్ధాంతాల మధ్యనే సాగేదట. కాని, రాను రాను చిన్న చిన్న పార్టీలూ, ప్రాంతీయ పార్టీలూ ఏర్పడి, అవి తమ అస్తిత్వాలను చాటుకోటానికి తమ తమ సిద్ధాంతాలను ప్రచారంలోకి తెచ్చాయట. కొన్ని- జాతీయ ప్రయోజనాలను, కొన్ని- ప్రాంతీయ ప్రయోజనాలనూ, మరికొన్ని- వివిధ వర్గాల, జాతుల, సమూహాల ప్రయోజనాలను, ఇంకొన్ని- స్వంత రాజకీయ ప్రయోజనాలను సాధించుకోటానికి ఆయా పార్టీలు తమ తమ సిద్ధాంతాలను ఏర్పాటు చేసికోవటంతో పాటు, ప్రజలను ఆయా సిద్ధాంతాలవారీగా చీల్చటం ప్రారంభించాయట. ప్రజల అభిరుచుల్లోకూడా క్రమంగా మార్పువచ్చింది. రాజకీయాలే, స్వంత ప్రయోజనాలే పార్లమెంటరీ వ్యవస్థను క్రమంగా ప్రభావితం చేయటం మొదలుపెట్టాయి. ప్రతిపార్టీ తన సిద్ధాంతమే ప్రజల సిద్ధాంతమని చెప్పుకుంటుంది. దాంతో- ఇప్పుడు ప్రజలంటే- దేశప్రజ అనే అఖండభావనం పోయింది. రాజకీయ సిద్ధాంతాలవారీగా వర్గీకరించబడిన జనవర్గాలు అనేభావం ఏర్పడింది. పార్లమెంటరీ వ్యవస్థను రక్షించే

సిద్ధాంతాలన్నూ క్రమంగా నన్నగిల్లి, తమ సిద్ధాంతాలకు అనుగుణంగా పార్లమెంటరీవ్యవస్థ ఉండాలి అని వాదించే ధోరణులు ఎక్కువయ్యాయి. అందువల్లనే పార్లమెంటులో రెండు పెద్దపార్టీలు వాటి బలాబలాలను బట్టి ప్రభుత్వంలో, ప్రతిపక్షంలో ఉండే తీరు మారి, సంకీర్ణ ప్రభుత్వాల సంక్షోభ ప్రతిపక్షాల ప్రయోగాలు ఎక్కువయ్యాయి. సంకీర్ణ ప్రభుత్వంలో ఉమ్మడి కార్యక్రమాలకే గాని, ఉత్తమ కార్యక్రమాలకు అవకాశాలు తక్కువయ్యాయి. చిన్నపార్టీలు కూడా మొత్తం రాజ్యాధికారం తమకే దక్కాలనే ప్రాతిపదికలతో తమ సిద్ధాంతాలను వల్లెవేయటం, ప్రచారం చేసుకోవటం, వాదించటం, ఇతరవాదాలను ఖండించటం- మొదలైనవి సాగిస్తున్నాయి. ఏమైనా మెజారిటీ ఆమోదాన్ని పొందటంద్వారా ప్రభుత్వాన్ని చేజిక్కించుకోవటమే ప్రతి పార్టీకీ- చిన్నా పెద్దా భేదం లేకుండా- లక్ష్యమైపోయింది. అలాగే ఇప్పటి సాహిత్య విమర్శ కూడా ప్రభుత్వంకోసం, మెజారిటీ కోసం ప్రాకులాడే సాహిత్య రాజకీయాల సిద్ధాంతాల కోలాహలంగా తయారైంది. అయితే, ఒకటిమాత్రం సత్యం. వాద కోలాహలం అవసరంకూడా. సాహిత్య జీవితానికి ఏయే సిద్ధాంతం ఎంతవరకు తోడ్పడుతుందో ప్రజలు తెలుసుకోవడానికి వీలైన ఎన్నో ప్రశ్నలు అందులో చర్చించబడతాయి. వాదాలన్నీ విన్న తరువాత దేనికి ఓటెయ్యాలి అన్నది ఈ యుగ సహృదయుల విచికిత్స. ఉన్న పార్టీల సిద్ధాంతాలలో ఏదో ఒక దానికో, ఒక కూటమికో వెయ్యాలా? లేదా నిజంగా సాహిత్య అవసరాలను తీర్చగలిగే మరొక పార్టీనే స్థాపించి ఎన్నుకోవలసిన అవసరం ఉందా? అన్నది వోటరు నిర్ణయించుకోవాలి. ఎందుకంటే వోటరు వోటు వెయ్యక తప్పదు. సిద్ధాంతాల రాద్ధాంతాలలోనుంచి ఒక నిశ్చితమైన సిద్ధాంతాన్ని ఎన్నుకొనేవాక్కు పార్టీకంటే ప్రజలకే ప్రాథమికంగా ఉంది. ప్రజలెన్నుకొన్నదే పార్లమెంట్. అలాగే పరితలు మెచ్చిన సిద్ధాంతమే విమర్శజీవితం. సాహిత్య విమర్శకుల కంటే సహృదయులకే సిద్ధాంత నిర్ణాయకశక్తి ఉన్న దని చెప్పటమే ఈ యుగ విమర్శ వివేకం.

తత్వశాస్త్రం, విజ్ఞానశాస్త్రం, చరిత్ర మొదలైన శాఖలకు సంబంధించిన గ్రంథాలకూ సాహిత్యగ్రంథాలకూ తప్పుకుండా భేదం ఉంటుంది. పరితలు ఆ

భేద మెరిగి సాహిత్యాన్ని చదువుతారు. అనుకీలిస్తారు. అనుభవిస్తారు. అనుభవించటానికి అనందాన్నిచ్చేది సాహిత్యం. అనందం కావ్యమయొక్క అంతర్గత స్వభావం. ఆ స్వభావం గల సాహిత్యాన్ని ఆ అనుభవం కోసమే కాకుండా అనేక ప్రయోజనాలకోసం పఠితలు చదవవచ్చు, వివేచించవచ్చు. ఆ ప్రయోజనాలు సాహిత్య స్వభావాలు కావు. వాటినే ప్రమాణాలుగా తీసికొంటే తలకొక్క సిద్ధాంతం పుట్టే అవకాశం ఉంటుంది. అవి బహిరంగ సిద్ధాంతాలే అవుతాయి. సాహిత్య మూల్యాంకనం అంతస్స్వభావంతో చేయాలి గాని బహిర్లక్షణాలతో కాదు. ఈ వివేకం సహృదయుని కుండటం ముఖ్యం. కాగా- ఈ శతాబ్ది సాహితీ సుగతుల స్వభావాన్ని కొంత సమీక్షిద్దాం.

కడచిన శతాబ్దంలో సహృదయులు, విమర్శకులు ఒక గ్రంథాన్ని- దానికి దాని చారిత్రక భూమికకూ, రచయిత ఉద్దేశ్యాలకూ ఉన్న సంబంధాల నాధారంగా చేసికొని అనుకీలించేవారు. ఈ శతాబ్ది సహృదయులు ఈ రెండింటితో ఉన్న సంబంధాలను పరిశీలించే పద్ధతికి ప్రాధాన్యం ఇవ్వటం తగ్గించారు. మనస్తత్వ శాస్త్ర దృక్పథం, మార్క్సిస్టు దృక్పథం, స్త్రీవాద దృక్పథం మొదలైన వాటితో గ్రంథాన్ని చూడటం మొదలుపెట్టారు. ఇదే ఆధునిక పఠితకూ సాహిత్యానికీ ఉన్న సంబంధంగా సంభావించారు. అంటే- సాహిత్యాన్ని చూచే చూపుల్లో పఠితలు న్నో దృక్కోణాలను ప్రదర్శించటం ఈ యుగధర్మం-, మచ్చుకు చెప్పకోవాలంటే- శాసౌందర్య దృక్పథం, భాషాశాస్త్ర దృక్పథం, చారిత్రక దృక్పథం, సామాజిక దృక్పథం, కవిజీవిత దృక్పథం. మనోవిశ్లేషణ దృక్పథం- ఇలా ఎన్నో ఉన్నాయి. వీటిని విడివిడిగా ప్రయోగించేవారున్నారు. మరికొన్నింటితో కలిపి మిశ్రమంగా ప్రదర్శించేవారున్నారు.

ఈ శతాబ్దంలో మరో విశేష మేమంటే- కావ్యానుకీలనంలో ఉపయోగించే ప్రమాణాలను నిర్ణయించటానికి కొందరు విమర్శకులు పఠితలు కలిసి సంయుక్తంగా కృషిచేయటం. ఎలియట్, లీవిస్ మొదలైనవారు విద్యార్థులతో పండితులతో జరిపిన గోష్ఠులలోనే కావ్య విమర్శ సూత్రాలను రూపొందించారు.

న్యూక్రిటిక్స్ మొదలైనవారు సామూహిక చర్చలను ప్రోత్సహించారు. Stanly Fish పేర్కొన్న 'Interpretative Communities' అనే భావన, ప్రయోగాలు ఈ శాఖకు చెందినవే. ఒక విమర్శకుడు గ్రంథాన్ని చదివే పద్ధతికి అనేకులచేత అనుసరింపబడే వైశాల్యాన్ని కల్పించటానికి ఈ సామూహిక యత్నాలూ, వివేచనలూ తోడ్పడతాయి. ఏమైనా ఈ శతాబ్ది విమర్శ విభిన్న దృక్పథాల విశిష్ట చర్చావేదికగా సాగింది. ఈ చర్చనంతా ఒక విహంగ వీక్షణంతో వివేచిస్తే తేలే సారాంశ మేమంటే- సాహిత్యాన్ని సాహిత్య ప్రమాణాలతో వివేచించిన విమర్శకుల, పరితల పద్ధతులలో సాహిత్యపు అంతర్గత తత్వాన్ని గురించిన దర్శనం, అన్వయం, అనుభవం అనే అంశాలలో వివేచన గాఢంగా సాగింది. సాహిత్యాన్ని సాహిత్యేతర ప్రమాణాలతో పరిశీలించేవారి విమర్శలలో చర్చలూ, వాదాలూ, వివాదాలూ, ప్రయోగాలూ ఎక్కువ జరిగాయి. సాహిత్యపు బహిరంగ లక్షణాల చర్చలలో వేడి ఎక్కువ చెలరేగింది. అంతరంగ లక్షణ చర్చలలో వాడి ఎక్కువ వాసికెక్కింది.

ఈ శతాబ్దిలో Literary theory అంటే- సాహిత్య సిద్ధాంతం, లేదా, సాహిత్యలక్షణ శక్తుల చారిత్రకాధ్యయనం, Literary criticism సాహిత్య విమర్శ అనే వాటికి ఉండే సంబంధాన్ని సాహిత్య అంతర్గత లక్షణాలతో వివరించిన ప్రామాణిక విమర్శగ్రంథం 'Theory of Literature' నూ, దాన్ని రచించిన రెనె వెలెక్ను, ఆస్టిన్ వేరెన్ను ప్రత్యేకంగా పేర్కొనాలి. వారి దృక్పథంలో సాహిత్య లక్షణ వివేకం, సాహిత్య విమర్శ- ఈ రెండూ సాహిత్యంలోని స్థిరశక్తులను వివేచించేవి. సాహిత్య చరిత్ర సాహిత్యంలోని ప్రతిపరిణామానికీ, వికాసానికీ ప్రేరకంగా ఉండే చోదక శక్తులను, క్రియాశక్తులను కాలక్రమద్వైతం, చారిత్రక దృక్పథంతో సమీక్షించేది. సాహిత్య సిద్ధాంతం అంటే వారి అభిప్రాయంలో- సాహిత్యం లోని స్థిరగతి శక్తుల (Static and dynamic forces) విలువలను వివేచించి, వాటికి సంబంధించిన అంశాలను సిద్ధాంతాలుగా రూపొందించే వ్యవస్థీకృత విధానం. సాహిత్య విమర్శను సాహిత్య ప్రమాణాలతో వివేచించిన రెనెవెలెక్ మాటలు ఈ శతాబ్ది విమర్శకు ప్రమాణస్తూకాలవంటివి.

"Criticism aims at a theory of literature, at a formulation of Criteria, and standards of description, clarification, interpretation and finally judgement. It is thus an intellectual discipline, a branch of knowledge, a rational pursuit. If we want to arrive at a coherent theory of literature, we must do what all other disciplines do: isolate our object, establish our subject matter, distinguish the study of literature from other related pursuits. It seems obvious that the work of literature is the central subject matter of a theory of literature and not the biography, or psychology of the author, or social background, or affective response of the reader."

ఈ శతాబ్ది చరమపాదంలో పుట్టి, పరిణామాన్ని చెందుతూ, ప్రయోగావస్థలలో సాగుతూ, ప్రచారం పొందుతూ ఉన్న వాదాలను ఈ శతాబ్ది చరమగీతాలుగానూ, రాబోయే శతాబ్ది తొలి మేలుకొలుపులుగానూ భావించవచ్చు. ఇప్పటి సంద్యారాగం రేపటి ప్రభాతరాగం. అలా చెప్పుకోతగిన వాటిలో ముఖ్యమైనవి. Reception theory & Reader response criticism, Feminist criticism, Post-modernism. సాహిత్యంపట్ల పరిత స్పందనకు ప్రాధాన్యమిచ్చి చేసే విమర్శ వీటిల్లో మొదటిది. అది జర్మనీలో Reception theoryగానూ, అమెరికాలో Reader response criticismగానూ విస్తరిల్లింది. ఈ రెండిటికీ కొంత సామ్యంకూడా కనపడుతున్నది. ఈ శాఖలో పేర్కొనదగిన ప్రముఖ విమర్శకుడు Hans Robert Jauss. ఒక కాలంలో పుట్టిన రచన ఆ కాలానికి తగినట్లు పరితలచేత దర్శించబడి అనుభవించబడుతుంది. కాని, కాలాంతరంలో ఒకవిధంగా, మరొకకాలంలో మరొకవిధంగా దర్శించబడే పద్ధతిలోని తాత్పర్యాన్ని వివరించటమే విమర్శ ధర్మమనీ, సాహిత్యచరిత్ర లక్షణమనీ Jauss వాదన. Stanly Fish అనే మరో ప్రసిద్ధ విమర్శకుని వివేచన ప్రకారం- కవిచేత నిర్మించబడేకావ్యం తనదైన ఒక నిర్మాణాన్ని కలిగి ఉంటుంది. కాని, అందులో ఎన్నో పూరించబడని అంశాలుకూడా ఉంటాయి. పరిత ఆ కావ్యాన్ని చదివేటప్పుడు తన భావనాశక్తితో వాటిని పూరించుకొని రచన నొక అనుభవంగా మార్చుకొంటాడు. కవికీ, లేదా రచనకూ, పరితకూ ఉండే పరస్పర సంబంధాన్ని సాహితీస్పందనగా విమర్శకులు చెప్తారు. దీన్ని ఒక సిద్ధాంతంగా రూపొందించాడు 'The scholar critic' గ్రంథకర్త Bateson.

Feminist criticism అంటే స్త్రీవాద విమర్శ అంటున్నాం. 1949లో సైమన్ డిబావారె రచించిన 'ది సెకండ్ సెక్స్' అనే గ్రంథం ఈ వాదానికి నాందిపలికింది. కేట్ మిల్లెట్ 1971లో వెలువరచిన 'సెక్యువల్ పాలిటిక్స్' అనేగ్రంథం ఆ వాదానికి ఒక సిద్ధాంత భూమిక నందించింది. దానిద్వారా స్త్రీజీవితానుభవాలను గురించి స్త్రీలే వ్యాఖ్యానించతగినవారు అనే వాదం రూపొందింది. అది రెండు శాఖలుగా విస్తరిల్లింది. మొదటిది పురుషులు నిర్మించిన సాహిత్యాన్ని స్త్రీ దృష్టితో విమర్శించే పద్ధతి. అది ఫెమినిస్టు క్రిటిసిజమ్. రెండోది స్త్రీలు నిర్మించిన సాహిత్యాన్ని స్త్రీలు విమర్శించే పద్ధతి. ఇది గైస్ క్రిటిసిజం. స్త్రీ పురుషులమధ్య అసమానతలను సృష్టించే పితృస్వామ్యాన్ని ఒక సామాజిక సాంస్కృతిక వ్యవస్థగా గుర్తించింది రాడికల్ స్త్రీవాదం. ఈ వాదం 1960 తర్వాత అమెరికాలో బలపడిన నవ్య స్త్రీ వాదోద్యమం (New Feminist Movement) నుండి రూపొందింది. జెండర్ విధానం, లైంగికత, పునరుత్పత్తి అనే అంశాలమీద ఆ వాదం కేంద్రీకరించి విమర్శ సాగించింది. ఆడపిల్లలు పుడతారు స్త్రీలుగా తయారు చేయబడతారనీ, పురుషాధిక్యసమాజం స్త్రీశరీరంమీద స్త్రీకి అధికారం లేకుండా చేసిందనీ, కాబట్టి స్త్రీకి శరీర స్పృహ ముఖ్యమనీ, శరీర రాజకీయాలను చర్చించింది రాడికల్ స్త్రీవాదం. ఈ వాదంలో పేర్కొనే పురుషాధికార ఆధిపత్యం ఆర్థికమూలమనీ, స్త్రీ సమస్యలకూ ఆర్థికపునాదికీ సంబంధం ఉన్నదనీ విశ్లేషించింది సోషలిస్టు స్త్రీవాదం. వ్యవస్థలో మౌలికమైన మార్పులు కోరకుండానే చట్టపరమైన హక్కులనూ, అధికారాలనూ కోరేది ఉదార స్త్రీవాదం. ఇలా స్త్రీ పురుష వివక్ష నాధారంగా చేసికొని వస్తున్న వాదాలతో సాహిత్యాన్ని మూల్యాంకనం చేయటం స్త్రీవాద విమర్శ. ఇది సాహిత్యేతర ప్రమాణాలతో సాహిత్యాన్ని అనుశీలించే ప్రస్థానం. ఇందులో ప్రమాణాలు ఇంకా రూపుదిద్దు కుంటున్నాయి. ఆ లోపలే పరిణామాలు కూడా చోటు చేసుకుంటున్నాయి. రాబోయే శతాబ్దం దీన్ని సమీక్షించుకుంటుంది.

Post Modernismను తెలుగులో 'ఆధునికోత్తరత' 'అత్యాధునికత' అని పిలుస్తున్నారు. ఒక విధంగా ఇది జర్మన్ ఆదర్శవాదం, ఉదాత్త మానవతావాదం,

ఐరోపా కల్పనికవాదం, వాస్తవ కళాతత్వ వాదం- అనే వాదాల సమాహారరూపంగా అవతరించిన స్వతంత్రవాదం. మానవ అస్తిత్వంలోని మూలాలనూ మూల్యాలనూ అన్వేషించే జిజ్ఞాస ఈ వాదానికి మూలతత్వం. ఈ శతాబ్ది చివర వచ్చిన సాహిత్య సాహిత్యేతర చైతన్యాల కన్నింటికీ అదే మూలాధారమని విమర్శకుల భావన. భవిష్యత్ శతాబ్దం దీని భవితవ్యాన్ని స్పష్టంగా నిర్దేశించగలుగుతుంది.

మొత్తంమీద ఈ శతాబ్ది విమర్శ ఒక శాస్త్రంగా విస్తరించింది. ఇతర శాస్త్రాల ప్రాబల్యానికి లొంగినా తన అస్తిత్వాన్ని అమరంగా నిలుపుకుంది. ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే- పాశ్చాత్య విమర్శ పరిపరి విధాల పరుగెత్తుతుంటే ప్రాచ్యదర్శనం దాన్ని తన కౌగిలిలో చేర్చుకొని, బుజ్జగించింది, మార్గం చూపింది, గమనాన్ని నిర్దేశించింది. ఇది ఈ శతాబ్ది సాహిత్య విమర్శ వివేకం!

(ప్రసారం.20.8.1999)

(అకాశవాణి హైదరాబాదుకేంద్ర సౌజన్యంతో.)

ఉపయుక్త గ్రంథసూచి

1. **Caudwell, Chirstopher** - Illusion and Reality (A study of the Sources of Poetry)
- Peoples Publishig House, New Delhi - (First Edition: 1937) Indian
Edition - Re-Print - 1991.
2. **Douwe Fokkema & Elrud Ibsch** - Theories of Literature in the Twentieth Century
- Orient Longman Ltd, Hyderabad, (Fist Ed. 1978) Indian Edition:
1997.
3. **Eagleton, Terry & Milne, Drew.** - Marxist Literary Theory - A Reader., Blackwell
Publishers, Oxford, U.K. 1996.
4. **Elmer Borklund** - Contemporary Literary Critics - St. James Press A Division
of Macmillan Press Ltd., London : 1977.
5. **Frye, Northrop** - Anatomy of Criticism - Four Essays - Penguin Books, London,
(First Edit. 1957) 1999.
6. **Mudra S.C & Agarwal S.C** - Principles of Literary Criticism - Prakash Book
Depot, Bareilly (U.P) - Fourth Ed. 1972.
7. **Naik M.K (Ed.)** - Indian Response to Poetry in English - Macmillan and company
Ltd., Madras - 1970.
8. **Newton, K.M. (Ed.)** - Twentieth Century Literary Theory - A Reader. - Macmillan
Education Ltd., London, 1988.
9. **Philip Rice & Patrica Waugh (Ed.)** - Modern Leterary Theory - A Reader -
Edward Arnold, London., (F.E. 1989) Sec. Ed. 1992.
10. **Prithwish Neogy - (Ed.)** - Rabindranath Tagore on Art & Aesthetics - Orient
Longmans Calcutta, 1961.
11. **Raghukula Tilak** - History and Principles of Literary Criticism - Rama Brothers,
New Delhi, Sixth Edition: 1996.

12. **Rene' - Wellek** - A History of Modern Criticism 1750 - 1950. vol. 5. English Criticism 1900 - 1950; Yale University. New Heaven and London. 1986.
13. **Rene' - Wellek** - A History of Modern Criticism (1750 - 1950) Vol - 6.. American Criticism 1900 - 1950 - Yale University. New Haven and London. 1986.
14. **Seturaman V.S. (Ed.)** - Contemporary Criticism (An Anthology) - Macmillan India Ltd., Madras. 1989.
15. **Seturaman V.S. (Ed.)** - Indian Aesthetics: An Introduction - Macmillan India Ltd., Madras. 1992.
16. **Stephen N. Hay** - Asian Ideas of East and west: Tagore and his critics in Japan, China and India - Harvard University Press, Cambridge. Massachusetts, 1970.
17. **William J. Handy & Max Westbrook (Ed.)** - Twentieth Century Criticism - The Major statements, - The Free Press (A Division of Macmillan Publishing Company), New york, 1974.
18. కృష్ణారావు, జి.వి.ఆర్. - శ్రీ అరవిందుని కవిత - రచయిత, హైదరాబాదు. 1974.
19. మందేశ్వరరావు, వడలి - పాశ్చాత్య సాహిత్య విమర్శ చరిత్ర - సిద్ధాంతాలు - తెలుగువిశ్వవిద్యాలయం, హైదరాబాదు. 1994.
20. వీరభద్రయ్య, ముదిగొండ - కళాతత్వ శాస్త్రం: మౌలికాంశ వివేచన (తులనాత్మక అధ్యయనం - జాతీయ సాహిత్య పరిషత్తు (హైదరాబాదు) భాగ్యనగర శాఖ. 1993.
21. సుబ్రహ్మణ్యం జి.వి. - ఆంధ్ర సాహిత్య విమర్శ: ఆంగ్ల ప్రభావం - ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం షష్టిపూర్తి ప్రచురణలు, హైదరాబాదు. ప్ర.ము. 1983, ద్వై.ము. 1996.

మంచి మాటలు

ప్రాచుర్యంబగు వాక్యచంద్రికల జీవంజీవినిన్, వక్తృతా
వాచాపోశన కుంభసంభవుని, విద్వన్మూర్తినిన్, పార్థమా
సీచాంద్రిమృదుకీర్తి, భాగ్యనగరశ్రీవిశ్వవిద్యాలయ
ప్రాచార్యోత్తము సంస్తుతించెదను సుబ్రహ్మణ్యధీశాలినిన్.

- శ్రీమాన్ ఉత్పల సత్యనారాయణాచార్యులు

హృదయ హిమాద్రినుండి జనియించిన అర్జవచస్సురాపగా
భృద్దిత సుధీ విశేషములఁ బొల్పుఁగ శిష్యుల బుద్ధిసీమలన్
పాదలుచు జ్ఞానసస్యము లమోఘముగా నెవఁ డట్టి శేముషీ
ప్రథితుఁ డటన్నచో బుధులు పల్కుదు రొప్పుగ 'జీవియన్' అనన్.

ఆచార్యుఁ డన్నట్టి ప్రాచుర్యదీప్తికి
సార్థక్యమును గూర్చు సత్యధిషణ
సాహితీజగతిలో చతురనవ్యాలోక
నముఁ గొల్పినట్టి విజ్ఞాన కలన
ప్రక్రియానేక ధూర్వహ సద్విమర్శనా
పాటవ స్ఫూర్తిత ప్రథిత కథన
"జీవియన్" అన్నంత "జీనియన్" అని తోడఁ
జేయు వాగ్దేభవ స్థిరవితరణ

రాశివోసిన పాండితీ ప్రాభవంబు
రూపుఁ గైకొన్న ఆర్ద్ర నిరూఢశీలి
అస్మదవధాన సారథితాప్రమేయ
భాషకుండు సుబ్రహ్మణ్య ధీవరుండు.

- డాక్టర్ మేడసాని మోహన్

మేఘావరి ముర్తిస్తే ఒక మెరుపు
జలదారను ముర్తిస్తే ఒక మెరుపు
గోవాళుని కన్న ముబ్రహ్మణ్యుని
కంట పట్టుకొంటే ఒక మెరుపు

డాక్టర్ తిరుమల శ్రీనివాసాచార్యులు

